1

له بڵاوكراوه‌كانی سه‌نته‌ری حیكمه

چۆن باشتر
لە قورئان بەهرەمەند دەبین ؟ !

نوسینی
عەلی باپیر

چاپی سێیەم
2009ز - 1430ك

چۆن باشتر

لـە قـورئـان

بەهرەمەند دەبین ؟!

نوسینی

عەلی باپیر

چاپی دووەم

1430ک - 2009ز

بــۆ زیــاتر ژیـــان لــە سایەی قــورئـــان دا ئــەم کتێبە بخوێنـــەوە

ناوی کتێب:	چۆن باشتر لە قورئـــان بەهرەمەند دەبین؟!
نوسەر:	عەلی باپیر
پێداچوونەوەی:	دەستەیەك لە مامۆستایانی سەنتەری حیکمە
نۆرە و ساڵی چاپ:	چاپی دووەم / 1430ك ـ 2009ز
تیراژ:	2000 دانە
ژمارەی سپاردن:	(1893) ساڵی (2008) لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان

چاپخانەی شەهاب - هەولێر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي
الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾﴾ يونس.

پێشکەش بێ

بە هەموو ئەوانەی:

- وەك بۆ کتێبی خوا شایستەیە، ڕێزی دەگرن و
- بە جوانیی دەیخوێننەوە و گوێشی بۆ دەگرن و
- باش لێی ورد دەبنەوە و تێی دەفکرن و
- کاریگەریی چاکی لە سەریان هەیە و بەهردو پەندی لێوەردەگرن و
- بۆ پیادەکردنی لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتییاندا هەوڵی بێ وچان دەدەن و هەتا برستیان هەیە پێ دادەگرن.

ئەم كتێبە

خوێنەری بەڕێز!

ئەم كتێبە كۆی حەوت وانەیە كە لە خول (دورة)یـك دا گوتراونـەودو پـاش هێنرانـه سـەر كاغەزیان[1] و پێداچوونەودو كەم و زیاد تێـداكردنێكی باشـی خـۆم. بـەم شـێودیان لێهاتوە.

شایانی باسیشە كە دەستەی مامۆستایانی سەنتەری (حكمـة) بـە چـاكیان زانـی كـە خۆیان ئەم كتێبە چاپ و بلاو بكەنەوە. بۆیە بە پێویـستی دەزانم پـڕ بـەدڵ سوپاسـیان بكـەم و دەستخۆشیـشیان لێ بكـەم. خـوا عزّوجـلَّ پێـت و پێـزی زیـاتر بخاتـە كـارو چالاكییەكانیانەودو. هەموو لایەكیشمان تۆفیق بدات بۆ هەرچی زیاترو چاكتر خزمـەت كردن بە كتێبی بەڕێزو بەپێزی خۆی و لەو كەسـانەمان بگێـڕێ كـە بـەهۆی قورئانـەوە بەرزیی دنیاو دوارۆژیان بە قسمەت دەبێ. وەك پێغەمبەری خـوا صـلى الله علیـه وسـلم فەرموویەتی: (إنَّ الله يَرفَعُ بهذا الكَلامِ أقوامًا) رواه مسلم، واتە: بێگومان خوا بە هـۆی ئەم فەرمایشتە وە كەسانێك بەرز دەكاتەوە.

هەرودها فەرموویەتی: (إنَّ أفْضَلكُم مَن تَعلَّمَ القُرآن وعَلَّمَه) رواه البخاري برقم: 5028. واتە: بێگومان چاكترینتان ئەو كەسەیە كە شارەزای قورئان دەبێ و خـەڵكی لێ شـارەزا دەكات.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألاَّ إله إلاَّ أنت، أستغفرك وأتوب إليك

9 جمادي الثانية 1429

2008/6/13

هەولێر

---

(1) شایانی باسە سەرەتا برای بەڕێزم كاك (ئومێد مصطفى) هێنانیە سـەر كاغـەز و ، پاشـان بـرای بـەڕێزم كاك (عمر حەمەتاڵ) دووبارە بە خەتێكی خۆش نووسینیەوە، خوا پاداشتیان بداتەوە.

پێشەکی

الحمد لله الذي علم بالقلم، علم الإنسان ما لم يعلم، والصلاة والسلام على من وهبه الله الحكمة وفصل الخطاب، وجعله سيد الأولين والآخرين، وآتاه ما لم يؤت أحداً من العالمين.. وعلى آله وصحبه أجمعين، ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

کاتێك بەرزی و پیرۆزی و گەورەیی قورئانمان بۆ دەردەکەوێت کە بە دڵ و دەروون باوەڕی تەواومان دەبێت و دێنینە بەرچاومان کە ئەم قورئانە وتەی پەروەردگاری کاربەجێیە، باشترین سەردەمیش کە ئەوەی تێدا هاتبێتەدی سەردەمی هاوەڵانی پێغەمبەر بووە خوایان لێ ڕازی بێت. بۆیە ئەوان لە هەموو کەس زیاتر قورئان کاری تێکردوون، وەکو لە ئەسمای کچی ئەبوبەکر پرسیار کرا خوا لێیان ڕازی بێت: ئایا حاڵی هاوەڵان چۆن بوو کە گوێیان لە قورئان دەبوو؟ ووتی: (تدمع أعينهم وتقشعر جلودهم كما نعتهم الله)، واتە: چاویان فرمێسکی پێدا دەهاتە خوارەوەو موچڕکیان بە پێستیاندا دەهات، هەروەکو خوا وەسفی کردوون.

ئەمە لەبەرئەوەبوو چونکە ئەوان کە قورئانیان دەخوێندەوە باش لە مانای ئایەتەکان حاڵی دەبوون و بیریان لێ دەکردەوەو لێی ورد دەبوونەوەو دەیانزانی قورئان چ داوایەکیان لێ دەکات، هەر بۆیە عەلی کوڕی ئەبوتالیب (خوا لێی ڕازی بێت) دەڵێت: (لا خير في قراءة لا تدبر فيها)، واتە: خوێندنەوەی قورئان بەبێ بیرکردنەوە و لێوردبوونەوە سوودێکی وای نیە.

هەروەها ئەوان خوایان لێ ڕازی بێت بەتەواوی کاریان بە قورئان دەکرد، وەکو عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود خوای لێ ڕازی بێت دەڵێت: (إن أحدكم ليقرأ القرآن من فاتحته إلى خاتمته ما يسقط حرفاً وقد أسقط العمل به)، واتە: یەکێك لە ئێوە

قورئان دەخوێنێتەوە لە سەرەتاوە تا کۆتاییەکەی پیتێکی لێ ناپەڕێنێ، کەچی بە تەواوی کاری پێ ناکا.

جا بەدرێژایی مێژووی پڕ لە سەرەوەریی ئیسلام، زانایان و شارەزایان لە بواری شەریعەتدا هەڵساون بە خزمەت کردنی قورئان، بە خستنەڕووی مانای ئایەتەکان و ڕاڤەکردن و لێوردبوونەوەی و ڕوونکردنەوەی بۆ خەڵکی، ئەمەش بەردەوام دەبێت چونکە ئەم قورئانە زانایان هەرگیز لێی تێر نابن و بە دووبارە کردنەوەشی کۆن نابێ و سەرسامکەرەکانیشی کۆتایی نایەت، ئەم پەڕتوکەی مامۆستاش (چۆن باشتر لە قورئـــان بەهرەمەند دەبین؟!) درێژەپێدەری هەوڵ و کۆششی زانایانی پێشینە بۆ خزمەت کردنی کەلامی خوا.

بەڵێ لەم کتێبەدا مامۆستا عەلی باپیر چۆتە ناو قوڵایی دەریای زانست و مەعریفەت، چەندان مرواری و مەرجانی بەنرخی دەرهێناوە و پێشکەشی کردووین، بۆ ئەوەی هەرچی زیاتر سوودمەند بین لە کتێبی خوا. وە زۆر حەقیقەتی بۆ دەرخستووین و زۆر گومانی ڕەواندۆتەوە و چەندان تێگەیشتنی هەڵەی ڕاست کردۆتەوە و بوێرانە ڕا و بۆچوونەکانی خۆی خستۆتە ڕوو.

ئنجا ئێمە وەکو (دەستەی مامۆستایانی سەنتەر) ئەم کتێبەی مامۆستامان خوێندۆتەوەو پێیدا چووینەتەوەو سوودمان لێ بینیوە، خوا پاداشتی مامۆستا بە چاکترین شێوە بداتەوە لەسەر ئەم کارە پیرۆزەی.. ئامۆژگاری هەموو مامۆستایان و قوتابیانی قورئانیش دەکەین کە بیخوێننەوە، بۆ ئەوەی بزانن ئەرکی سەرشانیان بەرامبەر بە قورئان چیە، تاوەکو جێبەجێی بکەن و، ئەو حەوت هەنگاوانەی مامۆستا باسی کردوون بیکەنە ملوانکەیەك و خۆیانی پێ بڕازێننەوە و هەمیشە لەگەڵی دا بژین.

له خوای گەورە دەپاڕێینەوە بەرەکەت بخاتە تەمەن و کارەکانی مامۆستای بەڕێز و سەرکەوتن و سەرفرازی پێ ببەخشێ لە دونیا و دوارۆژدا و پاداشتی چاکەی ئەو هەموو خزمەتانەی بداتەوە کە ماوەی چارەگە سەدەیەکە بەردەوام پێشکەش بە خوێنەرانی دەکات.

ئەبوبەکر قادر موستەفا

بەڕێوەبەری سەنتەری (حکمة)

2008/9/13 - 1429/9/13

هەولێر

پێشەکی چاپی دووەم

الحمدلله والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه.

لە پێشەکی چاپی دووەمی ئەم کتێبە بە چاکی دەزانم ئاماژە بەچەند شتێك بکەم:

یەکەم: هیچ گومانی تێدانیە کە مسوڵمانان لە هەرچاخ و رۆژگارێك و لەهەر گۆشە و قوژبنێکی دنیادا. بەئەندازەی ئاشنایی یان بە قورئان و تەفاعولکردنیان لە گەڵیدا. رووەو دینداریيەکی راست و دروست و بێ خلتە و خاڵ دەچن. وە لەراستی دا تەوژمی ئیسلامیی بە هەموو کۆمەڵ و پێکهاتەکانییەوە تاکە پارێزەریان و دەستەبەرکەر (ضامن)ی سەلامەتیی ولانەدانیان. بریتییە لە چاك تێگەیشتنی قورئان و باش پێوە پابەندبوونی. ئاشکراشە کە بەبێ گرتنی رێباز (سنة)ی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم یش چاك تێگەیشتن و باش پێوە پابەندبوونی قورئان مەیسەر نابێ.

دووەم: بۆیە پێویستە کردو کۆشێکی زۆر بکەین لە بواری خوێندن و لێکۆڵینەوەی کتێبی بەپێزی خوادا و هەوڵبدەین لەهەموو ئاستەکان دا هەرچی زیاتر لە قورئان وردبینەوە و پێیدا قووڵ بینەوە و سەرجەم چین و توێژەکانی گەل و کۆمەڵگاکەشمان هانبدەین بۆ زیاتر نزیکبوونەوە لەو رووناکی و هیدایەتە خواییە کە لە هەموو روویکەوە حەقیقەتی ردهای تێدایە و زەررەیەك تاریکیی و لێڵیی و هەڵە و پەڵەی تێدا نیە: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ ﴾ فصلت.

سێیەم: هەر لێرەشەوە جارێکی دیکە سوپاس و دەستخۆشی خۆم بۆ سەنتەری (حکمة) دووبارە دەکەمەوە بە بەرپرس و ستاف و مامۆستا و قوتابیان و هەموو ئەو خێرخوازانەش کە بە شێوەیەك لە شێوەکان هاوکارییان دەکەن. خوا بەچاکترین شێوە پاداشتی ئەوان و سەرجەم ئەو کەس ونیوەند و دەزگاو لایەنانەش بداتەوە کە سەرگەرمی خزمەتی فەرمایشتی موبارەکی خوای پەروەردگارن.

شایانی باسیشە کە ئێمە لەم چاپی دووەمەوە ناوی ئەم کتێبەمان گۆری بۆ: (چۆن باشتر لە قورئـان بەهرەمەند دەبین؟!). خوا بەکەرەم و بەزەیی بی سنووری خۆی لەو کەسانەمان بگێڕێ کە چاکترین بەهرە وسوود لە قورئانی مەزن و بەرێزی وردەگرن.

عەلی باپــیر

دووشەممە 2/**جمادي الأولى**/1430

27/**نیسانی**/2009

هەولێر

نێوەرۆک

دەستپێك و ڕێخۆشكردن

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى وسلم و بارك على حبيبنا محمد و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة و التابعين لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێزو خۆشەویست!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

خوا پشتیوان بێ زنجیرە وانەیەكتان پێشكەش دەكەم كە حەوت وانەن لە ژێر ناوونیشانی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!).
شایانی باسیشە ئەم باسە هێڵە سەرەكییەكانی و هەوێنەكەی یەكێكە لە باسەكانی نێو كتێبی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) كە كاتی خۆی لە زیندانی ئەمەریكادا نووسیومە.

سەرەتا دەڵێین:

بێگومان ئیمان بە كتێبی خوا -كە مەبەستمان پێی قورئانە، كە دوایین كتێبی خوای پەروەردگارەو تاكە كتێبی خوای پەروەردگاریشە كە بە ساغیی و دەستكاریی نەكراویی لە دەستی بەشەردا ماوەتەوە- بەڵێ ئیمان بە كتێبی خوا، یەكەمین هەنگاوی بەهرەمەند بوونە لە كتێبی خوای پەروەردگار، بەڵام من لێرەدا بۆیە باسی ئەوە ناكەم، چونكە ئێمە ئەم دەرسانە بۆ خەڵكی مسوڵمان دەخەینە ڕوو، دیارە ئینسانی مسوڵمانیش كەسێكە پێشتر ئیمانی بە كتێبی خوا هێناوە، دەشتوانین بۆ پێناسەی ئیمان هێنان بە كتێبی خوا عزَّوجلَّ، هەر بەكورتی بڵێین:

ئیمان به کتێبی خوا بەڕاست زانینی قورئانە کە فەرمایشتی خوایەو بۆ پێغەمبەری کۆتایی (محمد) علیه الصلاة والسلام ناردوویەتی، پاشان هەڵس و کەوت کردنە لەگەڵ کتێبی خوادا بەو شێوەیەی کە خوا فەرموویەتی. واتە: بەڕاست زانینی کتێبی خوای پەروەردگار و هەڵس و کەوت کردنێکی ڕاست و دروست لەگەڵی دا، دوو پێکهێنەری سەرەکی ئیمان بە کتێبی خودا پێك دێنن.

جا ئێمە لەم زنجیرە وانەیەدا تەنیا باسی پێکهێنەری دووەمیان دەکەین: (چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوای پەروەردگاردا)، چونکە وەکو گوتمان ئینسانی مسوڵمان لەوە بۆتەوە کە ئەوە کتێبی خوایە و بەڕاستی دەزانێ و دەزانێ کە فەرمایشتی خوایە و بۆ پێغەمبەری کۆتایە (علیه الصلاة والسلام).

دیارە ئێمە لە حەوت هەنگاودا باسی چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوای پەروەردگاردا دەکەین، وە بۆ هەرکام لەو حەوت هەنگاوانە وانەیەك تەرخان دەکەین، بەم ناوونیشانانەی خوارێ:

- **هەنگاوی یەکەم: ئەدەب نواندن و بە گەورەگرتن (التأدب والتعظیم)**

بەڵێ بەڕێزان! یەکەمین هەنگاوی (هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا) بۆ ئەوەی چاکتر لێی بەهرەمەند بین، ئەدەب نواندن و ڕێزگرتن و بە گەورە گرتنیەتی.

هەنگاوی دووەم: خوێندنەوەو گوێ بۆ گرتن (التلاوة والإستماع)

دووەمین هەنگاویش بۆ ئەوە کە ئینسان لە کتێبی خوا شارەزا بێت، ئەوەیە کە یان بۆ خۆی بیخوێنێتەوە، یان گوێی بۆ بگرێ لە کەسانێك کە بەسەریدا دەخوێننەوە.

هەنگاوی سێیەم: بیر لێ کردنەوەو تێوە ڕامان (التفكُّر والتدبُّر)

چونکە بێگومان ئینسان چ بۆ خۆی قورئان بخوێنێ، یان بەسەریدا بخوێنرێتەوە، ئەگەر بیری لێ نەکاتەوە و تێیەوە ڕانەمێنێ، تێی ناگات.

هەنگاوی چوارەم: کارتێکران و پەند وەرگرتن (التأثُّر والتذكُّر)

واتە ئینسانی مسوڵمان دەبێ بە کتێبی خوای پەروەردگار کارتێکراو (متأثِّر) بێ و کاریگەریی لەسەری هەبێ، وە دەبێ پەندی لێ وەرگرێ و ئەو ڕاستییانەی کە قورئان دەیانفەرموێ هەزم (إستیعاب) یان بکاو وەریان بگرێ و پەندو عیبرەتیان لێ وەرگرێ.

هەنگاوی پێنجەم: شوێنکەوتن و مل بۆ کەچ کردن (الإتّباع والتسليم)

بەڵێ کەسێك بیەوێ لە کتێبی خوا عزَّوجلَّ بەهرەمەند بێ، پێویستە شوێنکەوتنی بۆی هەبێ: بۆ ڕێنماییەکانی، بۆ یاساو دەستوورەکانی، وە دەبێ ملکەچیش بێ و پابەند بێ بەو شتانەوە کە کتێبی خوا دەیان فەرموێ و لەسەری پێویست دەکات.

هەنگاوی شەشەم: تەزکیە پێ کردن و فێرکردن (التَّزكية والتَّعليم)

شەشەمین هەنگاوی هەڵس و کەوتی ڕاست و دروست لەگەڵ کتێبی بەڕێز و بەپێزی خوادا تاکو چاکتر لێی بەهرەمەند بێ، ئەوەیە کە هەم خۆی پێ تەزکیە بکات و خۆی ئاشنا و شارەزا بکات بە ڕاستییەکانی قورئان، وە هەم دەوروبەریشی پێ تەزکیە بکات و فێری ڕاستییەکانی قورئانیان بکات.

هەنگاوی حەوتەم و کۆتایی: چاکسازیی و حوکمڕان کردن (الإصلاح والتَّحکیم)

چونکە قورئان بۆیە هاتوە، هەم تاکەکان و هەم کۆمەڵگاش پاك و چاك بکات، وە هەم حوکمڕانیی بە سەر تاك و کۆمەڵدا بکات و ئەو شەریعەتەی کە گرتوویەتە نێو خۆی، خەڵك پێوەی پابەند بێ و لە ژیانی تایبەتی و کۆمەڵیی خۆیان دا پیادەی بکەن.

جا بەڕێزان!

شایانی باسیشە کە:

ئەم حەوت هەنگاوانەی بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوادا خستماننە ڕوو، وەك ئاڵقەکانی زنجیرێك بە دوای یەکدا دێن، واتە پلە بە پلە بەدوای یەکدا دێن، چونکە هەنگاوی یەکەم کە بریتیە لە ئەدەب نواندن لە بەرامبەر کتێبی خوادا و، بە گەورەگرتن و ڕێز لێ گرتنی، ئەوە دیارە یەکەمین هەنگاوەو، هەرکەسێ بە ڕاستی ئیمانی بە قورئان هەبێ، لە بەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ و بە دەرو دەروون (ظاهر وباطن)ی و بە ڕواڵەت و بە ئاشکرا لە بەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ، و بە دڵیش بە گەورەی دەگرێ و بە بەرزو پیرۆزی دادەنێ.

ئنجا دوای ئەوەی کە بابای مسوڵمان، کتێبی خواو فەرمایشتی بێ وێنەی خوا عزَّوجلّ بە گەورە دەگرێ و بەرز ڕادەگرێ و، لەبەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ، دیارە ئەو جۆرە هەست و شعوورە پاڵی پێوە دەنێ کە بیخوێنێتەوە، چونکە خوای پەروەردگار هەر بۆ ئەوە ناردوویەتی و وشەی (قرآن) واتە: (خوێندنەوە) یان (خوێندراوە). بەڵێ قورئان بۆ ئەوە هاتوە بخوێندرێتەوە و گوێی لێ بگیرێ.

بۆیـە هـەنگاوی دووەم بـۆ ئینـسانی مـسوڵمان كاتێـك كـە دەیـەوێ هـەڵس و كەوتێكی بەو شێوەیەی كە خـوا پێـی خۆشـە لەگـەڵ كـەلام و فەرمایـشتەكەی دا بكـات، ئەوەیـە كـە بیخوێنێتـەوە، یـان گـوێی لێ بگـرێ كاتێـك كـە بەسـەریدا دەخوێندرێتەوە.

پاشان بەدوای ئەم هەنگاوەشدا یەكسەر هەنگاوی سێیەم دێت، چونكە ئینسان كاتێك شتێك بەلایەوە گەورە و گرنگ بێ و بیخوێنێتەوە، دیارە بیری لێ دەكاتەوەو تێـی ڕادەمێنـێ و پێیـدا قـووڵ دەبێتـەوە، وە ئـەو هـەنگاوەی سـێیەم هـەنگاوی چوارەمیشی بەدوادا دێ، چونكە كاتێك مرۆڤ بیر لە كتێبی خوا بكاتەوە و تێـوەی ڕامێنێ، بێگومان كاری تێ دەكاو پەندی لێ وەردەگرێ.

ئنجا لە دوای كارتێكران و پەند لێ وەرگیرانیش، یەكسەر شـوێن كـەوتن و مـل بۆ كەچكردن (الإتباع والتسليم) دێ، چونكە هیچ كەس نیە لە كتێبی خوا تبـارك وتعـالى تێبگـات و كـاری تێبكـات، شـوێنی نەكـەوێ و بـۆ ئاراسـتە و ئـەمر و نەهییەكانی ملكەچ نەبێ!

پاشان هەر كەسێكیش ملی بۆ قورئان كەچ كرد و شوێنی كەوت، ئەوە بێگومان هەم خۆی پاك و چاك دەبـێ و بـە ڕاستییەكانی قورئـان شـارەزا دەبـێ و، هـەم خەڵك و دەوروبەریـشی لـەو تەزكیـە بـوون و شـارەزابوونەدا بەشـدار دەكـات. وە سەرەنجام هەر كەسێكیش بە قورئان تەزكیـە بـوو و فێـری ڕاستییەكانیـشی بـوو، هەوڵ دەدات دەوروبەریشی پاك و چاك بكات، وە هەوڵ دەدات كە ئەو قورئانە و ئەو شـەریعەتە لـە دەوروبەریـدا ڕەنـگ بداتـەوە و بەسـەر كۆمـەڵگای دەوروبەریـدا بیچەسپێنێ.

ئێستاش با بێینە سەر وانەی یەكەم، كە هەنگاوی یەكەمە:

وانەی یەکەم

هەنگاوی یەکەم: ئەدەب نواندن و بە گەورەگرتن (التأدب والتعظيم)

خوای پەروەردگار لەو ڕۆژەوە کە ئادەمی لەسەر زەوی دانا، بەڵێنی بە خۆی و وەچەکەی دا، هەروەها بەڵێنی بە (جن)یش دا، کە ئەوانیش وەچەی ئیبلیسن، کە لە هیدایەت و بەرنامەی خۆی بەهرەمەندیان بکات و حەواڵەی خۆیانیان نەکات، بۆئەوەی لە تاقیکردنەوەی ژیانی دونیای سەر زەوی دا دەرچن و موژدەی پێدان کە: بەرنامەی خۆمتان بۆ دەنێرم ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾﴾ طـه. واتە: جا کاتێك لە منەوە هیدایەتتان بۆهات، هەر کەسێك وەدوای هیدایەتی من بکەوێ، ئەوە مسۆگەر نەون دەبێ و نەڕێ ی لێ تێك دەچێ و، نە ژینتاڵیش دەبێ، (چونکە ئینسان کە ڕێی لێ تێکچوو ژینتاڵ و چارەڕەش دەبێ).

جا دوایین کتێبی خوای بە بەزەیی بۆ مرۆڤایەتی قورئانە و هەر کەسێك بەڕاستی ئیمانی بەوە هەبێ کە ئەو قورئانە خوا ناردوویەتی وفەرمایشتی خوایە و خوا بۆخۆی فەرموویەتی، ئەوە بێگومان ئەو ئیمان و قەناعەتەی پاڵی پێوە دەنێ کە ئەوپەڕی ئەدەب و ڕێز و بە گەورەگرتنی لە بەرامبەریدا هەبێ.

جا دیارە ئێمە نازانین خوا عزَّوجلَّ چۆن فەرمایشت دەکات و قسە دەفەرموێ، بەڵام بە تەئکید دەزانین کە قورئان فەرمایشتی خوایە، چونکە خوای کاربەجێ بۆ خۆی ناوی لە قورئان ناوە: (کلام الله) وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ

ﭐلۡمُشۡرِكِينَ ٱسۡتَجَارَكَ فَأَجِرۡهُ حَتَّىٰ يَسۡمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ﴾ التوبـة (6). واتـە: ئەگـەر یەکێك لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان پـەنای بـە تـۆگرت — ئـەی (محمـد) علیـە الصلاة والسلام— تۆ پەنای بدە بۆ ئەوەی کە فەرمایـشتی خـوا ببیـستێ. کەواتـە: قورئان فەرمایشتی خوایە و لە ڕێی پێغەمبەرەوە مرۆڤایەتی پـێ دوانـدوە و قـسەی پێ لەگەڵ سەرجەم ئینسان و جند دا کردوە.

بەڵێ بەڕێزان!

ئەدەب نواندن لەگەڵ فەرمایشتی خوادا و بەگەورە گرتنـی و ڕێـز لێ گرتنـی، لەڕاستی دا بەرهەمی ڕاستەوخۆی ئیمان پێ بوونیەتی و کەسێك بەڕاسـتی بزانـێ ئەم قورئانە فەرمایشتی خوایە و خوا ناردوویەتی و فەرموویەتی، بێگومـان ئەگـەر ئیمانی بە خوا هەبێ و بەوە هەبێ کە قورئان خۆی فەرموویەتی، ڕێزی لێ دەگرێ و بە گەورەی دەگرێ و لەگەڵی دا بە ئەدەب دەبێ.

ئنجا ئەدەب نواندنی ئینسانیش لەبەرانبەر کتێبی خواداو ڕێـز لێ گرتنـی و بـە گەورەگرتنی، بە ئە ندازەی ئیمان پێ بوونیەتی، کەواتـە کەسـێك بیـەوێ کتێبـی خوا بە گەورە بگرێ –کە ئەوە لەسەری فەرزە بەڵکو بریتیە لە کـاکڵی ئیمـان پـێ بوونی و کەسێك ڕێز لە کتێبی خـودا نـەگرێ بێگومـان ئیمـانی پێـی نیـە— بـەڵێ کەسێك بیەوێ باش ڕێز لە کتێبی خوا بگرێ و لەگـەڵی دا بـە ئـەدەب بـێ و بـە بەرزی بگرێ، دەبێ هەوڵ بدا ئیمانەکەی بە خوای پـەروەردگار قـووڵ بکاتـەوە، چونکە هەتا ئیمانی زیاتربێ ئەدەب و تەعظیم و بەبەرز گرتنیشی بۆ قورئان زیاتر دەبێ و، ئەوکەسەش کە ڕێز لە قورئان ناگرێ، لە ڕاستی دا ڕێز لـە خاوەنەکـەی ناگرێ و ئیمانی پێی نیە و، کەسێك ڕێز و تەقدیری قورئان نەزانێ، ئەوە بەرلەوە

ڕێزی لە خاوەنەکەی نەگرتوە و ئیمانی پێی نەهێناوە، بـەڵێ ڕەنگـە بزانـێ کـە خوا فەرموویەتی، بەلاّم ئیمانی پێی نیە، چونکە ئیمان پێ بوون جیایە لە زانین، هی وا هەیە دەزانێ خوای پـەروەردگار هەیـە، بـەلاّم ئیمـانی بـە خـوا نیـە، بۆ نموونە: ئیبلیس دەزانێ کـە خـوا هەیـە، بـەلاّم ئیمـانی بـە خـوا نیـە؛ هـەروەها فیرعەون و دارو دەستەکەی دەیانزانی (موسی) علیه الـسلام پێغەمبـەری خوایـە و وەحی لە خواوە بۆ دێ، بەلاّم ئیمانیان پێی نەبوو، وەکو خوا عزَّوجلَّ دەفەرموێ: ﴿ وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ﴾ النمــل (14)، واتـــە: فیرعـــەون و دارودەستەکەی یـەقینیان هـەبوو بـە پێغەمبەرایـەتی (موسـی) علیـە الـسلام و بـە موعجیزەکـانی، بـەو پەیامـەی کـە بـۆ فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی هێنـابووی، دڵنیـابوون کـە لـە خواوەیـە، بـەلاّم دانیـان پێـدا نـەهێناو نکوولّییـان لێ دەکـرد، بۆچی؟! خوا فەرموویەتی: (ظُلْمًا وَعُلُوًّا) لەبەرئەوەی چاویان لە زوڵم وستەم بـوو، چاویان لە خۆ بەزلگریی بوو، بۆیە فیرعەون و دارو دەستەکەی مل کەچ نەدەبوون بۆ ئەو پەیام و بەرنامەیەی کە (موسی) علیه السلام لە خواوە هێناویەتی، چـونکە ئەگـەر ملکـەچ بوونایـە بـۆ ئـایین و پەیامەکـەی (مووسـا)، دەبووایـە واز لـە فیرعەونایەتی بێنن! کەواتە جاری وا هەیە کابرا دەزانـێ خـوا قورئـانی نـاردوە، بەلاّم ئیمانی پێی نیە.

ئیمان بەوە کە خوای دانا وشارەزا قورئانی ناردوە، ئەوەیە وەکو گوتمـان کـە: بەڕاستی بزانی و بە شێوەیەکی واش هەڵس و کـەوتی لەگـەڵ دا بکـەی کـە بـۆی شایستەیە، هەروەکو ئیمان بەخواش (جلَّ شأنه) ئەوەیە کە تۆ بزانی ودڵنیابی کە خوا عزّوجلّ تاکە بەدیهێنەرو پەروەردگارو پەرستراوە، وە بـە شـێوەیەك هـەڵس و

کەوتی لەگەڵ بکەی کە بۆ خوا شایستەیە: لە هەموو کەست خۆشتر بوێ. لە هەموو کەس و شتێك زیاتر لێی بترسی، لە هەموو کەس زیاتر شەرمی لێ بکەی. لە هەموو کەسی بە گەورەتر بگری، بۆی ملکەچ بی، پشتی پێ ببەستی، بە بەرنامەکەیەوە پابەند بی، ئەوە هەمووی دێتە نێو چەمکی هەڵس و کەوت کردنێك لەگەڵ خوای پەروەردگار کە بۆی شایستەیە. ئەگەر نا ئەوەی دەڵێ دەزانم خوا هەیە، بەڵام ئەو شتانەی تێدا نەبێت کە باسمان کردن، ئەوە ئیمانی بە خوا نیە، بۆچی ؟! چونکە بە شێوەیەك هەڵس و کەوتی لەگەڵ خوادا نەکردوە کە بۆی شایستەیە[1]، هەروەها کەسێکیش کە دەڵێ دەزانم قورئان خوا ناردوویەتی، بەڵام پێیەوە پابەند نابێ، یان بە گەورەی ناگرێ و بەرامبەری بە ئەدەب نابێ و ... هتد، ئەوە لە ڕاستی دا ئیمانی پێی نیە.

کەواتە کورتەی قسان:

ئیمان هەبوون بە کتێبی خواو بە ڕاست زانینی، دەبێتە هۆی ئەدەب نواندن بەرامبەری و بەگەورە گرتنی و بەبەرزو پیرۆز گرتنی، وە هەتا ئینسان ئیمانی زیاتر بە خوا هەبێ، ئیمانی زیاتر بە قورئان دەبێ، ئنجا هەتا ئیمانیشی زیاتر بە خوا سبحانە وتعالی و کتێبەکەی هەبێ، ئەوە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب تر دەبێ، وە زیاتر بەبەرزو گەورەی دەگرێ.

---

(1) لە بەرگی یەکەمی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا) بە درێژی باسی ئیمان و پێکهێنەرەکانیمان کردوە و ڕوونمان کردۆتەوە کە هەرکام لە: زانینی عەقل و قبوولکردنی دڵ و دانپێداهێنانی زمان و کردەوەی ئەندامەکان، پێویستن بۆ هاتنەدی ئیمان.

ئنجا ئینسان ئەگەر بیربکاتەوە لە قورئان، کە چۆن خـوای بـەرزو گـەورە ئـەو قورئانـەی فـەرمووەو بەبـەرزترین و چـاکترین و پـاکترین فریـشتەی خـۆی دا کـە (جبریل)ە بـۆ گـەورەترین پێغەمبـەری خـۆی دایبەزانـدوە، زیـاتر بەرانبـەری بـە ئەدەب دەبێ و بە بەرز و گەورەی دادەنێ.

چونکە هەموو زانایان لەسـەر ئـەوە یەکـدەنگن کـە هـەروەکو چـۆن سـەروەری پێغەمبەران (محمد)ە علیه الصلاة والسلام، وە گەورەی کتێبـەکانی خـوا قورئانـە، گەورەی هەموو فریشتەکانیش (جبریل)ە علیه السلام، کە خوای پـەروەردگار سـێ ناوی بۆ بەکارهێناون: (الروح) و (الروح الأمين) و (جبريل).

جا خوای زانا و شارەزا لەو بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِىٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ ﴾ الشعراء. واتە: بێگومان ئەم قورئانە دابەزێنراوی پەرروەردگاری جیهانەکانە، گیانی ئەمیندار (الروح الأمين) دایبەزاندوە بۆ سەر دڵی تۆ، بۆ ئەوەی تۆ لە وریاکەرەوەکان بی، (خوای پەروەردگار ناوی لە پێغەمبەرانی خۆی ناوە ئاگادارکەرەوەکان چونکە هاتوون کە مرۆڤایەتی هۆشیار بکەنەوەو ئاگاداری بکەنەوە کە دونیا شاری بێ خاوەن نیە و ئاگاداری بکەنەوە کە ژیانی دونیا جێگای تاقی کرانەوەیەو ئینسان بەرەڵلاَ نەکراوە، بەڵکو لێپرسینەوەی لەگەڵدا دەکرێ و سزاو پاداشتێك چاوەڕێی دەکات) وە ئەو قورئانە بە زمانێکی عەرەبی ڕوون و ئاشکرایە، وشەی (عربي)ش واتە: ڕوون، وە وشەی (إعراب) واتە ڕوون کردنەوە، (أَعْرِبْ) واتە ڕۆشنی بکەوە.

جا بەڕاستی خوای کاربەجێ بۆیە زمانی عەرەبی هەڵبژاردوە بۆ دوایین کتێبی خۆی، کە دیارە کتێبەکانی دیکەش بە زمانەکانی دیکەی مرۆڤایەتی بوون: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡ ﴾ إبراهيم (4). بەڵێ سەرجەم ئەو کتێبانەی دیکەی خوا بە زمانەکانی دیکەی مرۆڤایەتی بوون، کە خەڵك قسەیان پێکردوون بە درێژایی مێژوو، بەڵام دوایین کتێبی خۆی کە گەورەترینیانە زمانی عەرەبی بۆ هەڵبژاردوە، چونکە کۆمەڵێك تایبەتمەندیی لە زمانی عەرەبی دا هەن، کە لە زمانەکانی دیکەدا نین، کە دیارە ئەوانەی پسپۆڕو شارەزان، دەزانن چۆن چەندان وردەکاریی و لایەنی ڕەوانبێژیی و چاك تەعبیرکردن لە مەبەست، لە زمانی عەرەبی دا هەن، کە لە زمانەکانی دیکەدا بەو شێوەیە نین، جا ئینسان کاتێك بیر دەکاتەوە کە چۆن خوای بەرز و مەزن لە سەرووی حەوت ئاسمانانەوە (جبریل)ی بانگ کردوە کە گەورەترین فریشتەی خۆیەتی و سەرۆکی فریشتەکانە و، ئەو فەرمایشتانەی خۆی پێ فەرمووە و قورئانی فێرکردوە، ئەویش بە (محمد)ی ڕاگەیاندوە بەبێ کەم و زیاد، چۆن وەریگرتوە ئاوا دایبەزاندۆتە سەر دڵی پاك و پیرۆزی پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام)، چونکە خوای پەروەردگار جیبریلی بە (الروح الأمين) وەسف کردوە، واتە (جبريل) ئەمینداره و یەك وشە و یەك پیتی تێدا زیاد و کەم نەکردوە.

بەڵێ کاتێك ئینسان بیر لەو مەسەلەیە دەکاتەوەو دەیهێنێتە بەر ئاوێنەی عەقڵ و خەیاڵی خۆی، ئەوجار تێدەگات قورئان چەند بەرز و مەزن و بەڕێز و بە پێزە.

ئنجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کە (جبريل) سەلامی خوای لێ بێ، وەك چۆن لە سەرەتاوە بە فەرمانی خوا عزّوجلّ قورئانی بەڕێزی دابەزاندۆتە سەر دڵی

موبارەکی پێغەمبەری خـوا (صـلى الله عليـه وسـلم)، مـانگی ڕەمـەزانی هـەموو ساڵێکیش لەگەڵ پێغەمبەردا بە قورئـانیٚ دا چـۆتەوە و لەگەڵیـدا دەور کردۆتـەوە.

وەك (أبو هريرة) خوالێی ڕازی بیٚ لەو بارەوە گوتوویەتی: (كان يَعرِضُ على الـنبي صلى الله عليه وسلم القرآنَ كُلَّ عامٍ مَرَّةً، فَعَرَضَ عَلَيهِ مَـرَّتَين في العـام الـذي قُـبِضَ..) رواه البخاري (برقم: 4998). واتە: جیبریل هـەموو سـاڵێك جارێـك قورئـانی لەگـەڵ پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دەور دەکـردەوە، بـەلاّم ئـەو سـاڵەی کـە تێیـدا گیانی کێشرا دووجار لەگەڵی پێداچۆوە.

بەڵگەش لەسەر ئەوە کە جیبریل لە مانگی ڕەمـەزانی هـەر سـاڵێك دا قورئـانی لەگەڵ پێغەمبەردا دەور کردۆتەوە، ئەم قسەیەی (ابـن عبـاس)ە خـوا لـە خـۆی و بابی ڕازی بیٚ: (كانَ النبيُ صلى الله عليه وسلم أجوَدَ الناسِ بالخَير، وَأجودُ ما يكـونُ في شهرِ رمضان، لأنَّ جبريل كانَ يَلقاهُ في كلِّ ليلةٍ في شهرِ رمضان حتى يَنسَلِخَ، يَعـرِضُ عَلَيهِ رسُـولُ الله صـلى الله عليـه وسـلم القُـرآن...) رواه البخـاري (بـرقم: 4998). واتـە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە هەموو کەس بەخشندەتر و سەخیتر بوو، بـە تایبـەت لـە مـانگی ڕەمـەزان دا، چـونکە جیبریـل هـەتا مـانگی ڕەمـەزان بەسەردەچوو هەموو شەوێك پێیدەگەیشت، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قورئانی لەگەڵ دەور دەکردەوە.

بەڵیٚ بەڕێزان!

ئینسان کە بیر لەو مەسـەلەیە دەکاتـەوە، قـسە لێکـردن و تـەعبیر لیٚ کردنـی ئاسانە، بەلاّم کە دەیهێنیە بەرچاوی عـەقڵ و خـەیاڵ یـەکجار شـتێکی گـەورە و سەرسوڕهێنەرە!، خوا بەو هەموو گەورەییەی، کە موڵکەکەی هێندە فراوانـە هـەر

خۆی دەزانێ سنووری لە کوێیە؟، وە ئەوەنـدە وردەکـاریی تێدایـە کـە زانایـان هەرکەسە لە بواری خۆیداو کامـەیان زۆر پسپۆڕە دەڵـێ: ئـەو وردەکارییـەی کـە خـوای پـەروەردگار دایناوە لـە دروسـتکراوەکانی خۆیـدا، سـنووری نیـە! وەك فەرموویەتی: ﴿ صُنۡعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتۡقَنَ كُلَّ شَيۡءٍۚ ﴾ النمل (88) واتە: دروستکراوی خوا کە هەموو شتێکی زۆر بە وردەکاریی دروستکردوە، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ مَّا تَرَىٰ فِي خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖۖ ﴾ الملك (3)، واتە: لە دروستکراوی خوادا نارێکی نابینی. وە دەفـەرموێ: ﴿ ٱلَّذِيٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقَهُۥۖ ﴾ السجدة (7)، واتـە: ئـەو خوایـە هـەر شتێك کە دروستی کردوە، بە چاکترین شێوە دروستی کردوە.

دیارە زانایانیش ئەو شاهێدییە دەدەن و زۆر بە ڕاشکاویی دەڵێن: هەرچـی کـە خوا دروستی کردوە، دەبوو هەر بەو شێوەیە بووایە کـە هەیـە، هـەموویان کتێبـی گەورەیان داناوە لەسەر وردەکارییەکانی درووسـتکراوەکانی خـوا، بـەلاّم دەڵـێن: ئەوە گۆشەیەکە لەو ڕێك و پێکیی و وردەکارییەی کـە خـوا لـە درووسـتکراوەکانی خۆیدا دایناوە، جـا کاتێـك ئـەو خوایـە عزَّوجـلّ قـسە بکـات لەگـەڵ گـەورەترین فریشتەی خۆیدا و ئەویش بە ئەمانەتـەوە بـۆ پێغەمبـەری کۆتـایی (علیـه الـصلاة والسلام) بیهێنێ، بەڕاستی ئینسان هەرچەندی دەکات مەسەلەکە هێندە مەزنە بە زەحمەت لە عەقڵ و خەیاڵدا جێگەی دەبێتەوە، جـا ئایـا قورئـانێکی ئـاوا چـۆن نابێ ئینسان لە بەرانبەری دا بە ئەدەب بـێ، وە چـۆن نـابێ هـەتا ئەوپـەڕی بـە گەورەی بگرێ و بە بەرزی بگرێ؟!، بۆیە خوای بێ وێنە لە سوورەتی (الحشر)دا دەفـــەرموێ: ﴿ لَوۡ أَنزَلۡنَا هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ عَلَىٰ جَبَلٖ لَّرَأَيۡتَهُۥ خَٰشِعٗا مُّتَصَدِّعٗا مِّنۡ خَشۡيَةِ ٱللَّهِۚ وَتِلۡكَ ٱلۡأَمۡثَٰلُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ دیـــارە لێـــرەدا خـــوای

پەروەردگار دەیەوێ ئێمە تێبگەیەنێ و لەقەدەر عەقڵی ئێمە قسە دەکات، ئەگەر تا گەورەیی قورئان لەوە زۆرترە وەك پێویست پێمان ئیستیعاب بکرێ، دەفەرموێ: ئەگەر ئەم قورئانەمان ناردبایە سـەر چـیایەك تـۆ ئـەو چـیایەت دەبینـی زۆر بـە ملکەچیی پارچە پارچە دەبوو. (چیا (جبل) کە لە هـەموو دروسـتکراوەکانی خـوا لەسەر زەوی گەورەتر و سەخت ترو پتەوترە، دەتبینی لە ترس و سام و هەیبـەتی خوا زۆر ملکەچ دەبوو، وە پارچە پارچەش دەبوو!) پاشـان دەفـەرموێ: (وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)، ئـەم وێنانــە بـۆ خــەڵکی دێنینــەوە بـۆ ئەوەی بیر بکەنەوە، واتە: بیری لێبکەنەوە؛ قورئان چەند بەرز و مەزنە!

هەروەها خوای پەروەردگار ستایشی خۆی کردوە لەسەر ئەوە کە قورئانی ناردوە، دەفەرموێ: ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ ٱلْكِتَٰبَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُۥ عِوَجَا ۜ (١) قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا (٢) مَّٰكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا (٣) ﴾ الكهف، واتە: ستایش بۆ خوایەك کە قورئانی ناردوە بۆ سەر بەندەی خۆی وە هیچ لاریی و نارێکییەکی تێنەخستوە، ڕێك و ڕاستە (یان سەرپەرشتیارە)، بۆیەش ناردوویەتی تاکو خەڵکی لە کارەساتێکی گەورەو سامناك بترسێنێ کە لە لایەن ئەو- خوا-وەدێتەدی (دیارە مەبەست پێی ڕۆژی دوایی و لێپرسینەوەو سزاو پاداشتە)، وە بۆ ئەوەش کە موژدە بدات بەو کەسانەی ئیمانیان هێناوەو کردەوە باشەکان ئەنجام دەدەن، کە پاداشتێکی زۆر باشیان هەیە، بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننەوە (کە دیارە مەبەست پێی بەهەشتە).

شایانی باسیشە ئەو لاریی (عوج)یەی کە خوا سبحانە وتعالی لە کتێبی خۆی دووری خستۆتەوە هەموو جۆرە هەڵەو پەڵەو ناتەواوییەك دەگرێتەوە، چ پەیوەندی بە ڕواڵەتی قورئانەوە هەبێ، چ بە نێوەڕۆکییەوە.

وە وشەی (قَیِّم) بە مانای ڕێك و ڕاست و بێ گرێ و گۆڵ دێ، هەروەها بەمانای (سەرپەرشتیار و مشوورخۆر)یش دێ، هەروەها ئەو وشەیە بە (قِیَمَا)یش خوێنراوەتەوە کە مانای یەکەمی خوێندنەوە (قراءة)ی پێشوو دەگەیەنێ.

بەڵێ لێرەدا خوای پەروەردگار ستایشی خۆی دەکات کە قورئانی ناردوە، کەواتە قورئان شتێکی زۆر بەرز و گەورەیە، خوا دەفەرموێ: ستایش بۆ من کە قورئانم ناردۆتە خوارێ، دیارە گەورەیی و مەزنێتی و بەرزیی قورئانیش ئەوە دەخوازێ کە ئینسان لە بەرامبەریدا زۆر بە ئەدەب بێ و بە گەورەی بگرێ.

وە بەڵگەیەکی دیکە لە سەر پێویست بوونی بە گەورە گرتن و ڕێزلێگرتنی قورئان ئەوەیە کە خوای بەخشەر لە سەرەتای سوورەتی (الرحمن) کە سەرژمێری زۆرێك لە چاکە و نیعمەتەکانی تێدا کردوە، نیعمەتی فێرکردنی قورئانی کردۆتە سەررشتەی سەرجەم نیعمەت و چاکەکانی و پێش هەموویانی خستوە؟! وەك دەفەرموێ: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ۝٢ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ۝٣ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ۝٤﴾ واتە: (خوای) خاوەنی بەزەیی. قورئانی فێر (ی مرۆڤ و جند) کردوە. مرۆڤی دروست کردوە. دەربڕین و قسەکردنی فێرکردوە.

پاشان خوای بەخشەر پاش خستنەڕووی ژمارەیەك لە چاکە و نیعمەتەکانی لەسەر مرۆڤ و جند، بۆ یەکەمجار ڕوویان تێدەکات و دەفەرموێ: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ؟! ﴾ الرحمن (13) واتە: بڕوا بە کام لە چاکەکانی پـەروەردگارتان ناکەن و بە ڕاستی نازانن؟! واتە: کام لـە چـاکە و نیعمەتـەکانی خـوا هەیـە کـە بتوانن پاڵی دەنە لای غەیری خوای پەروەردگار، وە چ نیعمەتێکی خوا هەیـە کـە بتوانن نکۆڵیی لێ بکەن؟!، شایانی باسە ئەم ڕستەیە ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ؟! ﴾ (سی و یـەك) جـار دووبـارە بۆتـەوە، (15) جاریـان لـەکاتی بـاس کردنـی نیعمەتەکانی دونیادا بەڕووداوەکانی قیامەتیشەوە، (16) جـارانیش لـەکاتی بـاس کردنی نیعمەتەکانی دوارۆژدا، کەنیعمەتـەکانی بەهەشـتن، جـا سـەرەتای هـەموو نیعمەتـەکانی چـی باسـی کـردوە؟! دوای ئـەوەی کـە خـۆی ناسـاندوە بـەوە کـە خاوەنی ئەو پەڕی بەزەییە و خاوەنی ئەوپەڕی بەخشندەییە، ئـەوەی بـەر لەهـەر شتێك باس کردوە کە کە قورئانی فێری ئینسان و جنـد کـردوە، (عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ)! دیارە جێی سەرنجە کە خوای کاربەجێ فێرکردنـی قورئـانی پـێش دروسـتکردنی ئینسانیش خستوە، چونکە دوای ئەوە فەرموویـەتی: (خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴿٤﴾) واتـە: ئینـسانی دروسـتکردوەو ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتەکانی خـۆی فێرکردوە. (بیان)یش ئەوەیە کە ئینسان بتوانێ تـەعبیر لـەوە بکـات کـە لـە دڵـی دایە، لە ڕێی قسە یان نووسین، یان هەر شێوازێکی دیکەی دەربڕینەوە.

جا لێرەدا بۆمان هەیە بپرسین: بۆچی خوای بەخشەر فێرکردنی قورئانی لەلایەن خۆیەوە بۆ ئینسان و جند، پێش هەموو نیعمەتەکانی خستوە؟!، چونکە لە ڕاستی دا بەبێ ئیمان و شارەزایی لە قورئان ئینسان و جند لەسەر ئەسڵی دروستکرانی خۆشیان قەرزدار دەبنەوە و کەسێك لە نیعمەتی قورئان بەهرەمەند

نەبێت لەسەر ئەسڵی بوونەکەیشی، کە گەورەترین و بنەڕەتی ترینی هەموو نیعمەتەکانە، قەرزدار دەبێتەوە، چ جای نیعمەتەکانی دی، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿..وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾﴾ الشورى، لێرەدا خوای پەروەردگار دیمەنی کافرەکان لە ڕۆژی دوایی دا دەخاتە بەرچاو و دەفەرموێ: تۆ کافرە ستەمکارەکان دەبینی لە ڕۆژی دواییدا کاتێك کە ئازارو ئەشکەنجەی خوا دەبینن دەڵێن: هیچ ڕێیەك نیە و ناتوانین بگەڕێینەوە بۆ دونیا و جارێکی دی تاقی کردنەوە بدەین و خوا تاقیمان بکاتەوە، (داخۆ ئەو جارە چ بەندەیەك دەبین و چۆن فەرمانبەری خوا دەبین و پابەند دەبین بە شەریعەتی خواوە)، دەبینی کافرەکان کە ڕادەنوێنرێن لەسەر ئاگری دۆزەخ، زۆر ملکەچ و زەلیل و بێ دەسەڵاتن، بە سیلە چاوێك سەیر دەکەن، (واتە بە چاوێکی کز تەماشا دەکەن، ئینسان کە ترسێك دەبینێ ناوێرێ زۆر چاوی تێ ببڕێ بە چاوێکی کز سەیری دەکات)، جا لێرەدا شوێنی مەبەست (بیت القصید) ئەوەیە کە دەفەرموێ: (وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ) وە ئەوانەی بروایان هێناوە، گوتیان: (إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ)، واتە: بێگومان زیانباران تەنها ئەو کەسانەن خۆیان و کەس و کاریان لە دەست چووە لە ڕۆژی دواییدا، (چونکە کابرای کافر خۆی لەدەست چووە، واتە لەسەر ژینەکەی خۆی و لەسەر دروستکرانەکەشی قەرزدار بۆتەوەو، سەربارەش کەس و کاریشی لەدەست دەچێ، چونکە ئەگەر کەس و کارەکەی کافر بن ئەوە دیارە لەیەك دا

دەبڕێن و، ئەگەر مسوڵمانیش بن دیسان هەر لەیەك دادەبڕێن، ئەگەر کافر بن هەریەکە لە جێی تایبەتی خۆیدا سجنە و، کەس لەگەڵ ماڵ و خێزانی خۆی نابێ، وە ئەگەر کەس و کارەکەی مسوڵمان بن ئەوە دەچنە بەهەشت و یەکجاریی لەیەك دەترازێن!).

بەڵام بابای مسوڵمان خۆی و ماڵ و خێزان و وەچە و منداڵ و دایـك و بـابی و خزم و کەسی بۆ کۆ دەکرێتەوە، بۆ ئەوەی کە زیاتر دڵـی خـۆش بـێ، وەك خـوا فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ .. ﴾ الطور (21) واتـە: وە ئەوانـەی ئیمانیـان هـەبووە و وەچەکەیـشیان بـە ئیمانـەوە شـوێنیان کەوتوون، وەچەکەیانیان پێدەگەیەنین..

جا دەفەرموێ: ئەهلی ئیمان لەو ڕۆژەدا دەڵـێن: خەسـارەتمەندانی ڕاسـتەقینە ئەو کەسانەن کە خۆیان و کەس و کاری خۆیانیان لەدەست داوە لە ڕۆژی دوایـی دا. مەبەستمان ئەوەیە کە خـوای پـەروەردگار بۆیـە نیعمـەتی فێرکردنـی قورئـانی پـێش هـەموو نیعمەتـەکانی دی خـستوە لـە سـوورەتی (الـرحمن)دا کـە سـوورەتی باسکردنی نیعمەتەکانی خوایە، چونکە بەبێ بەهرەمەند بوون لە نیعمەتی قورئـان کە بەهۆیەوە ئینسان لە ئیمان حاڵی دەبێ و ئیمان دێنێ و هیدایـەت وەردەگـرێ، بەبێ ئەو نیعمەتە ئینـسان لەسـەر هـەموو نیعمەتـەکانی دیکـە قـەرزدار دەبێتـەوە ئەگەر ماڵ و سامان بێ، لەش ساغیی بـێ، دەسـەڵات بـێ، دەوڵەمەنـدیی بـێ، هەرشتێك بێ، بەڵکو هەر لەسەر ئەسڵی بوونەکەیشی قەرزدار دەبێتەوە، واتە هەر نەبووایە باشتر بوو، بۆیە خوای کاربەجێ باسی ئینسانی کافر دەکا و دەفەرموێ: ﴿ ...وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴿٤٠﴾ ﴾ النبأ، واتـە: وە کـافر دەڵـێ خۆزگـە گـڵ

بوومایە، واتە خۆزگە دەخوازێ کە ببێتە گڵ و خۆزگە دەخوازێ کە وەکو ئاژەڵ و ماڵات چۆن دوای ئەوەی حەشر و حیسابیان لەگەڵ دەکرێ، دەبنەوە بە خاك و خۆڵ و سزاو پاداشتیان نیە، ئەویش خۆزگە بە چوار پێیان دەخوازێ، بەڵام دیارە ئەو خۆزگەیەشی بۆ نایەتە دی؟!

چەند وەسفێکی گرنگی کتێبی خوا

بەڕێزان !

خـوای پـەروەردگار باسـی کتێبـی بـەڕێزو بـەپێزی خـۆی دەکـات بـە چـەند وەسفێك، کە هەر کام لەو وەسفانە ئەوە دەخوازن کە ئێمە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب بین و بە گەورەی بگرین:

1. یەکێك لەو وەسفانەی کە خوای پەروەردگار بۆ کتێبی خۆی بەکاری هێناوە بریتیە لە مەزنیی (العظمة) وەك فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾ الحجر، واتە: وە ئێمە حەوت لەوانەی کە دووبارە دەکرێنەوە، وە قورئانی مەزنمان بەتۆ بەخشیوە (ئەی (محمد) علیە الصلاة والسلام !)، ئەو حەوت دووبارەکراوانەش زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەستی پێ حەوت ئایەتی سوورەتی (الفاتحة)یە کە نوێژکەران دووبارەی دەکەنەوە.

2. وە خوای تاك و پاك قورئانی بە: (کـریم) ناوهێنـاوە: ﴿ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ ﴾ الواقعة، (کـریم)یـش هـەم بـەواتای بـەڕێز دێ، هـەم بـەواتای بەخـشەر دێ، دەڵێن: فلاّن کەس (کەریم)ە، واتە: بـەڕێز و بـە حورمەتـە، وە بەخـشندەیە و دەبەخشێ و سەخییە، دیارە قورئانیش هەم بەڕێز و هەم بەخشندەیە... جا چ فەرمایـشتێك لـە فەرمایـشتی خـوا بـەڕێزترە؛ وە قورئـان بەخـشندەیە و ،

هەرکەسێك بەڕاستی ڕوو لە قورئان بکات و تێی بگات، قورئان هەموو خێرو چـاکەیەکی پـێ دەبەخـشێ، شـارەزایی پێدەبەخـشێ، مەعریفـەتی پـێ دەبەخشێ، ئیمانی پێ دەبەخـشێ، هیدایـەتی پـێ دەبەخـشێ، ئـەدەبی پـێ دەبەخشێ، ئەخلاقی پێ دەبەخشێ، عیززەت و حیکمـەت و هەرچـی خێـرو چاکەیە لە دونیاو قیامەتدا قورئان پێی دەبەخشێ.

4-3. وە خوای زانا و توانا قورئانی خۆی بـە بـەرزیی و بـە حیکمـەت وەسـف کـردوە، وەك دەفـەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ ﴾ الزخرف، واتە: ئەم قورئانە لە لای ئێمە لە کتێبی بنـەڕەتیی (لـوح المحفـوظ)دا، هەم بەرزە و هەم کاربەجێیە.

5. هەروەها خوای بەبەزەیی قورئانی بە زاڵ (عزیز) وەسف کردوە: ﴿..وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ﴿٤١﴾ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ ﴿٤٢﴾ ﴾ فصلت، واتە: وە ئەم قورئانە کتێبێکی بالادەست و زاڵە. هەڵەو ناهەقیی لە هیچ لایەکییەوە ڕێی تێ نابات. نێرراوەخواری خوایەکی کاربەجێی ستایشکراوە. بەڵێ، قورئان کتێبێکی بالادەست و زاڵە، هیچ کەس و بەرنامەیەك نیە کە لە بەرامبەر قورئاندا بوەستێ و مونافەسەی بکات یان کێبەرکێی لەگەڵدا بکات! هەروەها بە گەلێك وەسفی دیکە خوای پەروەردگار وەسفی کتێبی خۆی کردوە، جا ئایا ئەمە چی لێ وەردەگیرێ؟! قورئانێك خوا بفەرموێ: (عظیم)و، (کریم)و، (علي)و، (حکیم)و، (عزیز)ە، یەکەم: پێویستە ئیمانی بەو کتێبە مەزن و بەڕێز و بەرز و...هتدە هەبێ و ئەو پەڕی ڕێزو

ئەدەب و حورمەتی بەرانبەر بنوێنیٚ، ئەوە لەلایەك و لەلایەکی دیکەشەوە دەبیٚ بزانیٚ هەر کاتێك بەڕاستی ئیمانی بە قورئان بوو و بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵدا کرد کە خوا فەرموویەتی، ئەوە ئەو قورئانە مەزنیی پیٚ دەبەخشیٚ و عیززەتی پیٚ دەبەخشیٚ و، حورمەت و ڕێزی پیٚ دەبەخشیٚ و حیکمەت و بەرزیی پیٚ دەبەخشیٚ، وە بەهرەمەندی دەکا لەو وەسفانەی خۆی، چونکە ئەگەر لەگەڵ ئینسانی بەڕێزدا بەریٚ دا بڕۆی ڕێز پەیدا دەکەی، وە ئەگەر لەگەڵ بابای زانادا مامەڵە بکەی، زانیاری وەدەست دەخەی و، ئەگەر لەگەڵ ئینسانی باش بیت باشییت بۆ دیٚ و ، لەگەڵ ئینسانی خراپ بی، خراپییت بۆ دیٚ، وەك پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) لە فەرمایشتێکی دا فەرموویەتی: (إنّما مَثلُ جليس الصالح وجليس السوء كحامل المسك ونافخ الكير...) متفق عليه [1] واتە: وێنەی هاوەڵی چاك و هاوەڵی خراپ وەك هەڵگری میسك و کوورەچییَ وایە، بابای عەتر فرۆش یان لێی دەکڕی، یان دەتداتیٚ، وە ئەگەر نەشتداتیٚ بۆنی خۆشی ئەوت بۆ دیٚ، بەڵاّم کابرای ئاسنگەر و کوورەچی هەر لێی نزیك بیەوە ئەگەر بەرگ و پۆشاکیشت نەسووتێنیٚ، بۆنی ناخۆشی لیٚ دەکەی. کەواتە: کەسێك لەگەڵ قورئاندا ببێتە هاوەڵ و لێی نزیك بیٚ، بێگومان سیفەت و شوێنەوارەکانی قورئانی تێدا دەردەکەون، بەمەرجێك بەڕاستی لەگەڵ قورئاندا هاودەنگ بیٚ.

بەڵیٚ: ئەدەب نواندن لەگەڵ قورئان دا و بەگەورە و بەرز و پیرۆز گرتنی، بێگومان وا لە ئینسان دەکا کە سیفەتەکانی قورئانی تێدا بێنە دی لە مەزنیی وبەرزیی و

(1) البخاري برقم: 5534، ومسلم برقم: 2628.

عیززەت و حیکمەت و کەرەم و ڕێز و...هتد، وە بەڕاستی بە درێژایی مێژووش ئەوانەی کە لەگەڵ قورئاندا بە ڕاستی ئەدەبیان هەبووەو بە گەورەیان گرتـوە و لەگەڵی دا هاوەڵ و هاودەم بوون، ئەو سیفەتانەیان لە قورئان وەرگرتوە، دیـارە هەر کەسە لە قەدەر خۆی.

هاوەڵانی پێغەمبـەر (علیـه الـصلاة والـسلام) خـوا لێیـان ڕازی بـێ تەماشـا دەکەی پێش ئیـسلام و قورئـان لەوپـەڕی نـەزانین و نەخوێنـدەواریی دابـوون، بـەڵام بـەهۆی هـاوەڵیی و هاودەمییـان لەگـەڵ قورئانـدا، بـوون بـە مامۆسـتای مرۆڤایەتی لە زانست و شارەزایی دا، وە لەوپەڕی بێ سەرو بـەریی سیاسـی و ئابووری و کۆمەلایەتییـەوە، بوونـە سـەرقافڵەی مرۆڤایـەتی لـە دەوڵەتـداریی و چاکەکاریی و دادگـەریی و پـاکیی و چـاکیی و ڕەوشـت بـەرزیی و لـە هـەموو شتێکی باشدا، وە گەلی عەرەب بە گشتی بەر لە ئیسلام و قورئـان، لـە هـەموو میللەتان دواکەوتووتر و بێ سەروبەرتر بوون، بـەڵام دوایـی مرۆڤایـەتیَ هـەموو شتێکی چاك لەوان فێر دەبوون، بۆچی؟! چونکە مامۆستایان قورئـان بـوو، وە سەرجەم سیفەتە بەرزەکانیان لە قورئانەوە بەدەست هێنا بوو !

لە کۆتایی ئەم دەرسەشماندا دەڵێین:

یەکـەمین هـەنگاوی هـەڵس وکـەوتی ڕاسـت و دروسـت لەگـەڵ قورئانـدا، ئەوەیە کـە دەبـێ لەگـەڵی دا بـە ئـەدەب بـین و بـە بـەرزو گـەورەی بگـرین، کاتێکیش کە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب دەبین و بە گەورەی دەگرین، ئەوە بێگومان ئەو وەسفانەی قورئان کە خوای پـەروەردگار کتێبـی خـۆی پـێ مـەدح کردوون، کەم و زۆر، بە ئەندازەی ئیمانمان و بە ئەندازەی ئەدەب نواندنمان و

ڕێز لە قورئان گرتنمان و بە گەورە گرتنی و تەفاعول لەگەڵدا کردنیمان، لە ئێمە ڕەنگ دەدەنەوە.

خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بەڕاستی ئەدەب دەنوێنن لەگەڵ کتێبی خواو لەگەڵی دا بەڕێز دەبن و، بە گەورەی دەگرن و بەو شێوەیە هەڵسو کەوتی لەگەڵدا دەکەن کە بۆ کتێبی خوا، بۆ فەرمایشتی بەرز و پیرۆزی خوای پەروەردگار شایستەیە، تاکو هەرچی زیاترو چاکتر لێی سوودمەند و بەهرەمەند بین.

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه أجمعین

والحمد لله رب العالمین

وانەی دووەم

هەنگاوی دووەم: خوێندنەوە و گوێ بۆ گرتن (التلاوة والإستماع)

بەڕێزان!

لەوانەی یەکەمدا باسمان کرد کە بۆ هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئان دا بۆ ئەوەی باشتر لێی بەهرەمەند بین، یەکەمین هەنگاو و قۆناغ، بریتیە لە (ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتنی کتێبی خوای پەروەردگار). بەڵێ یەکەمین هەنگاو و قۆناغ بۆ هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئاندا – هەڵس و کەوت کردنێکی ڕاست و شەرعییانە– ئەوەیە کە ئینسان ئەو کتێبەی خوای پەروەردگار کە فەرمایشتی خوایە، بە گەورەی بگرێ و ئەدەب و ڕێزو حورمەتی پێویستی لەگەڵدا بنوێنێ.

ئێستاش باسی هەنگاوی دووەم دەکەین کە بریتیە لە: (خوێندنەوە و گوێ بۆ گرتن).

یەکەمین شتێك کە ئینسان دەیکات، دوای ئەوەی کە بڕوای هێنا کە ئەو قورئانە کتێبی خوایە (سبحانه و تعالى) و بە (جبريل) دا (عليه السلام) بۆ پێغەمبەری کۆتایی خۆی(محمد) (عليه الصلاة والسلام) ناردوویەتی، وە دوای ئەوەی کە ئەدەب و بە گەورەو بەرزگرتن و و ڕێزی شایستەو پێویستی لە بەرانبەردا دەنوێنێ، بریتیە لە (خوێندنەوەی) یاخود (گوێ لێگرتنی)، دیارە خوای کاربەجێ بۆیە فەرمایشتی خۆی بۆ ئێمە ناردوە، تاکو لێی تێ بگەین و

کاری پێ بکەین و، بەدڵنیاییشەوە ئینسان نە لە فەرمایشتی خوای پەروەردگار و نە لە قسەی هیچ کەسی دیکەش ناتوانێ تێبگاو پاشان کاری پێ بکا، هەتا نەیخوێنێتەوە، یان بەسەری دا نەخوێندرێتەوە، هەر بۆیەش خوای بەرز و مەزن لە قورئاندا فەرمانی کردوە بە خوێندنەوەی قورئان، وە بە گوێ لێ گرتنی خوێندرانەوەشی.

جا ئێمە سەرەتا چەند ئایەتێکی خوای بێ وێنە، وە چەند فەرمایشتێکی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دێنینەوەو باس دەکەین کە فەرمانیان کردوە بە خوێندنەوەی قورئان، یان گوێ بۆ گرتنی و پاشان چەند خاڵێکی گرنگ لەو بارەوە کە لەو ئایەت و فەرمایشتانە دەفامرێنەوە دەخەینەڕوو:

چەند ئایەتێك لەبارەی خوێندنەوەو گوێ لێگرتنی قورئانەوە:

خوای بەخشندە لە سوورەتی (الکهف)دا فەرموویەتی: ﴿ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلۡتَحَدٗا ﴿٢٧﴾ ﴾.

دیارە خوای بێ هاوتا لێرەدا ڕاستەوخۆ پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دەدوێنێ و فەرمانی پێ دەکا کە کتێبی خوا بخوێنێتەوە، بەڵام زانایان وەك بنچینەیەکی شەرعیی لەسەری ڕێککەوتوون کە هەموو دواندنەکانی خوا عزوجلّ لە قورئاندا بۆ پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام)، بریتین لە دواندنیش بۆ ئۆممەتەکەیشی، وە ئەگەر دواندنێك تایبەت کرابێ بە پێغەمبەرەوە (علیه الصلاة والسلام) بە بەڵگەیەکی تایبەت، ئەگەرنا هەرچی خوای پەروەردگار ئاراستەی (محمد)ی کردوە، ئاراستەی ئۆممەتەکەیشی کردوە لە دوای ئەوەوە.

جا لێرەدا کە دەفەرموێ: (وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ..). وەکو چۆن لەگەڵ (محمد)یەتی (علیه الصلاة والسلام). لەگەڵ ئوممەتەکەشیەتی، چونکە خوا سبحانە وتعالی هیچ پێغەمبەرێکی نەناردوە مەگەر بۆ ئەوەی پەیڕەویی لێ بکرێ: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ... ﴾ النساء (64)، واتە: هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە، مەگەر بۆ ئەوەی فەرمانبەریی لێ بکرێ و بە فەرمانی خوا گوێڕایەڵیی بۆ بکرێ. هەروەها خوای بێ هاوەڵ دەفەرموێ: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾ الأحزاب، واتە: بێگومان لە پێغەمبەری خوادا بۆ ئێوە سەرمەشقییەکی باش هەیە. بۆ هەر کەسێ بە ئومێدی خوا، (واتە ئومێدی ڕەحمەت و بەزەیی خوا) و دوارۆژ بێ، وە یادی خوا زۆر بکا. واتە: هەرکەسێ کە ئیمانی هەبێ و مسوڵمان بێ، موحەممەد (علیه الصلاة والسلام) سەرمەشق و پێشرەویەتی، وە مامۆستا و چاوساغیەتی، لەبەر ئەوە وەکو بنچینەیەك با لە مێشکماندا بچەسپێ: کە هەرچی خوا لەسەر پێغەمبەری خۆی فەرزی کردوە لە قورئان و لە سوننەتدا، ئەوا ئۆممەتەکەیشی پێی مولزەمە و دەبێ پابەندی بێ. مەگەر شتێك تایبەت کرابێ بە پێغەمبەرەوە (علیه الصلاة والسلام) بە بەڵگە و نیشانەیەکی دیاریکراو و ڕوون.

جـا خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێ: ﴿ وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾ ﴾ الكهف، واتە: وە ئـەوەی کـە بـۆت ڕەوانە کراوە لە کتێبی پەروەردگارت بیخوێنەوە، بێگومان بە هیچ جۆرێك گـۆڕین و دەستکاریی کردن بۆ وشەکانی نیە، وە جگە لەویش پەنایەکی دیکەت نیە.

هەروەها خوای زاناو کاربەجێ لە ئایەتی ژمارە (45)ی (العنكبوت)دا فەرمان بە پێغەمبەرەکەی (عليه الصلاة والسلام) و لە پشت ئەویشەوە بە تێکرای ئوممەتەکەی دەکات و دەفەرموێ: ﴿ اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ.. ﴾، واتە: ئەوەی کە لە کتێب بۆت ڕەوانەکراوە بیخوێنەوە. دیارە ئەلیف لامی سەر (الكتاب) ئەلیف و لامی (عهد)ە، واتە: ئەو کتێبە کە زانراو و، (معهود)ە، کە قورئانە.

وە لە سوورەتی (المزمل)دا دیسان خوای بەرز و مەزن فەرمان بە پێغەمبەری پێشەوامان دەکات کە قورئان بخوێنێ و دەفەرموێ: ﴿ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ ﴾. واتە: قورئان بخوێنەوە بە خوێندنەوەیەکی ڕوون و چاك و پوخت. دوایی باسی ماناو چەمکی وشەی (ترتيل) دەکەین.

وە لە ئایەتی (98)ی سوورەتی (النحل)یشدا خوای بالادەست فەرمان بە پێغەمبەری خۆی دەکات و دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾. واتە: وە کاتێك قورئانت خوێند، پەنا بگرە بە خوا لە شەیتانی دوور خراوە لە ڕەحمەتی خوا. (رجيم) واتە (مرجوم)، واتە ئەوە کە دوورخراوەتەوە و نەفرەتی لێ کراوە، سوننەتە ئینسان بڵێ (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) پێش ئەوەی کە قورئان بخوێنێ، وەکو دوایی باسی دەکەین.

وە لە ئایەتی (204)ی سوورەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ واتە: هەرکاتێ قورئان خوێنرایەوە گوێ بگرن و بێدەنگ بن، بەڵکو ڕەحمتان پێ بکرێ و بە زەییتان لەگەڵدا بنوێنرێ.

چەند فەرموودەیەك لەبارەی خوێندنەوە:

پێغەمبەری خواش (علیه الصلاة والسلام) دیارە فەرمایشتی زۆرن دەربارەی قورئان خوێندن و گەورەیی قورئان خوێندن، یان گوێ بۆ گرتنی:

1- یەکێك لەو فەرمایشتانە ئەوەیە کە (الترمـذي) و غەیری ویـش لـە عەبـدوڵڵای کوڕی مەسعوودەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەری خوا (صـلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی[1]: (مَـن قَـرَأَ حَرفـاً مِـن كتـابِ اللهِ فَلَـهُ بِـهِ حَـسَنَة وَالحَسَنَةُ بِعَشرِ أمثالِها، لا أقولُ (الم) حَرفٌ وَلَكِن (ألف) حَرفٌ و (لام) حَرفٌ و(مـيم) حَرفٌ).

واتـە: هەرکەسـێك پیتێـك لـە کتێبـی خـوا بخوێنێتـەوە، چـاکەیەکی بـۆ دەنووسرێ، وە چاکەش یەك بـە دەیـە، نـاڵێم (الم) هـەمووی پیتێکـە، بـەڵکو ئەلیف (أ) پیتێکە، لام (ل) پیتێکەو، میم (م) پیتێکە.

بەڵێ هەر پیتێك لە کتێبی خوا بخوێنرێتـەوە، چـاکەیەك هەیـە، چـاکەش یەك بە دەیە، تاکو یەك بە حەوت سەدیش دەڕوا، وەکو لە ئایـەتی (261)ی سوورەتی (البقـرة)دا لـە بـارەی مـاڵ بەخـشین (إنفـاق)ەوە، خـوای بەخـشندە دەیگەیەنێتە یەك بـە حـەوت سـەد: ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ.. ﴾. واتە: وێنەی ئەوانەی لەڕێی خوادا ماڵ و سامانی خۆیـان دەبەخـشن، وەك دەنکـە تۆوێـك وایـە کـە حەوت گوڵان دەردەکات هەر گوڵەی سەد دەنکی تێدایە...

(1) رواه الترمذي و قال: حديث حسن صحيح.

2- وە فەرموودەیەکی دیکەش کە (بخاري) و (مسلم) لە دایکی بڕواداران (عائشة)ەوە خوای لێی ڕازی بێ دەیگێڕنەوە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) تێیدا دەفەرموێ [1]: (الماهرُ بالقُرآن مَعَ السَّفَرَةِ الكِرامِ البَـرَرَة والـذي يَقـرأُ القُـرآنَ وَيَتَتَعتَعُ فيه وَهوَ عَليهِ شَاقٌّ لَهُ أجران). واتە: کەسێك شارەزا بێ لە خوێندنی قورئاندا، ئەوە لەگەڵ ئەو فریشتانە دایە کە نوێنەری خوان، کە زۆر بەڕێز و چاکەکارن، (سفرة) کۆی (سفیر)ە کە بە مانای نوێنەر دێ، وە (کرام) کۆی (کریم) واتە: بەڕێز، وە (بررة)یش کۆی (برّ)ە، واتە: چاکەکار..

بەڵێ وەك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕایگەیاندوە کەسێك لە قورئان شارەزا بێ، لە خوێندنی و تێگەیشتنی شارەزابێ، ئەوە لە ڕیزی ئەو فریشتانە دایە کە (وحي)یان بۆ پێغەمبەران هێناوە. ئەدی کەسێك کە تێیدا کارامە و شارەزا نەبێ؟

(والذي يَقرأُ القُرآنَ وَيَتَتَعتَعُ فيـه وَهـوَ عَليـهِ شَـاقٌّ لَـهُ أجـران) کەسێك قورئان بخوێنێ بەڵام لەسەری قورس بێ و بە زەحمەت بۆی بێ، یان هەڵە بکاو بگەڕێتەوە، بەڵام لەسەری قورس بێ ، بەبێ ئەوەی کە هەڵەکە بە دەست خۆی بێ، واتە هەر ئەوەندەی لێ بزانێ و بە زەحمەت بۆی بخوێنرێ، ئەوە ئەو کەسە دوو جۆرە پاداشتی هەیە، پاداشتی خوێندنەوەکەو، پاداشتی نارەحەتییەکە کە دێتە ڕێی.

کەواتە: هەرچۆنێك بێ قورئان خوێندن ئەجرو پاداشتی هەر هەیە، دیارە بە پێی توانا بابای مسوڵمان دەبێ هەوڵبدات قورئانەکەی بەو شێوەیە بخوێنێ

(1) بروانە: صحيح البخاري رقم (4937)، وصحيح مسلم رقم (798).

کە خوای زانا فەرموویەتی و پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) فێری کردووین و بنچینەکانی چاکخوێندن (تجوید)ی تێدا ڕەچاو بکات، بەڵام لەبەرئەوە کە چاك نازانێ بیخوێنێ، نابێ دەستی لێ هەڵگرێ و ئەم فەرموودەیە بەراشکاویی پێی دەڵێ کە هەر چۆن بێ هەر خوێندنی باشترە، چونکە ئەگەر ئینسان بە هەڵەش بیخوێنێ و خراپیش بیخوێنێ، بەڵام وردە وردە بیخوێنێ، هەر چاکی دەکات، بەڵام لەبەرئەوەی کە بە هەڵە دەیخوێنێ، وازی لێ بێنێ، هەرگیز فێرنابێ.

3- هەروەها (عقبة بن عامر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) ڕووبەڕوو بە هاوەڵەکانی فەرموویەتی: (أيُّكم يُحِبُّ أن يَغدوَ إلى بُطحَانَ أو إلى العَقيقِ فَيَأتيَ مِنهُ بِنَاقَتَينِ كومَاوَينِ في غَيرِ إثمٍ ولا قَطيعَةِ رَحِمٍ ؟! فقلنا يا رسولَ الله كُلُّنا نُحِبُّ ذلك، قال: أفَلا يَغدو أحَدُكُم إلى المَسجِدِ فَيَعلَمَ أو يقرأَ آيتينِ من كتابِ اللهِ عزَّوجلَّ خيرٌ له مِن ناقتين، وثلاثٌ خير له من ثلاث، وأربعٌ خير له من أربع ومن أعدادهن من الأبل) رواه مسلم برقم: 803.

واتە: کامەتان حەزدەکات هەموو ڕۆژێك زوو بچێ بۆ (بوطحان) یان(عەقیق) و دوو حوشتری دونگدار بێنێ بێئەوەی گوناه بێت و پچڕاندنی خزمایەتی تێدا بێ؟ گوتمان: هەموومان حەزدەکەین ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: ئەدی بۆ یەکێکتان ناچێتە مزگەوتێ و دوو ئایەتان لە کتێبی خوا عزّوجلّ بزانێ یان بخوێنێ بۆی چاکترە لە دوو حوشتر، سیانیش لە سێیان و چواریش لە چواران و زیاتریش لە ژمارەی خۆیان لە حوشتران.

4- هەروەها (أبو أمامة الباهلي) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە گوێی لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بووە فەرموویەتی: (إقرأوا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعا لأصحابه...) رواه مسلم برقم: 804.

واتە: قورئان بخوێنن چونکە ڕۆژی هەڵسانەوە تکا بۆ هاوەڵەکانی دەکات.

5- وە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (يقول الله سبحانه وتعالى: من شغله القرآن وذكري عن مسألتي أعطيته أفضل ما أعطي السائلين، وفضل كلام الله سبحانه على سائر الكلام كفضل الله تعالى على خلقه) رواه الترمذي وقال حديث حسن.

واتە: خوا سبحانە وتعالی دەفەرموێ: هەر کەسێك لەبەر قورئان و یادی من نەیپەرژێتە سەر داوالێکردنم، چاکتر لەوەی دەدەمێ کە دەیدەمە داواکەران، وە پلەو گەورەیی فەرمایشتی خوا بەسەر قسەی دیکەدا وەك پلەو گەورەیی خوای بەرزە بەسەر دروستکراوەکانی دا.

6- هەروەها پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (يقال لصاحب القرآن إقرأ وارق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فإن منزلتك عند آخر آية تقرؤها) رواه أبوداود والترمذي والنسائي، وصححه الترمذي.

واتە: بە خاوەنی قورئان دەگوترێ بخوێنە و بەرز بەوە و بەڕێکی بیخوێنە وەك چۆن لە دونیادا دەتخوێند، چونکە پلەت لەلای کۆتا ئایەتە کە دەیخوێنی.

جا لە ئایەتە بەپێزەکانی خوای پەروەردگار و فەرمایشتە شیرینەکانی پێغەمبەری پێشەوادا (عليه الصلاة والسلام)، چەند شتێکمان دەستگیر دەبێ کە ئێمە لەم چەند خاڵەدا کورتیان دەکەینەوە:

1- قورئان خوێندن لەسەر ئینسانی مسوڵمان فەرزە:

وەکو چۆن نوێژی لەسەر فەرزە، هەروەها ڕۆژووی لەسەر فەرزە، جا وێڕای ئەو ئایەتانەی هێنامانەوە،ئەم ڕستە قورئانییەش بەڵگەیە لەو بـارەوە، خـوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِۚ... ﴾ المزمل(20)، واتـە: دەجـا ئەوەی کە بۆتان ئاسان دەبێ و بەدەستانەوە دێ لە قورئان، بیخوێنن.

زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەست لە (مَا تَيَسَّرَ)، سوورەتی (الفاتحة)یە، (أبـو حنیفـة)ش ڕەحمـەتی خـوای لێ بـێ دەڵـێ: مەبەسـت ئەوەیـە چـەندەت بـۆ دەگونجێ و دەتوانی فێری بی، بۆیە ئەگەر نەیتوانی فێری سوورەتی (الفاتحة) بێ، بە ئەندازەی ئەو سوورەتە، ئایەتی دیکەش فێر بێ، هەر دروستە کـە لـە نوێژدا لە جیاتی سـوورەتی (الفاتحـة) بیـانخوێنێ، ئەمـەش تـەنیا قـسەی (أبـو حنیفة)یە، چونکە ئەو ڕایەی دیکە زۆربەی زانایـانی لەسـەرن و پێغەمبـەریش (صلی الله علیه وسـلم) چەند فەرموودەیکی هەن کە ئیسپاتی ئەوە دەکەن، ڕای زۆربەی زانایان ڕاستە، بۆ نموونە: (لا صلاة لـمن لم یقـرأ بفاتحـة الکتـاب) متفـق علیه عن عبادة بن صـامت، واتـە: هـەر کەسێك فاتیحـەی کتێبـی خـوا (کـە سـوورەتی (حمـد)ە)، نـەخوێنێ، ئـەوە نوێژەکـەی دروسـت نیـە. هــەروەها فەرموویەتی: (ومَن صَلّى صلاة لم يقرأ فيها بِأمّ القرآن فهي خِدَاجٌ، ثلاثاً، غير تمام) رواه مسلم. واتە: هەر کەسێك نوێـژێك بکـات سـوورەتی دایکـی قورئـانی تێـدا نەخوێنێ، ئەوە ناتەواوە، ناتەواوە، ناتەواوە، کەم و کورتە.

جا بەڕێزان! ئەوەی کە لە سـەرجەم ئایەتـەکانی قورئـان کـە فـەرمان بـە قورئـان خوێنـدن دەکـەن، وەردەگـیرێ، ئەوەیـە کـە قورئـان خوێنـدن لەسـەر

یەکەیەکەی مسوڵمانان فەڕزە. واتە نەك هەر لەسەر ئەوانە کە شارەزای قورئانن، بەڵکو لەسەر هەموو مسوڵمانێك فەڕزە کەم و زۆر کتێبی خوا بخوێنێ.

وە لەسەر ئوممەتی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) فەرزە، ﴿فەڕزی (کفاية)یە﴾ کە کەسانێکی تێدابن، هەموو قورئان بخوێننەوەو لەبەریان بێ و لێی شارەزا بن، هەر بۆیەش هەموو زانایان بە پەسەندیان زانیوە، کە بەلای کەمەوە ساڵانە جارێك قورئان خەتم بکرێ و بەگوێی مسوڵماناندا بدرێ، وە زۆربەیان بە سونەتیان داناوە کە لە نوێژەکانی (تراویح)ی مانگی ڕەمەزاندا، هەموو شەوێك (جزء)ێك بخوێنرێ، بۆ ئەوەی کە بەلای کەمەوە هەموو ساڵێك جارێك مسوڵمانان بەگشتی کەلامی خوایان هەموو بەگوێدا بچێت.

جا ئینسان چ کتێبی خوای پەروەردگار بۆخۆی بخوێنێ وە چ گوێبیستی بێ، واتە ئەوەی بۆی دەکرێ بیخوێنێ، ئەوەش بۆی ناکرێ لەسەری پێویستە کە گوێبیستی هەمووی بێ، چونکە ئامانج لە خوێندنەکەشی ئەوەیە کە تۆ تێبگەی و شارەزاییت هەبێ لە فەرمایشتی خوا، جا چ بۆ خۆت بیخوێنیتەوە، چ بەسەرتدا بخوێندرێتەوە، ئامانجەکە دێتە دی، دیارە کە مسوڵمانانیش نوێژ دەکەن و خوای زانا لەسەری فەڕز کردوون کە کەم و زۆر قورئانی تێدا بخوێنن، ئەو فەڕزە جێ بەجێ دەکەن، چونکە بەلایەنی کەمەوە سووڕەتی (الفاتحة) دەخوێنن، وە چەند سووڕەتی دیکەش ئەگەر کورتیش بن، یان چەند ئایەتێك لەدوای سووڕەتی فاتیحەوە دەخوێنن، واتە ئەوەی کە لەسەر یەکەیەکەی مسوڵمانان فەڕزە، بەهۆی نوێژکردنەوە دێتە دی، کە خوێندنەوەی بە شێکی قورئانە بەڵام ئەوەی کە بەگشتی لەسەریان فەڕزە (واتە فەڕزی کیفایەیە و بەکردنی لەلایەن هەندێکیانەوە گوناه لەسەر هەموویان لادەچێ)

ئەوە دیارە کە بە هۆی هەندێکیانەوە- کە بریتین لـە خوێنـەران و لەبەرکـەران و شارەزایانی هەموو قورئان- جێبەجێ دەبێ.

شایانی باسیشە کە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) عادەتی وا بووە لە نوێژە فەرزەکاندا بە تایبەتی لە نوێژی بەیانی و خەوتناندا هەوڵی داوە هەموو قورئان بە گوێی مسوڵماناندا بدات، بەڵکو زۆر جاران لە وتاری (جمعة)دا وە لە وتاری جەژنەکاندا سوورەتێك یان چەند سوورەتێکی قورئانی خوێندوە. وە لـە ڕاسـتی دا ئەگـەر سـەیری پێغەمبـەر (صـلی الله علیـە وسـلم) بکـەین وتارەکـانی، نوێژەکانی، ئاراستەکانی، هەموو بریتی بوون لە قورئان و هەموویان لە قورئـان هەڵهێنجراون.

کە بەداخەوە ئەوە ئێستا تا ڕادەیەکی زۆر لە نێو مسوڵماناندا کاڵ بۆتـەوە، مسوڵمانان لە قورئان دوورن و ئەو دووریەشە لە قورئان کە مسوڵمانانی تووشـی زۆر بیدعەت و هەڵەو لادانی فیکریی و ئەخلاقیی و عەقیدەیی و کۆمەڵایەتی و سیاسی کردوە.

2- قورئان دەبێ بە (ترتیل) بخوێنرێ:

لەچەند شـوێنێکدا خـوای شـارەزا فـەرمانی کـردوە کـە قورئـان دەبـێ بـە تەرتیل بخوێنرێ، جارێ خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: کە ئێمە قورئانمـان بـە تـەرتیل خوێندۆتـەوە -لـەڕێی جیبریلـەوە- وەك فەرموویـەتی ﴿وَرَتَّلْنَهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان (32)، بەڵێ بەڕێزان! خوای بەرزو بێ وێنە عزّوجلّ قورئـانی بەسەر موحەممـەد دا (صلی الله علیـە وسـلم) خوێندۆتـەوە وە بـە (ترتیـل)ەوە و

فەرمانیشی پێ کردوە، ئەویش بە (ترتیل) بیخوێنێ وەك دەفەرموێ: ﴿وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ۝٤﴾ المزمل، جا ئایا بە (ترتیل) خوێندنەوەی قورئان یانی چی؟!

وشەی (رَتْل) لە زمانی عەرەبی دا بە مانای رێك وپێکی دێ، هەر بۆیەش زار (دەم)ی کەسێك ددانەکانی رێك و پێك و بە ریزو جوان بن، واتە شاش و باش نەبن، پێی دەگوترێ: (ثغرٌ مُرَتَّل) واتە زارێکی رێك و پێك و جوان[1].

بەڵێ ئەصڵی (ترتیل) واتە: رێز کردن و پوخت و رێك و پێك کردنی شتێك، لێرەدا دیارە مەبەست لە خوێندنی قورئان بە (ترتیل) ئەوەیە کە پیتەکانی بە رێك و پێکی گۆ بکرێن و وشەکانی بە رێکی بە دوای یەکدا بێن و وەکو خوای زانا و شارەزا چۆن قورئانی ناردۆتە خوار بەو شێوەیە بخوێنرێ و هەر پیت و وشەیەك مافی خۆی پێ بدرێ.

لە بارەی چاك و رێك و پێك خوێندنەوەی قورئانیشەوە دەتوانین ئاماژە بەم چەند فەرموودەو شوێنەوارانە بکەین:

1. پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (زَيِّنوا القرآنَ بأصواتكم) رواه البخاري، واتە: قورئان بەدەنگی خۆتان جوان بکەن. کە دیارە مەبەست بە دەنگی خۆش و بە رێك و پێکی خوێندنیەتی.
2. هەروەها فەرموویەتی: (ليسَ مِنّا من لم يتغنَّ بالقرآن) رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك قورئان بە دەنگ و سەدای خۆش نەخوێنێ، لە ئێمە نیە.

(1) رتل رتلاً: استوى وانتظم وحسن تأليفه، ويقال رتل الثغر أو الأسنان ورتل الكلام... و رتَّل الشيءَ: نسقه ونظمه، والكلام: أحسن تأليفه و جود تلاوته...) المعجم الوسيط ص327.

3. عائیشه خوای لێ رازی بێ له وهسفی قورئـان خوێنـدنی پێغهمبـهردا صـلی الله علیه وسلم گوتوویهتی: (کان یقرأ الـسورة فیرتلـها حتـی تکـون أطـول مـن أطول منها) رواه مسلم، واته: ئهو سوورهتێکی قورئانی به رێك و پێکی و بـه رێ و جێ دهخوێند، ههتا درێژتر دهبوو لـه سـوورهتێکی لـهخۆی درێـژتر- ئهگهر کهسێکی دیکه خوێندبای-.

4. هـهروهها (أنـس) خـوای لێ رازی بـێ کـه لـه بـارهی قورئـان خوێنـدنی پێغهمبهرهوه (صلی الله علیه وسلم) پرسیاری لێ کـراوه گوتوویـهتی: (کانـت مَدًّا، ثم قـرأ: (بـسم الله الـرحمن الـرحیم) یمـد (بـسم الله) ویمـد (الـرحمن) ویمـد (الرحیم) رواه البخـاري، واته: قورئان خوێنـدنی وی (صـلی الله علیـه وسـلم) لێك کێشراوه و بهکاوهخۆ بوو، پاشان: (بسم الله الـرحمن الـرحیم) ی خوێنـد ههرکام له (بسم الله) و (الرحمن) و (الرحیم)ی لهیهك کێشایهوه.

5. هـهروهها (ئوممـو سـهلهمه) خـوا لێـی رازی بـێ کاتێـك لـهبارهی قورئـان خوێندنی پێغهمبهرهوه (صلی الله علیه وسلم) پرسیاری لێ کـرا گـوتی: (کـان یقطع قرائته آیة آیة: (بسم الله الرحمن الـرحیم. الحمـد لله رب العـالمین. الـرحمن الرحیم. مالك یـوم الـدین...) رواه أحمـد وأبـوداود والترمـذي، واتـه: پێغهمبـهر (صلی الله علیه وسلم) عادهتی وابوو ئایهتهکانی جیا جیا دهخوێندن: (بـسم الله الرحمن الرحیم. الحمد لله رب العالمین. الرحمن الرحیم. مالك یوم الدین) کـه دیاره مهبهست به هێواشیی و رێکوپێکیی خوێندنی ئایهتهکانه..

دیـاره هـهر قـسهیهکیش چ فهرمایـشتی خـوای پـهروهردگار بـێ، چ هـهر قسهیهکی دیکه، ئهگهر به ڕاسـت و دروسـتی نهخوێندرێتـهوه، بـه ڕاسـت و

دروستیش فام ناکرێ و وەرناگیرێ، ئنجا قورئانیش کە قسەی خوایە، دەبێ ڕاست و دروست و وەکو خۆی فام بکرێ. ئەوەش کاتێك دەبێ کە وەکو خۆی بخوێندرێتەوەو، هەق بدرێتە هەموو پیت و وشەکانی، دیارە زانایان بۆ ئەم مەبەستە زانیارییەکی تایبەتیان داناوە کە پێی دەگوترێ (علم التجوید) (تجوید) واتە: چاککردن، چونکە (جید) واتە چاك، واتە زانیارییەك کە فێرت دەکات چاك قورئان بخوێنی.

جا دیارە ئێستا بواری ئەوەمان نیە باسی (تجوید) بکەین، بەلاّم بێگومان لەسەر مسوڵمانان، بەتایبەتی ئەوانەی کە ئەهلی (زانستن) و خەڵك دینیان لێ وەردەگرێ و بانگەوازیکەرن و، بە تایبەتی تر ئەوانەی کە ئیمامن و پێشنوێژی بۆ خەڵك دەکەن، لەسەریان فەرزە بایی ئەوەندە (تجوید) بخوێنن کە فەرمایشتی خوای پەروەردگار بە ڕاست و دروستی بخوێننەوە، چونکە زۆر جار کە هەڵە بکرێ لە خوێندنەوەدا، هەڵە دەبێ لە ماناشدا، کەواتە ئەوە دەبێ وا لە ئینسان بکا کە بە ڕاست و دروستی قورئان بخوێنێتەوە، هەر بۆیەش جاری وا هەیە کە یەکێك قورئان بە ڕاست و دروستی دەخوێنێ، باشتر سەرنجت ڕادەکێشێ و باشتر تێی دەگەی.

3- **شتێکی دیکە کە لەم ئایەتانە وەردەگیرێ ئەوەیە کە قورئان خوێندن چەند ئەدەبێکی هەن:** یەکێك لەو ئەدەبانە کە خوای پەروەردگار لە ئایەتی (98)ی سوورەتی (النحل)دا فەرمانی پێکردوە ئەوەیە کە پێش دەست پێ کردنی قورئان، ئینسان (إستعاذة) بکات، واتە پەنا بە خوا بگرێ لە شەیتانی ڕەجم کراو: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾، جا خوێندنەکە چ لە سەرەتای سوورەت بێ، یان لە نێوەڕاستی سوورەت.

دیاره ههندێ له زانایان دهڵێن ئهمه سوننهته، بهڵام وا پێ دهچێ که فـهرز بێ، چونکه خوای عزوجلّ فـهرزی کـردوه: (فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ)، بۆیه ئهو رایه بههێزتره کـه هـهر کاتێك قورئـان خوێنـدرا، پـێش دهسـت پـێ کردنی قورئان، ئینسان بڵێ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) که ئهمـه یهکێکـه له (صیغه)کانی یان بڵێ: (أعوذ بالله السميع العليم مـن الـشيطان الـرجيم مـن هَمزِهِ وَنفخِهِ وَنفثِهِ)، یان (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم من هَمزِهِ وَنفخِهِ وَنفثِـهِ)، ئهو سێ (صیغه)یه ههرسێکیان له پێغهمبهرهوه (عليه الصلاة والسلام) هاتوون و ئهمهش دهقی ئهو فهرمایشتانهیه که تێیایاندا هاتوون:

1. عن أبي سعيد الخدري قال: كان رسول الله (صـلى الله عليـه وسـلم) إذا قـام مـن الليل فاستَفتَحَ صلاتَهُ وكَبَّرَ، قال: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك، ثم يقول لا إله إلا الله ثلاثا- ثم يقول- أعوذ بالله الـسميع العليم من الـشيطان الـرجيم مـن هَمـزِهِ وَنفخِـهِ وَنفثِـهِ) رواه أحمـد وأهـل الـسنن الأربعة، وقال الترمذي: وهو أشهر شيء في هذا الباب.

واته: پێغهمبهری خوا (صلى الله عليه وسلم) که له شهوێدا ههڵدهسـتا — بـۆ شـهونوێژ– و نوێژهکـهی دهسـت پـێ دهکـرد (الله اکـبر)ی دهکـرد دهیفهرموو: ئهی خوایه پاکیی وستایش بـۆ تـۆ، وه نـاوت بـهرز و پایـهت بڵنده جگه له تۆ هیچ پهرستراو نین، ئنجا سێ جاران دهیفهرموو: جگه له خوا هیچ پهرستراو نین، پاشان دهیفهرموو: پهنا بـه خـوای بیسهر و زانـا دهگرم له شهیطانی نهفرین کراو، لـه خوتخوتـهی و فـووی خـۆ بـهزلگریی بهبهرداکردنی و شیعر و قسهی خراپ فێرکردنی.

2. عن ابن مسعود عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: (اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم وهمزه ونفخه ونفثه) رواه ابن ماجة.

3. عن سليمان بن صرد (رضي الله عنه) قال: استبّ رجلان عند النبي صلى الله عليه وسلم ونحن عنده جلوس فأحدهما يسُبّ صاحبه مغضبا وقد احمَرَّ وجهه فقال النبي (صلى الله عليه وسلم): (إني لأعلم كلمة لو قالها لذهب عنه ما يجد، لو قال أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) رواه البخاري ومسلم وأبوداود والنسائي.

وەك دەبینین پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بابایەکی رق هەڵساوی لەلایەن شەیطانەوە زەفەر پێبراوی، رێنمایی کردوە کە بڵێ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم). جا (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)، واتە: پەنا بە خوا دەگرم لە شەیتانی ڕەجم کراو، ئایا ئەو ئەدەبە بۆچی فەرز کراوە؟

چونکە شەیتان لە کاتێکدا کە ئینسان سەرگەرمی ئەنجامدانی کارێکی خێرە، دەیەوێ لێی تێکدا، هیچ کارێکی خێریش لەوە گەورەتر نیە کە ئینسان فەرمایشتی خوای پەروەردگار بخوێنێتەوە، وە بزانێ چی پێ فەرمووە و خوا عزّوجلّ ئەو کەلامەی کە ناردوویەتی چی تێدایە؟! ، ئەوە لە هەموو کردەوەیەك گەورەترە، بۆیە زانایان دەڵێن گەورەترین (ذکر)، خوێندنی کتێبی خودایە، چونکە قورئان خوێندن هەموو جۆرە زیکرەکانی تێدایە، وەك خوا بەیەکگرتن (توحيد) و داوای لێبوردن کردن (إستغفار) و بەپاکگرتن (تسبيح) و ستایش کردن (تحميد) و بەگەورەگرتن (تعظيم) و...هتد، وە زۆر شتی دیکەش کە لە ویرد و زیکرەکاندا نیە.

جا بۆیه پێویسته ئینسان پەنا بگرێ به خوای بالآدەست له شەیتانی رەجم کراو، بۆ ئەوەی شەیتان نەتوانێ ئەو خواپەرستییەی لێ تێك بدا، دیاره ئێمەش هەر روالەت دەبینین، ئەگەرنا کاتێك ئینسان دەڵێ (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) له راستی دا خۆی دەخاته نێو قەلآیەکەوە، وه قەڵغانێك لەسەر سەری خۆی دروست دەکات له بەرانبەر وەسوەسەی شەیتاندا، به مەرجێك له دڵ و دەروون و ناخییەوە بیڵێ، ئەوا شەیتانی لێ دوور دەخاتەوە، وەکو خوای پەنهانزان له سوورەتی (المؤمنون)دا به پێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾﴾ واته: (تۆ بڵێ ئەی پەروەردگارم پەنا دەگرم به تۆ له وەسوەسەی شەیتانەکان، وه پەنا به تۆ دەگرم که لێم نزیك ببنەوەو لەلام ئامادەبن).

(همزات) کۆی (همز)ە، که بریتیه له دنەدان و هاندان بەرەو خراپه و تاوان، شایانی باسیشه که شەیطان وێڕای دنەدان و خوتخوتەی خراپی توانای ئامادەبوونیشی لەلای مرۆڤ هەیه، وەك لەم دوو فەرمایشتەی پێغەمبەردا صلى الله عليه وسلم دیاره:

4. عن أبي هريرة (رضي الله عنه) عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: إن عفريتا من الجن تفلت عليَّ البارحة - أو كلمة نحوها - ليقطع عليَّ الصلاة فأمكنني الله منه فأردت أن أربطه إلى سارية من سواري المسجد حتى تصبحوا وتنظروا إليه كلكم فذكرت قول أخي سليمان عليه الصلاة والسلام: (رب اغفر لي وهب لي ملكا لا ينبغي لأحد من بعدي) رواه مسلم.

واتە: دوێنێ شەو عیفریتێکی جند لێم بەلەسەبوو- یان وشەیەکی وەك ئەوەی فەرموو- تاکو نوێژەکەم لێ ببڕێ، خوای بەرزو پایەداریش بۆی بەردەست کردم، جا ویستم بە کۆڵەکەیەك لە کۆڵەکەکانی مزگەوتەوە بیبەستمەوە، تاکو بەیانی هەمووتان تەماشای بکەن، بەڵام قسەکەی سولەیمانی برام علیه الصلاة والسلام بیرکەوتەوە کە دەڵێ: (پەروەردگارم دەسەڵاتێکم پێبدە کە پاش من بۆ هیچ کەس نەشێ).

5. عن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: قام رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فسمعناه يقول: أعوذ بالله منك ثم قال: ألعنك بلعنة الله — ثلاثا، وبسط يده كأنه يتناول شيئاً، فلما فرغ من الصلاة قلنا يا رسول الله قد سمعناك تقول في الصلاة شيئاً لم نسمعك تقوله قبل ذلك ورأيناك بسطت يدك، قال: صلى الله عليه وسلم: (إن عدو الله إبليس جاء بشهاب من نار ليجعله في وجهي فقلت: أعوذ بالله منك ثلاث مرات، ثم قلت: ألعنك بلعنة الله التامة فلم يستأخر ثلاث مرات، ثم أردت أن آخذه، والله لولا دعوة أخينا سليمان لأصبح موثقا يلعب به صبيان المدينة) رواه مسلم.

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەڵسا نوێژی کرد، گوێمان لێبوو سێ جاران فەرمووی: پەنات لێ بەخوا دەگرم، پاشان فەرمووی: بە نەفرینی خوا نەفرینت لێ دەکەم، وە دەستی درێژکرد وەك بیەوێ شتێك بگرێ، کاتێك لە نوێژ بۆوە گوتمان ئەی پێغەمبەری خوا لە نوێژدا بیستمان شتێکت فەرموو پێشتر شتی وامان لێت نەبیستبوو، وە بینیمان دەستت درێژ کرد، ئەویش (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: ئەوە ئیبلیسی دوژمنی خوا بڵێسە ئاگرێکی هێنا کە بەدەم و چاومیەوە بنێ، منیش سێ جاران

گوتم: پەنات لێ بە خوا دەگرم، پاشان سێ جاران گوتم: بە نـەفرینی تـەواوی خوا نەفرینت لێ دەکەم، کەچـی هـەر نەکـشایەوە، ئنجـا ویـستم بیگـرم، بەخوا ئەگەر داوای سولەیمانی برام نەبووایـە بـەیانی بەدەسـت منـداڵانی مەدینەوە دەبوو، بە پەلبەستکراویی یارییان پێدەکرد!

کەواتە: ئەو پەنا بەخواگرتنە لە شەیتانی نەفرین لێکراو لەکاتی قورئان خوێندندا، بۆیە پێویستە، چونکە دەبێتە قەڵاو پەرژینێك و بابـای قورئـان خوێن و نوێژکەر لە شەیتانی دەپارێزێ.

دیارە خوای پەروەردگاریش ئەو دەسەڵاتەی داوەتە شـەیتان بـۆ ئـەوەی ئینـسانی مـسوڵمانی پـێ تـاقی بکاتـەوە، کەواتـە پـەنا بـە خـواگرتن مەسەلەیەکی گەورە و گرنگـە و دیـارە ئـەویش هەرئـەوە نیـە بـە دەم بڵـێ (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم)، بەڵکو دەبێ حاڵەتی خۆی وا ئامـادە بکـا کە ئەوە فەرمایشتی خوا دەخوێنێتەوە، هەر بۆیە هەندێ لە زانایان دەڵـێن وا باشترە قورئان خوێن بەرەو قیبلە دابنیشێ[1]، وە زۆربەی زانایان دەڵێن بە دەستنوێژەوە نەبێ پەسندنیە قورئان بخوێنرێ، بە تایبـەت قورئـان کـە دەستی لێ بدەیت، ئەگەرنا مادام لەبەر بیخوێنی دیارە بەبێ دەسـتنوێژیش دروستە، بەڵام ئەویش دیسان هەر بـە دەسـت نوێـژەوە باشـترە[2]، ئنجـا

---

(1) وەك (نووي) لە (التبیان في آداب حملة القرآن) دا هێناویەتی.

(2) (نووي) گوتویەتی: (یستحب أن یقرأ وهو علی طهارة فإن قرأها محدثا جاز بإجماع المسلمین). بڕوانـە (التبیان علی هامش مفردات القرآن) ص563. واتە: واپەسندە بە دەستنوێژەوە بیخوێنێ، بەڵام زانایـانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەگەر دەستنوێژیشی نەبێ هەر دروستە. شایانی باسیشە کـە لـەلای حەنەفییەکان دروستە ئـافرەتی بـێ نوێـژو زەیـستان مـادام وشـە وشـە بـێ و بـۆ فێربـوون بـێ قورئـان بخوێنن، مالیکییەکانیش مۆڵەتیان داوە کە ئافرەتی بێ نوێژو زەیستان قورئان بخوێنن و دەستیـشی ــ

بێگومان ئەگەر ئینسان دەستنوێژی هەبێ و بەرزیی و گەورەیی کتێبی خوای پەروەردگار لە دڵی خۆیدا ئامادە بکاو، پەنا بە خوا بگرێ لە شەیتان، ئەوجار دەست پێ بکات، ئەوە بێگومان یارمەتی دەدات کە چاکتر لە ئایەتەکان تێبگات و لێیان بەهرەمەند بێ.

4- **مەسەلەیەکی دیکە کە ئایەتەکان دەلالەتی لەسەر دەکەن ئەوەیە کە لەسەر بابای مسوڵمان پێویستە لە کاتێکدا کە قورئانی بەسەردا دەخوێنرێ، بێدەنگ بێ و گوێی بۆ رادێرێ:** چونکە خوای بێ وێنە و هاوتا فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ الأعراف، (انصات) بریتیە لە بێدەنگیی و خۆ بێ هەست کردن. (إستماع)یش بریتیە لە گوێگرتن بە بیر لێ کردنەوە و گرنگی پێدانەوە.

شایانی باسیشە بەشێك لە زانایان دەڵێن: لێرەدا مەبەست گوێڕاگرتنە بۆ قورئان خوێندن بەگشتی و لە هەموو حاڵێك دا، بەڵام زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەست لێرەدا قورئان خوێندنی ئیمامە، کاتێك ئیمام لە نوێژە دەنگ تێدا بەرزکراو (جهري)ەکاندا قورئان دەخوێنێ، لەسەر (مأموم)ەکان فەرزە گوێی بۆ رابگرن.

هەر بۆیەش هەندێك لە زانایان دەڵێن (مأموم)ەکان نابێ لە کاتێکدا کە ئیمام قورئان دەخوێنێ، قورئان بخوێنن، بەڵکو دەبێ گوێی بۆ بگرن، بەڵام ئەدی دەبێ چۆن و کەی سوورەتی فاتیحە بخوێنن کە خوێندنی فەرزە؟!

لێ بدەن لەبەر پێویستی دەرس خوێندن و فێربوون و لەترسی لەبیرچوونەوە. بڕوانە: پەراوێزی (مفردات القرآن: تفسیر وبیان) ص563.

دەبێ ئەو هەلە بقۆزنەوە کە ئیمام بێدەنگ دەبێ، لەو کاتــەدا ئــەوان هــەوڵ بدەن سوورەتی (الفاتحة)ی خۆیان بخوێنن، یان دەبێ سوورەتی (الفاتحة) لەگەڵ ئیمام بخوێنن، یان ئەگەر ئیمام بێدەنگ بوونێکی هەبوو، لەو کاتەدا ســوورەتی (الفاتحة) بخــوێنن، بــۆ ئــەوەی فاتیحــە خوێندنەکــە دژ نەوەســتێ لەگــەڵ ئــەو فەرمانەی خــوای پــەروەردگاردا کــە دەفــەرموێ: (کاتێـك کــە قورئــان خــوێنرا بێدەنگ بن و گوێی بۆ رادێرن). بەڵێ بابای نوێژکەر دەبێ بێدەنگ بــێ و گــوێ بۆ قورئــان خوێندنەکــەی ئیمــام رابگــرێ، وە بــۆ زانیــاری زیاتریــشتان: گــوێ راگرتن بۆ قورئان خوێندنی هەرکەسێك، وەکو ئەوە وایە کە بۆخۆت بیخوێنی، بۆیەش پاش فەرمان کردن بە گوێ راگرتن، فەرموویــەتی: (لعلکــم ترحمــون)، واتە: کاتێك کە قورئان دەخوێنرێ، گەر گوێی بۆ رادێرن و بێدەنگ بــن، ئــەوا دەبێتە مایەی ئەوەی کە خوای بەبەزەیی بەزەیی پێتاندا بێتەوەو رەحمتان پــێ بکات.

بەڵام وەکو گوتمان ئەوە هەموو حاڵەتەکان ناگرێتەوە، بــۆ نموونــە: تــۆ بــە رێگادا دەرۆی گوێت لە رادیۆیەك دەبێ لە مزگەوتێکەوە یان لە تەسجیلێکەوە، قورئان دخوێنرێ تۆ لەســەرت فــەرز نیــە بێــدەنگبی و رابوەســتی، بــەڵکو وەك زۆربەی زانایان گوتوویانە: مەبەســت قورئــان خوێنــدنی ئیمامــە یــان قورئــان خوێندنی مەجلیسێکی تایبەت کە دادەنیــشی یــەکێك قورئــان دەخــوێنێ، لــەو کاتەدا فەرزە گوێی لێ بگری و نابێ ئینسان خۆی بە شتێکی دیکەوە مەشغووڵ بکــا. وە واباشــە هــەرکاتێك کــە قورئــان دەخــوێنرێ، ئەگــەر تەســجیلە یــان رادیۆیــە، یــان بێــدەنگی بکــەی، یــان دەبــێ گــوێی بــۆ بگــری، چــونکە هــیچ مەعقووڵ نیە خوای پەروەردگار فەرمایشت بفەرموێ. خەڵکی دیکەش لــەکاتی

قسەکردنی خوای بەرز و مەزن دا، قسەی بێنێتە نێوان !! بەڵکو ئەوە بێئەدەبییە، بۆیە ئامۆژگارییمان ئەوەیە هەر کاتێك لەماڵەوە بە تەسجیل یان بە ڕادیۆ قورئان لێدرا، دەبێ ئینسان بێدەنگ بێ، ئەگەر نا بکوژێندرێتەوە ئەوجار قسە بکات، نەك قورئان بخوێنرێ و دەنگە دەنگ و غەڵبە غەڵبە و قسەی دیکە بکرێ، چونکە ئەوە پێچەوانەی ئەو فەرمانەی خوای کاربەجێیە کە دەفەرموێ: (کاتێك قورئان خوێنرا بێدەنگ بن و گوێڕادێرن) وە بەڕاستی جۆرێکیشە لە بێئەدەبیی نواندن لەگەڵ کەلامی خوادا.

ئەمجار لە کۆتایی دا دەڵێم: قورئان خوێندن و گوێگرتن بۆ قورئان خوێندنی خەڵکی دیکە، هەردووکیان پێویستن وفەرزە مسوڵمان بۆخۆی قورئان بخوێنێ و کاتێ قورئانیشی بەسەردا خوێنرا گوێی بۆ بگرێ، دیارە لە حاڵەتە تایبەتییەکاندا نەك بەگشتی، چونکە ئەوە مایەی سەغڵەتییەکی گەورەیە.

ئنجا وەکو باسیشمان کرد قورئان خوێندن دەبێ بەو شێوەیە بێ کە شایانی فەرمایشتی خوایە، واتە جوان و چاك بخوێندرێ، بەڵام لێرەدا ئامۆژگارییتان دەکەم کە گرنگی دان بە چاکخوێندن (تجوید)، با هەرئەوەندە بێ کە ئینسان قورئان بە ڕاست و دروستی بخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی بە ڕاست و دروستی بتوانێ تێی بگات، کەواتە: هەندێ کەس کە دینێ هەموو هەوڵی خۆی چڕدەکاتەوە لەسەر چۆنیەتی قورئان خوێندن و بەوەندە وازدێنێ، بابزانێ کە ئەو جۆرە هەڵس و کەوتەی هەڵس و کەوت کردنێکی ڕواڵەتی و ڕووکەشییە لەگەڵ قورئاندا! ، بەڵێ تۆ دەبێ قورئان بە ڕاست و دروستی و بە پێی بنەماکانی (تجوید) بخوێنی و، یاساکانی (تجوید)ی تێدا ڕەچاو بکەی، بەڵام

نابێ هەموو هەوڵی خۆت لەوەدا چڕ بکەیەوەو هەر خەریکی ئەوە بی کە چـۆن پیت و وشەکان ڕاست بڵێی وسەرەنجام بنەمایـەکانی تەجوید بەسـەر قورئـان خوێندنەکەتدا جێبەجێ بکـەی و ئاگـات لـە ماناکـەی نـەمێنێ!! واتـە نـابێ ڕەچـاوکردنی چـاکخوێندنی قورئـان، بێئاگـات بکـا لـە تێوەڕامـان (تأمـل) و وردبوونـەوە (تـدبر)، کـە ئـەوە ئامـانجی سـەرەکی (بیـت القـصید)ی قورئـان خوێندنە، چونکە خوای پەروەردگار دەفـەرموێ قورئـان بخوێنـە، بـۆ ئـەوەی تێوەی ڕامێنی و لێی تێبگـەی و کاریگـەریی لەسـەرت هـەبێ: ﴿ كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ إِلَيْكَ مُبَـٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَـٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ ص.

ئاشکراشە کە پیت و وشەکانی هەر قسەیەك لە جێـی بـەرگ و توێکـڵ و، ماناو مەبەستەکەیشی لە جێی ڕووح و کاکڵن، بۆیە زۆر شتێکی هەڵەیە لەسـەر حیسابی نێوەڕۆك، زێدەڕۆیی بکرێ لەسەر گەرمبوون بە ڕواڵەتەوە.

کەواتە: بەڵێ قورئان فەرزە دەبێ بخوێنرێ، وە کاتێـك خوێنـدرا، فـەرزە گوێی بۆ بگیرێ، بەتایبەتی لە نوێژدا، کاتێك کە ئیمام قورئان دەخوێنێ، یان کە لە کۆڕێکی تایبەتدا قورئان دەخوێنرێ، بەڵام وەکو گوتمان قورئان خوێنـدن و چـۆنیەتی قورئـان خوێنـدن و چـاك خوێندنیـشی، نـابێ لەسـەر حیـسابی لایەنەکانی دیکەی بێ، بە تایبەتی لایەنی لێحاڵی بوون و پێدا قووڵ بوونـەوە (التدبر والتأمل).

چونکە ئامانجی خوێنرانی قورئان و بەسەرداْ خوێنرانەوەی ئەوەیە کە لێی تـێ بگـەی، ئـەوەشمان بـۆ مەیـسەر نـابێ بـەبێ لێ ورد بوونـەوەو پێـدا قـووڵ بوونەوەی وتێوەڕامانی، بۆیە ئەوانەی هەر خەریکی وشە و پیتەکانی قورئانن و

خەریکی فێربوونی (تجوید)ن و بێئاگان لە تێگەیشتنی قورئان، لە ڕاستی دا تەنیا ئەرکێکیان لە چەندان لەبەرانبەر قورئاندا جێبەجێ کردوە. بەڵام ڕاست ئەوەیە کە هەڵسو کەوتێکی هاوسەنگانە بکەین لەگەڵ قورئاندا و ، هەم بەرانبەر بە ڕواڵەتەکەی کە خوێندنیەتی، ئەدەب ڕەچاو بکەین. بەو شێوەیەی کە شەرع دەفەرموێ بیخوێنین، وە هەم بەرانبەر بە نێوەڕۆکەکەی کە مانا و مەبەستیەتی و، هەم بەرانبەر بە ئیش پێ کردنەکەی وەکو لە وانەکانی داهاتوودا باسی دەکەین.

خوای بەبەزەیی بە کەرەم و لوتفی خۆی تەوفیقمان بدات بەو شێوەیە قورئان بخوێنین، کە بۆخۆی پێی خۆشە و بەڕاست و دروستی بە شێوەیەکی جوان و پەسند و ڕێك و پێکی وا کە شایستەی کتێبی بەرزو بەڕێزو پیرۆزی خوا عزّوجلّ بێ بیخوێنین و، بۆ خوێندنەوەی گوێ ڕادێرین و لە هەردوو حاڵەتی خوێندنەوەو بەسەردا خوێندنەوەدا، ئەو ئەدەب و ڕێزو حورمەتە لەگەڵ کەلامی بێ وێنە و ناوازە و بەرزو مەزنی خوای تاك و پاك دا بنوێنین، کە شایستەیەتی.

وصل الله تعالی علی محمد و علی اله المهتدین بهدیه المبین.

و الحمد لله رب العالمین.

وانەی سێیەم

هەنگاوی سێیەم: بیرلێکردنەوە و تێوەڕامان (التفكّر والتدبُّر)

حمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد و آله المهتدين بهداه.

عزیزان!

ئەم وانەیەمان وانەی سێیەمە لە زنجیرە وانەی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند ببین؟!)،وە لەم وانەیەماندا باسی هەنگاوی سێیەمی چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست دەکەین لەگەڵ قورئاندا.

لە وانەکانی یەکەم و دووەمدا باسی ئەوەمانکرد کە یەکەمین هەنگاو ئەوەیە کە ئینسان لە بەرانبەر کتێبی خوادا ئەو پەڕی ئەدەب و بە گەورەگرتن و ڕێزی هەبێ. هەنگاوی دووەمیش ئەوەیە کە ئینسان هەوڵ بدا قورئان بخوێنێ و گوێ بۆ خوێنرانەوەی قورئان بگرێ، ئێستاش باسی بیرلێکردنەوەو لێوردبوونەوەی قورئان دەکەین کە بەبێ ئەم هەنگاوەی سێیەم، دیارە خوێندنەوەی قورئان یان گوێگرتن بۆ خوێنرانەوەی، ئەو مەبەستەی خۆی نایەنێتە دی کە بریتیە لە: (تێگەیشتنی قورئان).

دیارە خوا تبارك وتعالى کتێبی خۆی بۆیە ناردۆتە خوار، وەکو لێرەدا باسی دەکەین، بۆ ئەوەی خەڵك لێی تێبگەن و دوای تێگەیشتنیش کاری پێ بکەن. جا بە بێ بیرکردنەوەو قووڵ بوونەوەو تێوە ڕامان، دیارە ئینسان لە قورئان تێناگا،

بۆیە هەنگاوی سێیەمی هەڵس و کەوتی ڕاست و دروست لەگەڵ کتێبی خوادا بریتیە لە:

بیر لێ کردنەوەو تێوەڕامان، یان لێوردبوونەوەو پێدا قووڵ بوونەوە، (التفکر و التدبر) دیارە ئێمە مەبەستمان ئەوە نیە کە کەسێك نەخوێندەوارەو دەزانێ قورئان بخوێنێ، بەڵام توانای تێگەیشتنی نیە لەبەرئەوەی کە شارەزای زمانی عەرەبی نیە، با قورئان نەخوێنێ. چونکە خوێندنی قورئان بۆخۆی یەکێکە لە عیبادەتەکان، واتە قورئان وەکو زانایان گوتوویانە: (تلاوته تعبد)، هەر خوێندنی قورئان بۆخۆی جۆرێکە لە جۆرەکانی عیبادەت، وە گوێ لێ گرتنیشی هەر جۆرێکە لە جۆرەکانی خوا پەرستیی.

بۆیە خوای بەخشەر فەرمانی بە هەردووکیان کردوە، فەرمانی کردوە کە قورئان بخوێنرێ، دیارە جێبەجێ کردنی فەرمانی خوای پەروەردگاریش خواپەرستییە، وکو فەرموویەتی: ﴿ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ﴾ الکهف (27)، هەروەها فەرمانیشی کردوە کە گوێ بۆ خوێندنی قورئان بگیرێ، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ الأعراف، واتە هەم خوێندنەوەی و قورئان هەم گوێ لێ گرتنی جۆرێکن لە جۆرەکانی خواپەرستیی، جا تێگەیشتنی لەگەڵدابێ یان لەگەڵدا نەبێ، بەڵام لە ڕاستی دا کاتێك ئەو عیبادەتە کە بریتیە لە خوێندنەوەو گوێ لێ گرتنی قورئان، ئامانجی خۆی چاك دەپێکێ، کە بیرکردنەوەو لێ ورد بوونەوەو تێوەڕامانی لەگەڵدا بێ، کە ئەوەش عیبادەتێکی دووەمە، ئەصڵی قورئان خوێندن عیبادەتە، ئەصڵی گوێلێگرتنی عیبادەتە، وە بیرلێکردنەوەو تێوە ڕامان و لێ ورد بوونەوەو پێدا قووڵ

بوونەوەشی جۆرێکی دیکەی خوا پەرستییە، کە لەگەڵ کتێبـی خـوادا ئـەنجام دەدرێ.

جـا پـێش ئـەوەی بـچینە نێـو قـوولایی باسـەکەمان، بـا بـزانین مەبەسـتمان لـە نیوردبوونەوە و بـیر لێ کردنـەوەی قورئـان کاتێـك دەیخـوێنی، وە یـان بەسـەرتدا دەخوێنرێتەوە، چییە ؟!

پێناسـەی بیرکردنەوە و تێوەڕامان

وشەی (تفكّر) کە خـوای زانـا لـە قورئانـدا بـەکاری هێنـاوە، لـە سـەر کـێش (وزن)ی (تفعّل)ە، واتە جوولاندنی فیکر، فیکریش بەرهەمی عەقڵە، خوای شارەزا عەقڵی بە ئینسان داوە کە بریتیە لە هێزێك ئینسان شتێ پـێ دەرك دەکـات، جـا جوولانـدنی عــەقڵ و ئـیش پـێ کردنـی پێـی دەگـوترێ: (فکـر)، وە ئەصـڵی پرۆسەکەش پێی دەگوترێ: (تَفكّر) یان (تَعقّل). (تَعقّـل) ئەوەیە تۆ عـەقڵی خـۆت بەکار بێنی لە زانینی شتدا، لە ئەنجامی بـەکارهێنانی عەقڵیـشدا شـتێك بەرهـەم دێ کـە پێـی دەگـوترێ (فیکـر)، وە کردارەکـەش پێـی دەگـوترێ: (تَعقّـل) یـان (تَفكّر). کەواتە (تَفكّـر) واتە: بەکارهێنانی عەقڵ، دیـارە کـە دەڵـێین (تَفكّـر) لـە قورئاندا، واتە بەکارهێنانی (عەقڵ) بۆ لێ تێگەیشتنی قورئان.

(تدبّر)یش هەر بە مانای لێورد بوونـەوەو تێوەڕامـان دێ، بـەڵام بـە ئیعتیبـاری ئەنجامی کۆتایی، واتە ئایەتێك لێی ورد دەبیەوە داخـۆ ماناکـەی، ئەنجامەکـەی چییە ؟

چونکە (تَدبُّر) واتە: بیرکردنەوە لە شت بۆ ئەوەی ئەنجامەکەی بزانی، دیـارە هەر بیرکردنەوەیەکیش بۆ ئەوەیە کە ئـەنجامێکت دەسـت بکـەوێ، بـۆ نموونـە:

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ ﴾، ئەم ڕستەیە کە ئایەتێکە لە ئایەتەکانی سوورەتی (الإخلاص) مەبەست پێی چییە؟
دیارە ئەگەر لێی ورد نەبیەوە و پێیدا قووڵ نەبیەوە، نازانی مەبەستەکەی چییە؟ واتە ئامانجێکت دەست ناکەوێ.

کەواتە هەردوو وشەی (تَفكُّر) و (تَدبُّر)، مەبەست پێیان بەکارهێنانی عەقڵ و وەکارخستنیەتی، بۆ ئەوەی کە وردبیەوە لە ئایەتەکانی خوا، داخۆ خوای زانا و شارەزا مەبەستی پێیان چییە؟ کە ئەنجامەکەشی بریتیە لە (فقه)ی قورئان، واتە تێگەیشتنێکی ورد و قووڵ.

لە زمانی عەرەبیدا وشەی (فهم)مان هەیە، هەروەها (فقه)یشمان هەیە، خوای کاربەجێ لە قورئاندا وشەی (فقە)ی لە جیاتی (فهم) بەکارهێناوە، دیارە (فهم)یش بریتیە لە تێگەیشتن، بەڵام (فقه) بریتیە لە ورد تێگەیشتن!

جا (تَفكُّر) و (تَدبُّر) لە قورئاندا ئەنجامەکەی بریتیە لە (فقە)ی قورئان، واتە: چاك لێ تێگەیشتنی و ورد تێگەیشتنی، جا با سەیری ئەو ئایەتانە بکەین کە خوای پەروەردگار باسی ئەوانەی هەموو تێدا کردوون:

1) خوای بێ وێنە فەرموویەتی: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾النحل، واتە: وە زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو بیر بکەنەوە و لە قورئان وردبنەوە، وشەی (ذکر) یەکێکە لە ناوەکانی قورئان، خوای پەروەردگار چوار ناوی بۆ قورئان بەکارهێناوە: (قرآن)، (کتاب)، (فرقان)، (ذکر).

جا خوا عزَّوجلَّ فەرموويەتی: ئێمە ذیکرمـان بـۆ تـۆ ناردۆتـەخوار، بۆچـی خوای بێ هاوەڵ ناوی لە قورئـان نـاوە (ذكـر)؟! چـونکە قورئـان ڕاسـتییەکان بیری ئینسان دەخاتەوە، خوای تاك و پاکی بیر دەخاتەوە، سەرەنجامی خۆی بیردەخاتەوە، حەقیقەتی خۆی بـیر دەخاتـەوە، حەقیقـەتی شـتەکان و ژیـانی دونیای بیر دەخاتەوە، ئەو حەقیقەتانەی کە خوا لە فیطرەتی دا دایناون.

جا دەفـەرموێ: زیکرمـان بـۆ تـۆ نـاردوە: ﴿ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ بـۆ ئەوەی بۆ خەڵکی ڕوون بکەیەوە ئەوەی کە بۆیان نێرراوەتە خوار.

ئـەرکی پێغەمبـەر (علیـه الـصلاة والـسلام) بریتـی بـووە لـە ڕوونکردنـەوە (تَبْيِين)ی قورئان، جاوەکو جاری دیکەو لە شـوێنی دیکـەدا باسمـان کـردوە، ڕوونکردنەوەی پێغەمبەری خوا بۆ قورئان دوو شێوەی هـەن: ڕوونکردنـەوە بـە فەرمایشتی خۆی، وە ڕوونکردنەوە بە کردەوە و هەڵوێستەکانی.

پێغەمبەری ئێمە (علیه الصلاة والسلام)، هەم بە فەرمایـشتی خـۆی و هـەم بە کردەوە کتێبی خـوای ڕوون کردۆتـەوە، کـە ئایـا مەبەسـت لـەفلان ئایەتـە چـییە؟! وە مەبەسـت لـە فـلان حەقیقەتـە چـییە؟! کـە خـوای پـەروەردگار فەرموويەتی، وە چۆن جێ بەجێ دەکرێ ؟! وە چۆن دەبێ مامەڵـەی لەگەڵـدا بکرێ ؟!

دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾، وە بۆ ئەوە قورئانمان ناردوە بـۆ لای تۆ ئەی موحەممەد (صلی الله علیه وسلم) بۆ ئەوەی بیر بکەنـەوە، ئـەرکی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بریتیە لە ڕوونکردنەوەی قورئان، بە قسەو بـە کـردەوەی خـۆی بـۆ ئوممەتەکـەی ڕوون بکاتـەوە، قورئـان چـی دەوێ؟ ئـەو

یاسایانەی کە قورئان هێناونی چی و چین و چۆنن؟ ڕاستییەکانی قورئان کامانەن؟! وە ئایا قورئان چۆن پیادە دەکرێ؟! ئەرکی ئۆممەتیش ئەوەیە بیر بکەنەوە، بیر کردنەوە هەم لە خودی قورئان، هەم ئەو شەرح و تەفسیرەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لەسەر قورئانی کردوە، ڕستەی: (وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) هەردووکیان دەگرێتەوە، واتە دەبێ هەم بیر لە خودی قورئان بکەنەوە و بۆ خۆیان عەقڵی خۆیان بەکار بێنن، هەم لەو شەرح و بەیان و تەفسیرەش کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کردوویەتی لە چوار چێوەی سوننەتی خۆیدا (سوننەتی قەولیی و عەمەلیی) و بیری لێ بکەنەوە، کەواتە: ئەوەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کردوویەتی بۆ ڕوونکردنەوەی قورئان بە تەنیا بەس نیە بۆ ئەوەی کە ئێمە ئیش بە قورئان بکەین، ئەگەر بیرکردنەوەی خۆشمانی نەخەینە پاڵ، بەڵکو ئەگەر بیرکردنەوەی خۆمانی نەخەینە پاڵ، هەر لەوەی پێغەمبەریش حاڵی نابین، یان لەوانەیە بە هەڵە لێی حاڵی بین!!

2) هەروەها خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ص، شارەزاو زانایانی زمان دەڵێن: (كتاب) (خبر)ی (مبتدأ)یێکی (محذوف)ە، واتە: (هذا كتاب)، کەواتە مانای ئایەتەکە ئاوایە: ئەم قورئانە کتێبێکە ناردوومانە بۆ لای تۆ – ئەی موحەممەد– پڕ بەرەکەتە و بە پێزە، بۆ ئەوەی لە ئایەتەکانی ورد ببنەوە و دیققەتی بدەنێ، وە بۆ ئەوەش ئەوانەی عاقڵمەندن پەندی لێ وەرگرن.

کەواتە تێوەرامانی قورئان و بیرلێ کردنەوەی، بە کێ دەکـرێ؟ عەقلأن دەکرێ، ئینسان هەتا عەقڵی زیاتر بێ، زیاتر دەتوانێ لـە قورئـان ورد بێتەوەو لێـی تێبگـاو پەنـدی لێ وەرگـرێ و ئـەو زانیـاری و حەقیقەتانـەی کـە تێیدان، وەریان بگرێ.

ئنجـا ئـەنجامی (تفکّـر) و (تـدبُّر)یـش بریتیـە لـە (فقـە)ی قورئـان و لێ تێگەیـشتنی وەك خـوای زانـاو شـارەزا لـەو بـارەوە فەرموویـەتی: ﴿قَدۡ فَصَّلۡنَا ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَفۡقَهُونَ﴾ الأنعام (98) واتـە: بەڕاسـتی ئایەتـەکانی خۆمانمـان ڕوونکردۆتەوە بۆ کەسانێك کە لێی تێبگەن.

(تفـصیل) لەبەرانبـەری (إجمـال) دایـە، (إجمـال) واتـە:گـوتنی شـتێك و باسکردنی بە کورتی، (تفصیل)یش ئەوەیە کە بە ڕوونیـی و بـە درێـژیی بـێ، جا خوای بـێ هاوتـا دەفـەرموێ: ئایەتـەکانی خۆمانمـان (تفـصیل) داوە، بـۆ کەسانێك کە لێیان تێبگەن، ئنجا ئایا لە ئەنجامی چی دا ئینسان تێ دەگا؟ لە ئـەنجامی بیرکردنـەوەو ڕامانـدا ئینـسان دەتـوانێ لـە کتێبـی خـوا تێبگـا، لێ تێگەیشتنێکی وردو قووڵ.

چۆنیەتی بیرکردنەوە و تێوەڕامان لە قورئان

وە چۆنیەتی بیر لێ کردنـەوەی قورئـان لـە کاتێکـدا کـە دەیخـوێنی، یـان بەسەرتدا دەخوێنرێتەوە، ئەوەیە کە ئینسان بیر لە پیتەکانی قورئان بکاتـەوە، چونکە هیچ پیتێك لـە قورئانـدا بـەبێ هـۆو حیکمـەت دانـەنراوە، وە بـیر لـە وشەکانی بکاتەوەو، بیر لە ڕستەکانی بکاتەوەو، بیر لە ئایەتەکان بکاتەوە، وە بیر لە سیاق و ڕیزبەندیی ئایەتەکان بکاتەوە، ئەوە هەمووی بە تەرتیب، هـیچ

پیتێك لە قورئاندا بە خۆڕایی دانەنراوە، حیکمەتێکی تێدایە، دیارە لێرەدا بوار نیە نموونەی زۆر بخەینە ڕوو و یەك نموونە دێنینەوە: خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱلَّذِيٓ ءَاتَيۡنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنۡهَا فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ١٧٥ ﴾ الأعراف، واتە: هەواڵی ئەو کەسەیان بەسەردا بخوێنەوە کە ئایەتەکانی خۆمانمان پێدابوو، بەڵام ئەو لەخۆی دایڕنین و یەکسەر شەیطان شوێنی کەوت و گرتی و چووە ڕیزی سەرگەردانانەوە. ئایا لێرەدا بۆچی فەرموویەتی: (فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ) و بۆچی نەیفەرمووە: (فَتَبِعَهُ الشَّيْطان) یان (فاتَّبَعَهُ الشيطان) ؟ چونکە وشەی (أَتْبَعَ) ئەوەیە کە کەسێك بەدوای شتێك بکەوێت و بیشیگرێ، واتە: ئەو کەسەی کە ئایەتەکانی خوا لە خۆی دادەڕنێ و ئیشیان پێ ناکا، شەیتان شوێنی دەکەوێ و دەشیگرێ، واتە: لێرەدا بۆیە وشەی (أتبع) بەکارهێنراوە لەجیاتی وشەیەکی دیکە چونکە (فَأَتْبَعَهُ) واتە بەدوای کەوت و گرتیشی، کەواتە: کەسێك بیەوێ لە ڕاز و نهێنییەکانی قورئان تێبگات، پێویستە بیر لە هەموو پیت و وشەو بڕگەو ڕستەکانی بکاتەوە و سەرنجی وردیان لێ بدات.

وە پاشان بیر بکاتەوە لە ڕیزبەندیی و سیاقی ئایەتەکانیش، ئەو ئایەتە بۆچی بەدوای ئەو ئایەتە دا هاتوە ؟ بۆچی ئەو ئایەتە لە پێش ئەو ئایەتەوە هاتوە ؟ دیارە هەمووی نهێنی و حیکمەتی لە ژێردا هەیە.

بەڵێ بەڕێزان!

دەبێ بیرلێکردنەوەکە ئاوابێ، دەبێ بیر لە پیتەکانی قورئان بکەیەوە و بیر لە یەك بەیەکی وشەکان بکەیەوە، بیر لە ڕستەکان بکەیەوە، وە سەرەنجام بیر لە

موناسەبەتی هاتنەخواری ئایەتەکانیش بکەیەوە! ، ئنجا بێگومان لـە ئـەنجامی هەموو ئەو جۆرە بیرکردنەوەو رامانانەدا وردتر لە قورئان حـاڵی دەبـی و نهێنـی و حیکمەتی زۆرت دەست دەکەوێ، با نموونەیەك بێنینەوە:

یەکێك لە بنـچینەکانی (أصـول الفقـه) ئەوەیـە کـە زانایـان دەڵێن دواندنـەکان (خِطابات)ی قورئان، بۆ وێنـە کـە خـوای کاربـەجێ دەفـەرموێ: (یـا أیهـا الـذین آمنوا) ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! ، مەبەسـتی پـێ ئافرەتانیـشە، بـەڵام ئایـا بۆچی ئاوا هاتوە ؟! چونکە لە زمانی عەرەبی دا یاسایەك هەیە کـە هـەر کاتێـك کۆمەڵێك پیاو و ئافرەت پێکەوە دوێنـران، بـۆ ئاسـانکاریی قسەکان، قـسەکە بـە صیغەی نێرینە (مـذکّر) دەگـوترێ، بـەڵام مەبەسـتی پێـی هەردووکیانـە[1]، ئـەوە یەکێکە لەو بنچینانەی کە زانایانی (أصول الفقه) لەسەری یەك دەنگن، جا ئەگەر ئینسان لە قورئان ورد بێتەوە، راستیی و تەواویی ئەو بنچینەیەی بۆ دەردەکەوێ، بۆ نموونە: (بخـاري و مـسلم) لـە (عبـدالله بـن عبـاس)ەوە خـوا لێیـان رازی بـێ گێراویانەتەوە کە شەوێك (عبدالله) لە لای (میمونة)ی هاوسەری پێغەمبـەر (صـلی الله علیه وسلم) کـە پـووری (خوشـکی دایکـی عەبـدوڵڵا) بـووە، ماوەتـەوە و ئـەو لـەباری پـانی جێگـای خەوتنەکەیانـدا و پێغەمبـەرو هاوسەریـشی لـە بـاری درێژییەکەیـدا خـەوتوون، ئیـدی پێغەمبـەری خـوا (صـلی الله علیـە وسـلم) هـەتا شەوگار بە نیوە بوو یان تۆزێك پێشتر یاخود تۆزێك دواتر، بێداربۆتەوەو دانیشتوەو شوێنەواری خەوی لە دەم وچـاوی سـڕیوە، پاشـان دە (10) ئایـەتی کۆتـایی لـە

(1) ئەم یاسا زمانەوانییە پێی دەگوترێ (تغلیب الذکور علی الإناث) زاڵکردنی نێرینە بەسەر مێینەدا.

سوورەتی (آل عمران)دا خوێندوون و، دوایی هەڵساوە لە كوندە ئاوێكی هەڵواسراو دەستنوێژێكی چاكی گرتوە، پاشان هەڵساوە شەونوێژی كردوون...[1].

جا دیارە دە ئایەتەكانی كۆتایی (آل عمران) بەم دوو ئایەتە دەست پێ دەكەن: ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ وە بەم ئایەتەش كۆتاییان دێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾ ﴾.

جا هەرچەندە وەك دەبینین هەم دوو ئایەتەكەی سەرەتاو هەم ئایەتەكەی كۆتایی، تەنیا صیغەی نێرینەیان تێدا بەكارهاتوە: (لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ ..)، (يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟)؛ بەڵام كاتێك بە وردیی سەرنجی سەرجەم ئایەتەكان دەدەین و هەموویان وەك ئاڵقەكانی زنجیرێك پێكەوە گرێی دەدەین، دەبینین كە دوێنراو (مُخاطَب) لەم ئایەتانەدا تەنیا نێرینەكان (الذكور) نین، بەڵكو مێینەكان (الإناث)یشن! چونكە لە ئایەتی ژمارە (195) هەمان كۆمەڵە ئایەت و سیاق دا خوا عزّوجلّ فەرموویەتی: ﴿ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ ... ﴾ آل عمران، واتە: جا پەروەردگاریان وەڵامی دانەوە كە من كردەوەی هیچ ئیشكەرێك بە زایە نادەم لە نێر یان مێ، هەندێكتان لە هەندێكتانن...

(1) صحيح البخاري برقم 4572، وە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەبارەی بیرلێكردنەوەی ئەم دە ئایەتانەوە فەرموویەتی: (ويلٌ لمَن قرأها ولم يتدبّر فيها) رواه ابن مردويه عن عطاء، واتە: سزای سەخت بۆ كەسێك كە دەیانخوێنێتەوە و لێیان ورد نابێتەوە، بڕوانە (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير). ص266 .267.

کەواتـە مەبەسـت لەوانـەی کـە خـوای پـەروەردگار عزَّوجـلَّ لـەو ئایەتانـەدا مەدحیان دەکات و بە عاقڵمەندان (أولي الألبـاب) وەسـفیان دەکـات و پاشـان بـە ئەهلی زیکرو فیکـر دەیانناسـێنێ (یـذکرون الله..ویتفکـرون..)، وە دوایـی چـەندان دووعاو پاڕانـەوەو کڕووزانـەوەی بـە کوڵیـان لێ دەگێڕێتـەوە: پـەروەردگارمان ئـەم بوونـەوەرەت بـە هەوەنتـە دروسـت نـەکردوە، پـاکیی بـۆ تـۆ، لـە ئـازاری ئـاگر چەپاڵەمان بدە: ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾..هتـد، بـەڵێ مەبەست لەو بەندە چاك و بەئەمەکانەی خوا، پیاوان و ئافرەتانێکن کـە خـاوەنی ئەو خەسڵەت و هەڵوێست و جۆرە بیرکردنەوەیەن کە پێی مەدح کراون.

دیارە بە قیاس بۆ سەر ئەم شوێنەش لە هەر جێیەکی دیکـەی قورئانیـشدا بـەو شێوەیەو بە صیغەی نێرینە (صیغة المذکر) باسی بەندەکانی خوا عزَّوجلَّ کرابـێ، یان ڕووی دواندن (خطاب) یان تێکرابێ، ئـەوە مەبەسـت پێـی هـەردوو ڕەگـەزی نێرو مێیە بەبێ جیاوازی، مەگـەر بـە بەڵگـەو نیـشانەیەکی ڕوون و بـێ چـەند و چوون تایبەت کرابێ بە یەکێکیانەوە (واتە پیاوان یان ئافرەتان).

ئنجا ئایا لە ئەنجامی چی دا ئەوەمان دەست دەکەوێ ؟!بێگومان لە ئەنجامی بیر لێ کردنەوەو پەیوەستکردنی ئەو ئایەتەی دوایی لەگەڵ ئـەوانی پـێش خۆیـدا، چونکە هەمووی یەك سیاقە، بەڵام ئەگەر ئینسان بیری لێ نەکاتەوە ئەو ڕاستییەی بـۆ دەرناکـەوێ و ڕەنگـە چـەندان جارئینـسان بیخوێنێتـەوە، بـەڵام هـەر بـە خەیاڵیشیدا نەیەت کە ئەو بنچینەیەی زانایانی (أصول الفقه)ی تێدایە کە زۆریان هەوڵداوە لە قورئاندا بەڵگەی بۆ بێننەوە، واتە ئەوە کـە دواندنـەکان (خطابـات)ی

قورئان لەگەڵ هەردوو ڕەگەزەکەیە، هەرچەندە بە (صیغة)ی (مذکر) هاتبن، بەڵام مەبەست تەنها پیاوان نیە، بەڵکو مەبەست پێی ئافرەتانیشە.

بەڵێ لە ئەنجامی تێفکرین و بیر کردنەوەوە، ئینسان دەگاتە ئەو ئەنجامە و ئەگەر بیری لێ نەکاتەوەو لێی ورد نەبێتەوەو ڕانەمێنێ و هەر سەرکێڵانە بیخوێنێتەوە، یاخود ئایەتەکان پێکەوە گرێ نەدات، ئەو ئایەتانەی پێشێ بەجیا حاڵی بێ و ئەوی دوای ویش بە جیا، ئەوەی کە باسمان کرد، ئەوە دەستگیریی نابێ.

کەواتە: چۆنیەتی بیرلێکردنەوەکە ئەوەیە کە ئینسان بیر لە هەرکام لە پیتەکان بکاتەوە، هیچ پیتێك لە قورئاندا بە خۆڕایی دانەنراوە، وە ئەگەر لە شوێنێك پیتێك کەم کراوەتەوە بە خۆڕایی نیە و حیکمەتێکی لە ژێر دایە، هەروەها لە شوێنێك دا پیتێك زیادکراوە، یان گۆڕدراوە بە پیتێکی دیکە، دیارە حیکمەتێکی لەژێردایە. هەروەها هەر وشەیەك و هەر ڕستەیەك لە قورئاندا بەهەمان شێوە، وە ڕیزبەندیی ئایەتەکان و سیاقیان لەبەرچاو بگرێ، ئیستاش بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی با وێنەیەکی دیکە بێنینەوە:

زۆرجاران بۆ ئیسپاتی ئەوە کە مسوڵمانان لەسەریان پێویستە چاو لە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) بکەن و بۆ هەموو شتێك بیکەنە سەرمەشقیان، ئەم ئایەتە بە بەڵگەو دەلیل دەهێنرێتەوە: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ.. ﴾ آل عمران (31)، واتە: - ئەی موحەممەد- بە ئوممەتەکەت بفەرموو ئەگەر ئێوە خواتان خۆشدەوێ، شوێنم بکەون تاکو خواش خۆشی بوێن. هەروەها ئەم ئایەتەش هەر بە بەڵگە دەهێنرێتەوە: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ

حَسَنَةٌ ﴾ الأحزاب (21)، واتــه: بێگومــان لــه پێغهمبــهری خــوادا بــۆ ئێــوه سهرمهشقییهکی باش ههیه.

بهڵێ زۆر جاران ئهم دوو ئایهتانه به بهڵگه دێنینهوه، لهسهر ئهوهی که مسوڵمان لهسهری پێویسته بهدوای پێغهمبهر بکهوێ و بیکاته سهرمهشق، بهڵام وهدواکهوتنی پێغهمبهر علیه الصلاة والسلام زۆربهی خهڵکی زیاتر به مهفهوومێکی شهخسیی و ئهخلاقیی لێی حاڵی بووه، بهڵام ئهگهر سهرنجی ههرکام لهم دوو ئایهته بدهین و سیاقی ئایهتهکان تهماشا بکهین، شتی دیکهمان دهست دهکهوێ!

بۆ وێنه ئایهتی یهکهم خوای بهرزو مهزن له پێشیهوه فهرموویهتی: ﴿لَّا يَتَّخِذِ
ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟
مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا۟ مَا فِى صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ
يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ
مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ
نَفْسَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ﴾ آل عمران.

واته: با بڕواداران کافران له جیاتی بڕواداران به دۆسـت نـهگرن و هـهر کهسێك ئهوه بکات، مهگهر خۆتانیان لێ بپارێزن، ئهوه هیچ پهیوهندی به خواوه نـهماوه، وه خوا لهبارهی (سـزا)ی خۆیـهوه دهتانترسێنێ، وه سـهرهنجامیش هـهر بـۆ لای خوایه.

پێیان بڵێ: ئهگهر ئهوهی له سینهکانتان دایـه پـهنهانی بکـهن یـان ئاشـکرای بکهن خوا ههر دهیزانێ، وه ههرچی لـه ئاسمانـهکان و زهویـش دایـه دهیزانـێ وه خوا لهسهر ههموو شتێك توانایه. ڕۆژێك دێ که ههر کهسێك چی له چاکه کردبێ

بــە ئامــادەكراویی دەیبینــێ وە ئــەو خراپەیــەش كــە كردوویــەتی حــەزدەكات ماوەیەكی زۆری لێ دوور بێ، وە خـوا لـە (سـزا)ی خۆیتـان دەترسـێنێ. وە خـوا بەرانبەر بەندە (چاكە)كانی زۆر میهرەبانە.

ئنجا پاش ئەم دوو ئایەتە ئەوجار فەرموویـەتی: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ.. ﴾ آل عمران (31). جا ئەم ئایەتانـە كـە پێكـەوە تەماشـایان دەكـەین بۆمان دەردەكەوێ كە بەڵێ مسوڵمان دەبێ وەدوای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بكەوێ، بەڵام ئایا ئەوە لە چ سیاقێكدا هـاتوە؟!، وەك خـستمانە ڕوو لـە سـیاقی باسـی دۆسـتایەتی كـردن (المـوالاة)دا، كەواتـە: دەبـێ لـە دۆسـتایەتی كـردن و دوژمنایەتی كردندا وەدوای پێغەمبەر بكەوێ، چونكە سیاقی ئایەتـەكان ئەوەیـە. ئایەتەكان ئاوا دەست پێ دەكەن: با بڕواداران كـافران لـە جیـاتی بـڕواداران بـە دۆست نەگرن (واتە پشتیان پێ نەبەستن و پەیوەندیی و خۆشەویستیی تایبـەتییان لەگەڵیان نەبێ) وە هەر كەس دۆستایەتی بگرێ لەگەڵ ئەهلی كـوفردا لـە جیـاتی ئەهلی ئیمان، ئەوە هیچ پەیوەندی بە خوای پەروەردگارەوە نامێنێ!

پاشـــان دوای ئـــەوە دەفـــەرموێ: (قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي) واتـــە: لـــە دۆسـتایەتی كردنـدا تـەنیا ئـەهلی ئیمـان بـە دۆسـتی خۆتـان بـزانن، ئـا ئـەوە شوێنكەوتنی پێغەمبەرە علیه الصلاة والسلام. مەبەستمان ئەوەیـە ئێـستا بابایـەكی مسوڵمان دەبینی تەماشا دەكەی ڕەنگە لە ڕووی سیاسییەوە گوێ نەداتێ سـەر بـە چ حیزبێكە، بەڵام زۆر بیر لەوە دەكاتەوە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام سـیواكی كـردوە، ئـەویش سـیواك بكـا، ئـەویش ڕیـشی وەكـو ڕیـشی وی بـێ، ئـەخلاقی شەخسی وەك هی وی بێ، بەڵام لە ڕووی سیاسییەوە سەر بەكێ بێ و سەر بەكێ

نەبێ و، دۆستایەتی لەگەڵ کێ بکا و دوژمنایەتی لەگـەڵ کـێ بکـا؟!، رەنگـە گوێی لەوە نەبێ، بەڵام لە ڕاستی دا تەماشا دەکەی خـوای کاربـەجێ کـە باسـی شوێن کەوتنی پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام دەکـات وای بـاس دەکـات کـە ئـەو لەگەڵ کێ دۆست بووە، تۆش لەگەڵ ئەو دۆست بی، وە دوژمنایەتی کێی کـردوە تۆش دوژمنایەتی بکەی.

ئنجا ئایەتەکـەی سـوورەتی (الأحـزاب)یـش کـە دەفـەرموێ: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: بەڕاستی ئێوە سەرمەشقییەکی چاکتان هەیە لە (هەڵوێست و ئاکاری) پێغەمبـەری خـوادا، بۆ هەر کەسێك کە بـە هیـوای (بـەزەیی) خـواو (پاداشـتی) ڕۆژی دوایـی بێـت و زۆریش یادی خوا بکات.

سیاقی پێش و دوای ئەویش هەمووی باسی جەنگ و جیهـادە و، لـەم ئایەتانـەوە دەسـت پـێ دەکـات: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ﴾ الأحزاب (9)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە یادی چاکەی خـوا بەسـەر خۆتانـەوە بکەنـەوە، کاتێـك کـە سـوپایەك بەسـەری دادان ئێمەش (با) و سەربازانێك کە نایانبینن ناردمانە سەریان.

ئیدی لێرەوە کە باسی جەنگی (خەندەك) یان (ئەحزاب) دەکات خوای باڵادەست باسی دەکات و دەیهێنێ و هەمووی باسی جەنگ و جیهادە و باسی هەڵوێستی مونافیقەکان دەکات. دوایی دەفەرموێ: (لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) الأحزاب (21)، واتە: لە ڕاوەستان لە بەرامبەر ئەهلی کوفرداو لە دیفاع کردن لە دینی خواو لە حورمەتی مسوڵمانان، لەو بوارەدایە کە لە پێغەمبەری

خوادا سەرمەشقییەکی باش هەیە بۆ ئێوە، چونکە دوای ئەویش یەکسەر دەفەرموێ: ﴿وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾﴾ الأحزاب، تەمەشا دەکەین سیاقەکە هەمووی باسی جەنگ و جیهادە، کەواتە شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لە دیفاع کردن لە دینی خوادا، لێرەدا ئەوە مەبەستی هەرە گەورەیە، بەڵام تەماشا دەکەی ڕەنگە زۆر کەس ئەو ئایەتە بخوێنێتەوە هەر ئەسڵەن ئەوەی بەبیردا نەیەت کە مەبەست پێی کاتی جەنگ و جیهادەو دیفاع کردن لە دینی خواو ڕاوەستان لە بەرامبەر ئەهلی کوفرو پێڕو تاقمە کافرەکانە.
ئەوانەی کاتی خۆی ویستوویانە و ئێستاش دەیانەوێ گەلە کۆمەکێ لە ئیسلام بکەن! ، ئا لەوەدا دەبێ بەدوای پێغەمبەر بکەوی! ، ئنجا ئایا ئەو تێگەیشتنەت چۆن چۆنی دەست دەکەوێ؟! ، دیارە بەوە کە ئایەتەکان بە یەکەوە ببەستیەوە و بیریان لێ بکەیەوە، دەنا ئەگەر بەیەکیانەوە گرێ نەدەی و تەنیا ئەم ئایەتە بێنی: (لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)، کابرا وا دەزانێ مەبەست پێی تەنیا لە ڕووی ڕیش هێشتنەوەوە وەکو پێغەمبەر بکەی علیه الصلاة والسلام، یان تەنیا لە سیواك کردندا! ، کە ئەسڵەن لێرەدا مەبەستی سەرەکی ڕیش و سیواك نیە و مەبەستی جیهاد کردن و دیفاع کردن لە دینی خواو ڕاوەستانە لە بەرانبەر ئەهلی کوفرو بە چۆك دانەهاتن و ، سەنگەر چۆڵ نەکردنە، لەوەدا دەبێ وەکو پێغەمبەر بکەی.

چاوتان لێیە بەڕێزان! کەواتە: ڕاستە ئەگەر بیر نەکەینەوە لە قورئـان، بـە حەقیقەت هەر تێگەیشتنێکی ڕووکـەش و سـەرکێڵمان دەبـێ. ئەگـەر ئایەتـەکانی پێکەوە نەبەسـتینەوە و بەیەکـەوەیان گـرێ نـەدەین و تەماشـای سـەرەتاو کۆتـایی نەکەین، زۆر (شـت) کـە خـوای پـەروەردگار مەبەسـتی بـووە و زۆر ڕاسـتییمان، دەستناکەوێ.

هەڵبەتە هەر بۆیەشە کە خوای کاربـەجێ هێنـدە بـە جەختکردنـەوە فـەرمانی کردوە بە تێفکرین و لێوردبوونەوەو سەرنج دانی قورئان، چونکە بە ڕاسـتی تـەنیا لە ئەنجامی سەرنج دان و تێفکرینی قووڵ دا بە شێوەیەکی ڕاسـت و دروسـت لـە کتێبی خوا تبارك وتعـالی تێدەگـەین، ئەگـەرنا هـەر قـسەیەك بێنـە باچـاکترین و ڕاستترین مەبەستیشی گرتبێتە خـۆی، کاتێـك کـە هـەر بـە سـەرکێڵیی تەماشـای دەکەی ولێـی ورد نابیـەوە، یـاخود لـەجیاتی پێکـەوە بەسـتنەوەی بڕگـەکانی لـە یەکیان دەپچڕێنی، ئەوە تەنانەت ئەگەر کەلامی ڕاست و بێ وێنەی خواش بـێ، ماناو مەبەستێکی هەڵـە بەدەسـتەوە دەدات، بـۆ نموونـە: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ ﴾النـساء (43)، واتـــە: ئـــەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بەسەرخۆشیی تـوخنی نوێـژ مەکـەون، تـاکو بـزانن چـی دەڵێن.

ئێستا ئەم ڕستە قورئانییە کە بەسـەر یەکـەوە باشـترین مەبەسـت دەگەیـەنێ، وەرە تۆ لێکـی بپـچڕێنە، ڕسـتەی: (يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ) بلـێ و ڕسـتەی (وَأَنتُمۡ سُكَـٰرَىٰ)ی لێ بقرتێنـە ماناکـەی هەڵـە دەردەچـێ، یـان ﴿ فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ۝٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ۝٥ ٱلَّذِينَ هُمۡ يُرَآءُونَ ۝٦ ﴾ الماعون، واتە:

سزای سـەخت بـۆ نوێژکـەرانێك، کـە لـە نوێـژەکانیان بـێ ئاگـان، ئەوانـەی ڕووپامایی دەکەن. ئەگەر یەکسەر ئایەتەکەی دوای خۆی لەگەڵ نەخوێنیەوە هەڵە دەردەچێ و دەبێتە (سزای سەخت بۆ نوێژکەران) بەڵام بێگومان خوای زانـا وای نەفـەرمووە، بـەڵکو فەرموویـەتی (سـزای سـەخت بـۆ نوێژکـەرانی کەمتەرخـەمی ڕیاباز).

گرنگی چەکداربوونی عەقڵ بە زانیاری و شارەزایی بۆ تێگەیشتنی قورئان

ئنجا ئەوەش پێویستە بگوترێ کە تێگەیشتنی قورئـان پێویـستی بـە زانیـاری و شارەزایی دەکات و تەنیا بەوە مەدارمان ساز نابێ عەقڵ بەکاربێنین، بەڵکو دەبێ ئەو (عقل)ە چەکدار (مُسَلَّحْ) بێ بـە زانراوەکـان (معلومـات) و هـەتا ئـەو عەقڵـە دەوڵەمەند تر بێ بە زانیاری و شارەزایی، زیاتر دەتوانێ لـە قورئـان ورد بێتـەوە. ئەگەرنا کەسێك کە هیچ شارەزای زمانی عەرەبی نەبێ، هەزار ساڵ بیر لە قورئان بکاتەوە لێی تێناگا، چونکە کلیلەکەی بەدەستەوە نیە کە بریتیە لـە زمـان، بۆیـە دەبێ لە زمـانی عـەرەبی شـارەزا بـێ و هـەتا زیـاتریش لـە زمـانی عـەرەبی و لـە ڕەوانبێژیی شارەزا بێ، زێتر لە نهێنیەکانی قورئان تێ دەگـات، بـەڵێ بـۆ حـاڵی بوونی قورئان شارەزایی لە زماندا پێویستە، دەنا ئەگەر عەقڵ بە تەنیا بـەکاربێنێ و بە چەکی شارەزایی چەکدار نەبێ، ئەوە بێگومان بە تـەنیا هیـچی پـێ لەگـەڵ قورئان ناکرێ، ئەوە یەك، دووەمیش زانراوەکان (معلومات)، جا لەهەر ڕوویەکەوە بتەوێ لە قورئان تێبگەی دەبێ شارەزاییت لەو بوارەدا هەبێ، ئەگـەر بتـەوێ لـە ڕووی فیزیا و گەردووناسییەوە لە قورئان تێبگەی، دەبێ شتێك دەربارەی فیزیا و گەردووناسیی بزانی، وە ئەگـەر بتـەوێ دەربـارەی لایـەنی پزیـشکی لـە قورئـان

تێبگەی، دەبێ شتێك دەربارەی زانستی پزیشکی (علم الطب) بزانی، وە ئەگەر بتەوێ دەربارەی کۆمەڵناسیی و یاساکانی خوای پـەروەردگار لـە ژیـانی بەشـەردا شـارەزا بـی، دەبـێ شـارەزای کۆمەڵناسـیی بـی، وە ئەگـەر بتـەوێ دەربـارەی ڕاستییەکانی مێژوو لە قورئان تێبگەی، دەبێ شارەزای مێژوو بی... وە هەروەها.

بەڵێ بە ئەندازەی ئەوە کە ئینسان مەعلووماتی فراوانی هەیە، چاکتر و قووڵتر لە قورئان تێدەگات، بۆیە خوای زاناو پەنهانزان فەرموویەتی: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ العنكبوت، واتە: ئەم وێنانە دێنینەوە بۆ خەڵکی، بەڵام تەنیا زاناکان لێیان تێ دەگەن.

دیارە لە ئایەتی پێشتردا باسی جاڵجاڵۆکە دەکات و دەفەرموێ: ﴿ مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ ﴾ العنكبوت، واتە: وێنەی ئەوانە کە جگە لە خوا دۆست و پشتیوانانی دیکە دەگرن، وەك جاڵجاڵۆکەیە کە ماڵ دروست دەکات و بێگومان بێهێزترین ماڵیش ماڵی جاڵجاڵۆکەیە ئەگەر بزانن.

دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ العنكبوت، جا ئێستا دەرکەوتوە کە ژیانی جاڵجاڵۆکە زۆر جێی پەند و عیبرەتە و خوای کاربەجێ بۆیە کەسێك کە پەنا دەباتە بەر غەیری خوا، وە غەیری خوا بە دۆست دەگرێ، تەشبیهی کردوە بەو زیندەوەرانەی کە پەنا دەبەنە بەر ماڵی پیرەمۆتە، چونکە وەك زانایانی زیندەوەرناس پاش لێکۆڵینەوەیان لە ژیانی جاڵجاڵۆکە دەڵێن: ماڵی جاڵجاڵۆکە کانگایەکی بێزەزای هەراو، گێژاوێکی سامناکی بێ سەرەوبەرەیی (فوضی)یە، چونکە شوێنی سەر تێدا

بەفەتارەت چوونە، نەك تەنیا بۆ ئەو مێش و مەگەزانەی هەڵدەخەڵەتێن و ڕووی تێ دەکەن، بگرە بۆ ئەندامانی ماڵی جاڵجاڵۆکە خۆشیان.

کەواتە: ئەم نموونەی قورئان کاتێك لێی تێدەگەی کە بزانی ژیانی جاڵجاڵۆکە چۆنە، بۆیەش خوای زانا دەفەرموێ: ئەوەی زانا (عالم) نەبێ و شارەزانەبێ لە (ضرب المثل)ەکانی قورئان، لە وێنە هێنانەوەکانی قورئان، تێناگات.

وە خوای بەرزو بێ وێنە هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: ﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾ ﴾ سبأ، واتە: ئەوانەی زانیارییان پێدراوە دەزانن کە ئەوەی بۆ تۆ نێرراوە لە پەروەردگارتەوە، ئەوە حەقە، وە خەڵك ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێبازی خوایەکی زاڵی ستایش کراو.

بە گوێرەی ئەم ئایەتە:

کێ دەزانێ کە قورئان حەقە؟ ئەوەی کە زاناو شارەزایە، کەواتە ئینسان تا زانیاری زیاتر بێ، باشتر ڕاستێتی قورئانی بۆ دەردەکەوێ، واتە بەبێ زانیاری (علم) ئینسان لە قورئان تێناگاو لە نهێنیەکانی قورئان حاڵی نابێ، وە لە حیکمەت و ڕاستییەکانی بەهرەمەند نابێ.

ئنجا دوو شتی دیکەشمان پێویستن بۆ چاك لێ تێگەیشتنی قورئان وێڕای ئەو شتانەی کە ڕابردن، کە دەتوانین بەم جۆرە تەعبیر لە هەموویان بکەین و کۆیان بکەینەوە: عەقڵێکی چالاکی دەوڵەمەند بە زانیاری و شارەزا دەربارەی ئەو دەوروبەرو واقیعەی کە تێیدا دەژی، چونکە خوای بەبەزەیی ئەو کتێبەی بۆیە ناردوە تاکو ببێتە بەرنامە بۆ ئەو ژیانە، بۆ ئەو دەوروبەر و کۆمەڵگاو واقیعە، جا دیارە هەتا لەو واقیعە شارەزاتر بی، چاکتر لەو ئایەتانە تێدەگەی کە خوا

ناردوونی ببنە بەرنامەی ژیان بۆ خەڵکێك کە لەو واقیعەدا دەژین، بـەڵێ جگـە لەوە، دوو شتی دیکەشمان پێویستن:

<u>یەکەم</u>: **ئیمانێکی باش بە خوا و پەیوەندییەکی چاك لەگەڵیدا**، کە لە عیبادەت و تەقوا و تەزکیە و... هتد دا بەرجەستە دەبێ، بۆچی؟! چونکە:

هەتا ئینسان لە کەسێك نزیکتر بێ، چاکتر لە قسەی تێدەگا، واتـە جگـە لـە فەرمایشتی خوای بەرز و مەزنیش، کەسـێك ئەگـەر زۆر شـارەزای بـی و لێـی نزیك بی و تێکەڵاوی ژیانی بی، چاکتر لە قـسەی تێدەگـەی، لـە کەسـێ کـە نایناسی و پێی ئاشنا نی، چونکە ئەوەی دەیناسی پێکەوە ڕاهاتوون و کۆمەڵێك زاراوەتان بەکارهێناوە، یان لە سروشتی یەکدی شارەزاترن و لەوانەیە هـەر لـە ئیشارەتێکی یەکدی‌حاڵی بن!.

کەواتە (ولله المثل الأعلى) ئینـسانیش تـا لـە خـوا نـزیکتر بـێ، چـاکتر لـە فەرمایشتەکەی تێدەگات، جا ئایا چۆن ئینسان لـە خـوا نزیـك دەبێتـەوە ؟!، خۆ خوا (جلّ شأنه) هیچ نەسەب و پەیوەندییەکی لەگەڵ خـەڵکی نیـە، جگـە لەوە کە بەندایەتی بۆ بکەن، ئەگەرنا خەڵك هـەمووی بـۆ خـوا وەکـو یەکـە و هەمووی دروستکراوی خوایـە و کـێ بەنـدەی چـاکتر بـێ بـۆ خـوا، لـە خـوا نـزیکترە، وەك فەرموویـەتی: ﴿إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُتَّقُونَ ..﴾ الأنفال (34)، کـێ دۆستی خوایە و لە خوا نزیکە؟ ئەوەی کە زیاتر پارێزکار بێ، زیاتر پابەنـدبێ بە شەریعەتی خوای پەروەردگارەوە، بنچینەی پارێز و عیبـادەتیش بریتیـە لـە ئیمان بە خـوا (جـلّ شـأنه)، وە عیبـادەت و تـەقوا لـە ڕاسـتی دا هـەردووکیان بەرهەمی ئیمانن.

کەواتە ئەگەر ئینسان بیەوێ باش لە قورئان تێ بگا، بەڕاستی دەبێ هەوڵدا ئیمانێکی باشی هەبێ، بە واتایەکی دی پەیوەندییەکی توندو تۆڵ و گەرم و گوڕی لەگەڵ خوای پەروەردگاردا هەبێ، هەتا پەیوەندییمان لەگەڵ خوا قایم تر بێ، پەیوەندی عەبدایەتی لەگەڵ خوا، ئیمان بە خوا، تەقوا بۆ خوا، تەزکیەی نەفس، بۆ خوا سوڵحان، ئەوا بێگومان چاکتر لە کەلامی خوای پەروەردگار تێدەگەین.

لێرەدا دەمەوێ پێتان بڵێم ئێوە وا تێنەگەن ئەو هاوەڵە بەڕێزانەی پێغەمبەر خوا لێیان ڕازی بێ، ئەوانیش هەر بەقەدەر ئێمە لە قورئان تێگەیشتوون. چونکە ئینسان جاری وا هەیە حاڵەتێکی ڕووحی وای هەیە کە سوورەتی (الفاتحة) دەخوێنێ، هێندەی مەعلوومات و نهێنی و ڕووناکی دێنە عەقڵ و دڵەوە، پێی سەیرە، کە پێشتر هەر بە فیکری دا نەهاتوون، جا دەبێ ئەو هاوەڵانە خوا لێیان ڕازی بێ، کە ئیمانێکی زۆر چاکیان هەبووە، تەقوای زۆر چاك و عیبادەتی زۆر چاك و ئیخلاصی زۆر چاك، وە زۆر خاوەنی نەفسێکی تەزکیەکراو بوون، چەند قووڵترو ڕاستتر لە قورئان تێگەیشتبن!.

ئێستا با نموونەیەکتان بۆ بێنمەوە:

تۆ بە چاوی ڕووت تەماشای گوڵێك دەکەی، هەر گوڵەکە دەبینی، یان تەماشای میوەیەك، یان زیندەوەرێك دەکەی بەهەمان شێوە، بەڵام بە مایکرۆسکۆب تەماشای بکە، شتی زۆر عەجایب دەبینی، یان دڵۆپە ئاوێك ئەگەر بە زەڕەبین سەرنجی بدەی چەندەها زیندەوەرو مەخلووقاتی تێدایە.

دەجا ئێمەش بەڕاستی ئەگەر هەر بە عـەقڵێکی ئاسـایی تەماشـای قورئـان بکـەین، شـتی کـەم تێـدا دەبیـنین، بـەڵام ئەگـەر بـە عـەقڵێکی چـەکدار بـە ئیمانێکی باش، بە عەقڵێکی منەووەر و هۆشیار بە زانـست تەماشـای بکـەین، ئەو کاتە تێگەیشتنمان بۆ کەلامی خـوای بـێ وێنـە زۆر جیـاواز دەبـێ لـەوەی پێشی.

ئەوەش کە باسمانکرد، خوای بە بەزەیی زۆر بە ڕوونی بەیانی کردوە، کـە مرۆڤ هـەتاکو زیـاتر ئـەهلی تـەقوا بـێ و زیـاتر ئـەهلی ئیمـان بـێ، زیـاتر لـە تێگەیشتنی قورئان بەهرەمەند دەبێ.

وەك خوای بەخشندە لە سەرەتای سوورەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ ﴾، واتە: ئەم قورئانە گومانی تێدانیە ڕێپیشاندەرە بۆ پارێزکاران. دیارە قورئان خۆ بۆ هەموو بەشەر هاتوە: ﴿ ...إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ ﴾ یوسف، واتە: (قورئان) جگە لە بیرخەرەوە بۆ هەموو جیهانییان شتێکی دیکە نیە، بەڵام لێرەدا هیدایەتەکەی تایبەت کردوە بە ئەهلی تەقواوە، واتە: تەنها ئەهلی تەقوا ڕێی پێ دەردەکەن و بەرێی خۆیانی پێ دەبینن، بۆچی؟ چونکە مرۆڤ بەبێ تەقواو پارێز وەکو پێویست لە قورئان بەهرەمەند نابێ، ڕواڵەتەکەی دەبینی بەڵام پێیدا قووڵ نابیەوە.

هەروەها لە سوورەتی یونس.ئایەتی (57)دا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ ﴾، واتە: ئەی خەڵکینە! لە پەروەردگارتانەوە ئامۆژگارییتان بۆ هاتوە، وە شیفا و

چارەسەر، بۆ ئەوەی کە لە دەروونەکاندا هەیە، ئەوە بۆ خەڵکی بەگشتی قورئان ئامۆژگاریی و شیفایە، بەلاّم بۆ ئەهلی ئیمان چییە؟ (وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ)، هیدایەت و ڕێنماییە، وە مایەی ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەبەزەییە بۆ بڕواداران. کەواتە: بۆ خەڵکی ئامۆژگاریی و شیفایە، بەلاّم بۆ ئەهلی ئیمان هیدایەتە و مایەی ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەخشەرە.

هەروەها لە سوورەتی (فصلت)دا لـە ئایـەتی (44)دا دەفـەرموێ: ﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدًى وَشِفَآءٌ ﴾ واتە: – ئەی موحەممەد علیە الصلاة والسلام – بڵـێ ئـەم قورئانـە بـۆ ئـەهلی ئیمـان ڕێنمـایی و شـیفا و چارەسـەرە (بـۆ نەخۆشییەکانی کە لە عەقڵ و دڵیاندا دەبن).

ئەوە بە نسبەت هۆکاری یەکەم کـە جگـە لـە بـیرلێ کردنـەوەی قورئـان و هەبوونی شارەزایی و زانیاری، پێویستمان بەوەش هەیە کـە ئیمـانێکی باشمـان هەبێ بۆ ئەوەی چاك لە قورئان تێ بگەین.

دووەم: بریتیە لە ڕزگاربوونی عەقڵ و ڕزگاربوونی عاتیفەمان، عەقڵ و دڵمان لـە کۆت و بەندی ئەو بیرو بۆچوون و داب و نەریتانـەی کـە خـەڵك گیرۆدەیـان بوون.

چونکە زۆر جاران ئەو عادەت و بـیرو بۆچـوون و فیکرانـەی دەبنـە بـاوو. ڕەواج پەیدا دەکەن لە نێو خەڵکدا، دەبنە پەردەیەك لە نێوان تـۆو تێگەیـشتنی قورئاندا، بۆ وێنە قورئان باسی (عـالِمْ) دەکـات، ئەگـە لـە مێـشکی خۆتـدا وا

حاڵی بووبی کە (عالِمْ) یانی (مەلا – مامۆستا)، ئەوەی کە مەنـدیلێکی لەسـەر بێ و کەواو سەڵتەیەکی لەبەربێ.

دوایی کە خوای بەخشندە دەفەرموێ: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴾ العنكبوت (43)، دەڵێی مانای وایە بەس مەلاکان لە وێنە هێنانەوەکانی قورئان تێدەگەن، بەڵام ئەو تێگەیشتنە غەڵەتە لە خۆتەوەیە و خوای پەروەردگار باسی (مەلا)ی نەکردوەو باسی زانا (عالم)ی کردوە[1]، (عالم)یش لێرەدا واتە شارەزا بەو شتەی کە قسەی لەبارەوە دەکرێ، چونکە وشەی (علم) لە قورئاندا بە پێی شوێنەکە مانای دەگۆڕێ و، دەزانرێ مەبەست پێی چ جۆرە زانایەکە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (فاطر)دا کە دەفەرموێ: ﴿ ..إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟... ﴾ فاطر (28)، مەبەست پێی عالمێکە کە شارەزایە بە بوونەوەرو نیشانەکانی خواو دروستکراوەکانی. بۆچی؟ چونکە ئەم ڕستە قورئانییە: (...إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟...) واتە: تەنیا زانایان تەنیا بەندە زاناکان لە خوا دەترسێن، لەدوای ئەوە هاتوە کە دەفەرموێ: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ ﴾ ئنجا فەرموویەتی: (...إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟) فاطر. واتە: (سەرنج نادەی چۆن خوا ئاوی لە ئاسمانەوە

(1) هەڵبەتە لێرەدا مەبەستمان ئەوە نیە کە (مەلا) زاناو شـارەزا نیـە هەرچـەندە لـەم ڕۆژگـارەدا مـەلای نەزانیـشمان هـەن، بـەڵکو مەبەسـتمان ئەوەیـە کـە خـوا عزَّوجـلَّ باسـی زانایـان و شـارەزایانی ژیـانی جاڵجاڵۆکەی کردوە کە مەرج نیە مەلا و مامۆستا بن.

(واته له بەرزی‌یەوه) ناردۆته خواری ئنجا چەندان میوەی ڕەنگ جیا جیامان پێ دەرهێناوه، وه له چیاکانیش هێڵی سپی و سووری ڕەنگاوڕەنگ وڕەشی توخ. هەروەها خەڵك و ئاژەڵ و ژیاندارانیش ڕەنگاوڕەنگن، بێگومان تەنیا بەندە زاناکانی خوا لێی دەترسن..) کەواته مەبەست له (علماء) لێرەدا ئەوانەن که (عالم)ن به سروشت، به بوونەوەرو دروستکراوەکانی خوا و زانیاری هەبێ به چۆنیەتی باران بارین و ڕووانی دارو درەخت، شارەزایی هەبێ له بوارەکانی زەویناسیی و زیندەوەرزانیی و...هتددا.

کەواته دەبێ بزانین که وشەی (عالِمْ) یان (عِلمْ) به پێی سیاقی ئەو ئایەته که تێیدا هاتوه، مەبەست پێی چ جۆره (عالِمْ)ێکه و چ جۆره (علم)ێکه؟ مەبەستم ئەوەیه که له زەینی ئێمەدا وشەی (مەلا) لەگەڵ وشەی (عالم) پێکەوە بوون به هاوواتا (مترادف)و ئیدی بەهۆی ئەو غەڵەته وه ئەو کاته تۆ دەڵێی: باشه بۆچی ئەو مامۆستایه ئەو (ضرب المثل)ەی خوێندۆتەوەو لێشی حاڵی نەبووه؟! کەچی قورئانیش دەفەرموێ: (وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ)، ئەوەته ئەو (مەلا)یەش (عالم)ەو لێشی تێنەگەیشتوه! دەبێ خوای کاربەجێ بۆ وای فەرمووبێ؟! لێرەدا دەکەویه گومانەوه!!

بەڵام که زانیت (عالِمْ) لێرەدا واته ئەوەی (عالِمْ)ه به ژیانی جاڵجاڵۆکه و دەبێ تێبگا که له ماڵەکەی دا چ باسه؟ که لێرەدا بوارمان نیه باسی بکەین که چ هەراو فەوزایەکی تێدایه، خوای مەزن بۆچی کەسێ پەنا دەباته بەر غەیری خۆی و غەیری ئیسلام، دەی شوبهێنێ بەو زیندەوەره بێعەقڵە، که پەنا دەباته بەر تەونی جاڵجاڵۆکه و ئەویش ورد و باریك لەوێ دەیخواو تەڕاییەکەی تێدا

دەمرێت و دوایی وەکو کەلاکێکی بێ ڕووح بە تەونەکەی خۆیەوە هەڵی دەواسی و... هتد، بەڵێ کەسێ لەوە تێدەگا، کە لە ژیانی جاڵجاڵۆکە حاڵی بێ و زیندەوەرزانیی خوێندبێ و بزانێ لە ماڵی جاڵجاڵۆکەدا چ باسە؟!

بەڵێ دەبێ زەینی خۆمان و دڵی خۆمان ڕزگار بکەین لەو زانراوە هەلانەی کە لە نێو خەڵکی دا باون، دیارە ئەویش خوای بەرزو بێ وێنە زۆر بە ڕاشکاویی و ڕوونی کردۆتەوە، بۆ وێنە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى ٱلْقُرْءَانِ وَحْدَهُۥ وَلَّوْا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَٰرِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ ﴾ الإسراء، واتە: کاتێك کە قورئان دەخوێنیەوە –ئەی موحەممەد صلى الله عليه و سلم– لە نێوانی تۆو ئەو کەسانەی کە بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دوایی نیە، پەردەیەکی داپۆشراومان داناوە، وە لەسەر دڵیشیان کیفمان داناوە بۆ ئەوەی لێی تێ نەگەن. لە گوێشیاندا قورساییمان داناوە. (وەکو بڵێی قورقوشمیشمان بەگوێ دا کردوون بۆ ئەوەی هەر هیچ نەبیستن). وە کاتێك کە بە تەنیا باسی پەروەردگارت دەکەی ئەوانە پشت هەڵدەکەن و دوور دەکەونەوەو دەسڵەمنەوە.

خوای پەروەردگار سێ ئامێری داوەتە ئینسان بۆ ئەوەی دەرکی شتی پێ بکا، چاو بۆ بینین، عەقڵ بۆ تێگەیشتن، گوێ بۆ بیستن.

جا لێرەدا خوای کاربەجێ باسی ئەو کافرانە دەکات کە لە ئەنجامی کوفرو یاخیبوونیانەوە، دەیانشوبهێنێ بە کەسانێك کە پەردە بەسەر چاویان هەڵکشاوە و، عەقڵیان جامکراوەو خراوەتە نێو کیفێکەوەو داخراوەو،

قورقوشمیشیان بەگوێ دا کراوە! ئیدی سەرەنجام نە دەبینن نە تێدەگەن، نە دەبیستن.

جا ئایا لێرەدا مەبەست لەو تەعبیرە چییە؟ یانی: ئەو بیرو بڕوا پووچ و هەڵەو عادەت ونەریتە نەفامییانەی کە هەیان بووە، لێیان بۆتە پەردەو قورقوشم وبەرگ و کیف، عەقڵ و چاوو گوێی لە کار خستوون.

کەواتە: ئینسان هەتا خۆی ڕزگار نەکاو وا لە خۆی نەکات کە نەکەوێتە ژێر کاریگەریی هیچ فیکرێك و هیچ عەقیدەیەك و هیچ داب و نەریتێك و ئازاد نەبێ، ناتوانێ باش لە قورئان تێ بگا.

ئێستاش لە کۆتایی ئەم دەرسەمان دا بە کورتی هۆکارە گرنگەکانی چاك لێ تێگەیشتنی قورئاننتان، کە باسمان کردن، دەخەمەوە بەرچاو:

1. تێفکرین و لێوردبوونەوەی یەك یەکی پیت و وشەو بڕگەو ڕستەو ئایەتەکان و هەڵوەستەکردن لە بەرانبەریاندا.
2. پێکەوەو وێکڕا سەرنج دان و تێوەڕامانی هەموو ئەو ئایەتانەی کە لەبارەی بابەتێکەوە دەدوێن، واتە سەرنج دانی ئایەتەکان لەو سیاقەدا کە تێیدا هاتوون و لێوردبوونەوەی ئایەتەکانی پێش و دوای و پێکەوە گرێدانیان.
3. خۆ چەکدارکردن بە زانیاری و شارەزایی جۆراوجۆر لە هەموو بوارەکانی زانستدا.
4. ئیمان و تەقواو تەزکیەو لە خوا نزیکبوونەوەی زیاترو بەندایەتی تۆختر بۆ خوا سبحانە وتعالى، چونکە بە ئەندازەی نزیکیمان لە خوا، لە فەرمایشتەکەی تێدەگەین.

5. خۆ دەربازکردن له فـشارو کاریگـەریی هـەر جـۆرە بیروبۆچـوون وعـادەت و نەریت و هەڵویستێکی له نێو کۆمەڵگادا باوو بەمیرات گیراو، یان پێش وەخت دەستنیشانکراو و تەبەننی کراو.

بەرێزان!

ئەوە بەکورتی وانەی سێیەم بوو که وەك گوتمان ئینسان بۆ ئـەوەی لـە قورئـان تێبگا، دەبێ بیری لێ بکاتەوەو لێی ورد بێتەوەو پێیدا قووڵ بێتەوە، بەو شێوەیەی کە باسمان کرد.

خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێـڕێ کـە یارمـەتییان دەدات و تـەوفیقیان دەدات که وەك بۆ خۆی فەرمانی پێ کـردوە، ئـاوا بـەو شـێوەیە لـە قورئـان ورد دەبنەوە و تێوەی ڕادەمێنن، وە خوا عزّوجلّ ئەو هۆکارانەشمان بۆ ئاسان بکات کە مایەی چاك لێتێگەیشتنی کتێبی بەرزو بەڕێزینی. آمین.

وصلى الله على محمد وآله وصحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين

وانەی چوارەم

هەنگاوی چوارەم: کارتێکران و پەند وەرگرتن (التأثر والتذکر)

الحمد لله رب العالمین و صلی الله تعالی و سلم و بارك علی حبیبنا و شفیعنا محمد إمام المتقین و قائد المجاهدین و آلە أجمعین من الصحب و الأزواج و القرابة و التابعین لهم بإحسان الی یوم الدین.

بەرێزان !

ئەم وانەیەمان وانەی چوارەمە لە زنجیرە وانەی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!). لە سێ وانەی ڕابردوودا باسی سێ هەنگاومان کرد لە هەنگاوەکانی چۆنیەتی هەڵس و کەوتکردن لەگەڵ قورئانی بەرێزدا. لێرەشدا باسی هەنگاوی چوارەم دەکەین، هەنگاوی چوارەمی هەڵس و کەوتکردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بریتیە لە: (کارتێکران و پەند وەرگرتن) کاتێك کە قورئان دەخوێنی یان بەسەرتدا دەخوێنرێتەوە، دەبێ وات لێ بکات کارت تێ بکا و پاشان پەندی لێ وەرگری و سوودی لێ ببینی و لێی بەهرەمەند بی.

لە سەرەتاوە دەڵێین: هەرکاتێك ئەو سێ هەنگاوەی ڕابردوو بە شێوەی ڕاست و دروست نران بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئاندا، واتە هەنگاوی یەکەم کە بریتی بوو لە ئەدەب نواندن و ڕێز و قەدرگرتنی قورئان (التأدب و التعظیم)، هەنگاوی دووەم کە بریتی بوو لە خوێندنەوەی قورئان و گوێ بۆ گرتنی (التلاوة و الإستماع)، وە هەنگاوی سێیەم کە بریتی بوو لە بیر لێ کردنەوەی

قورئان و لێ ورد بوونەوە و پێدا قووڵ بوونەوەی، هەرکاتێك ئەم سێ هـەنگاوەی پێشوو بە شێوەیەکی ڕاست و دروست بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کـردن لەگـەڵ قورئاندا، نران، ئەوە هەنگاوی چوارەم بەرهەم دێنن، واتە ئەم هەنگاوی چوارەمە بەرهەم و ئـەنجامی سـێ هـەنگاوی پێـشووە، چـونکە ئەگـەر ئینـسان بـە ڕاسـتی ئەدەبی هەبێ بەرانبەر بە کتێبی خوا و بزانێ ئەم کتێبە فەرمایشتی کێیە، پاشـان قەدر و ڕێزی تایبەتی لێ بنێ و قورئـان لـە دڵـی دا بەگـەورەگیراو (مُعَظَّـم) بـێ و بەڕێز (مُحْتَرم) بێ و، دواییش بیخوێنێ و گوێی بۆ بگرێ بەو شێوەیەی کە شەرع فەرمانی پێ کردوە و، پاشان بـیری لێ بکاتـەوە و تێیـەوە ڕابمێنـێ و پێیـدا قـووڵ بێتەوە، وەکو لە ڕابردوودا باسمان کرد، ئەوە ئەو هەنگاوەی چوارەم کە بریتیە لە کارتێکرانی ئیجابیی و بەهرە وەرگرتن لە قورئان، دێتە دی، ئێستاش با هەنـدێك پێناسەی هەرکام لە کارتێکران (تأثُّر) و پەندوەرگرتن (تذكُّر) بکەین.

پێناسەی کارتێکران و پەندوەرگرتن

مەبەستمان لە کارتێکران ئەوەیە کە بکەوینە ژێر کاریگەریی و تاووتینی ئەو شتانەی کە کتێبی خوا باسیان دەکات، بۆ نموونە: کتێبی خوا باسی خوا سبحانە و تعالى دەکا، باسی بەدیهێنەرایەتی خوا دەکات، باسی پەروەردگارێتی خوا دەکات، باسی پەرستراوێتی خوا دەکات، باسی خاوەنداریەتی خوا دەکات، وە باسی ناو و سیفەتە بەرزەکانی خوای بێ وێنە و هاوەڵ دەکا، وەك: بەزەیی خوا، حیکمەتی خوا، بەخششی خوا، عیززەتی خوا، زانیاری خوا، توانای خوا، خواست و ویستی خوای پەروەردگار سبحانە و تعالى، وە قورئان باسی کردەوەکانی خوای باڵادەست دەکات، وە باسی کاروباری خوای میهرەبان لە

بوونەوەردا دەکات. وەك فەرموویەتی: ﴿ يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ ﴾ الرحمن. وە باسی حاکمیەتی خوا دەکات بەسەر هەموو شتێکدا.

وە دوایی باسی ئەو سەرەنجامە دەکات کە خوای کاربەجێ دایناوە بۆ مرۆڤ و جند، کە لە رۆژی دوایی دا چاوەڕێیان دەکات و لە بەهەشت و دۆزەخدا خۆی دەبینێتەوە، دەجا قورئان خوێنی راستەقینە تەفاعول لەگەڵ هەموو ئەم راستییانەدا دەکات و کاری تێدەکەن، بەڵێ کارتێکران بە قورئان چ بیخوێنی چ بەسەرتدا بخوێندرێ، ئەوەیە کە پێی (منفعل) بی و کارت تێ بکا.

(محمد إقبال) خوا لێی خۆش بێ لەو بارەوە وتەیەکی جوانی هەیە، دەڵێ: (من بچووك بووم، بابم ئامۆژگاری کردم و گوتی: رۆڵە گیان! کە قورئان دەخوێنی وا بزانە کە خوای پەروەردگار ئەم قورئانەی بەتایبەتی بۆ تۆ ناردۆتە خوار، کە دەفەرموێ: (یا أیها الذین آمنوا)، بزانە بەتایبەتی ئەوە لەگەڵ تۆیەتی)، ئنجا لەراستی دا هەرواشە، چونکە تۆ خۆت بە ئیماندار دەزانی. خوای پەروەردگاریش دەفەرموێ: (ئەی ئیماندارینە!)، تۆش یەکێکی لە ئیمانداران، کەواتە لەگەڵ تۆیەتی، مادام خۆت بە ئیماندار دەزانی لەگەڵ تۆیەتی، بەڵام بێگومان قورئان تایبەت نیە بە بڕوادارانەوە، بەڵکو وێڕای بڕواداران لەگەڵ هەموو بەشەریش دا دەدوێ، چونکە کە دەفەرموێ: (یا أیها الناس) ئەی خەڵکینە! تۆش هەر چۆن بی یەکێکی لە خەڵك، یان کە دەفەرموێ: (یا أیها الإنسان) تۆش ئینسانێکی، یان کە دەفەرموێ: (یا بني آدم) تۆش هەر وەچەی ئادەمی، کەواتە: هەر چۆن بێ، خیطابی قورئان هەر دەتگرێتەوە، ئەگەر ئیماندار بی وەکو ئیماندار، ئەگەرنا وەکو ئینسان و خەڵك و وەچەی ئادەم!

ئینجا بۆ زیاتر ڕوون کردنـەوەی چـەمك و واتـای کـارتێکران و پەنـد وەرگـرتن بەهۆی قورئانەوە دەڵێین: بۆ نموونـە: کاتێـك خـوا باسـی پـەروەردگاریێتی خـۆی دەکات، بیری لێ بکەوە بە عەقڵ و بە دڵ، بۆ وێنە: خوای بێ وێنە دەفەرموێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢﴾﴾، واتـە: سـتایش بـۆ خـوای پـەروەردگاری جیهانەکان، تۆ دەبێ هەموو جیهانەکان، جیهانی مرۆڤ، جیهانی جند، جیهانی فریشتە، جیهانی ڕووح، جیهانی ماددە، جیهانی ڕووەك، جیهـانی ژیانـداران، جیهـانی زینـدەوەران... هتـد ئـەو هـەموو عالەمانـە کـە خـوای پـەروەردگار خولقاندوونی، کە هـەر بۆخـۆی هـەموویان دەزانـێ، دەبـێ بیانهێنیـە بەرچـاوی خۆت، خـوای بـەرز و مـەزن خـاوەن و مـشوورخۆری هـەموو ئـەو جیهانانەیـە، کەواتە: خاوەنی هەموو ئەو عالەمانە، بەرنامەی بۆ تۆ ناردوە و بەندایەتی لەسەر تۆ پێویست کردوە.

وێنەیەکی دیکـە: خـوای بەبـەزەیی دەفـەرموێ: ﴿فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٦﴾﴾ الجاثية، واتە: جا ستایش بۆ خوا خاوەنی ئاسمانەکان و خـاوەنی زەوی و خـاوەنی جیهانـەکان. لێـرەدا خـوا سـێ جـۆرە پـەروەردگاریێتی (ربوبية)ی خۆی بەیان دەکا، لە پێشدا ستایش بۆ خـۆی بریـار دەدا، (فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ) کە دەڵێ (ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ) واتە جینسی ستایش، مەدح و سـەنا، هـەمووی بـۆ خوایـە، بەڵام لێـرەدا (للە)ی پـێش خـستوە و فەرموویـەتی: (فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ)، واتـە: حەمـد و ستایش و سەنا تەنها بۆ خوای پەروەردگارە.

ئنجا سێ جۆر لە (ربوبیة)ی خۆی باس دەکات: ﴿فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٦﴾﴾

1- (رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ) پەروەردگار و خاوەنی ئاسمانەکان کە بوونەوەری زانراومان بەشێکی گچکەیەتی و تەنیا گۆشەیەکیەتی.

2- (وَرَبِّ ٱلْأَرْضِ) خاوەن و مشوورخۆری زەوی، کە (زەوی) بەشێکی گچکەی بوونەوەرە، بەڵام یەکجار گرنگ و بەبەهایە، چونکە نشینگەی مرۆڤە و واش پێ دەچێ ژیانی ئاسایی تەنیا لەودا بوونی هەبێ و لە هیچ گۆشە و کەنارێکی دیکەی بوونەوەر و بگرە ئاسمانەکانیش دا بوونی نەبێ.

3- (رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ) خاوەن و پەروەردگاری جیهانەکان، کەوا پێدەچێ لێرەدا بەس ئەو جیهانانە مەبەست بن کە لەسەر زەوین، وەك مرۆڤ و جند و فریشتە و ئاژەڵ و زیندەوەر و ڕووەك و... هتد.

وە بۆ زیاتر ڕۆشن کردنەوەی چەمك و واتای تەفاعولکردن لەگەڵ قورئان دا دەڵێم: پێویستە کاتێك خوای پەروەردگار باسی حەڵاڵ و حەرام دەکا، چاکی لێ ورد بیەوە و، کاتێك باسی ئەمر و نەهییەك دەکات، دەبێ ئەمرەکە جێ بەجێ بکەی و نەهیەکە دەبێ خۆتی لێ بپارێزی، وە کاتێك خوا (جلَّ شأنه) باسی شەیتان دەکا و باسی پێغەمبەران علیهم السلام دەکا، بۆ نموونە: باسی مووسا علیه السلام و فیرعەون دەکا، تۆ دەبێ ڕقت لە شەیتان بێتەوە و بیبوغزێنی، وە پێغەمبەرانت خۆشبوێن علیهم الصلاة والسلام و ڕێزیان لێ بگری، وە دەبێ کارلێك (تفاعل) لەگەڵ بەسەرهاتەکانیان دا بکەی و لێرەوە پەرۆشی مووسات بێ کە بەدەست فیرعەونەوە گیری خواردوە و، پەرۆشی ئیبراهیمت بێ کە بەدەست

نەمرووەدوە گیری خواردوە و، پەرۆشی عیسات بـێ کـە بەدەسـت جوولەکـە و ڕۆمانیەکانەوە گیری خواردوە و، پەرۆشی نووحت بێ و، لەگەڵ ئێش و ژانەکانی دابی، ئنجا شایانی باسیشە کە هەمیشە (تأثر) پـێش (تـذکر) دەکـەوێ، هـەروەها کارتێکرانی ئینسان بە کتێبی خوا و بەهرە وەرگرتنی لێی، بە پێی ئیمانەکەیەتی، هەیە قورئانی بۆ دەخوێنی وا دەزانێ گـوێزانی بـۆ دەژمێـری! یـان هەیـە قورئـان دەخوێنێ هێندە بەخێرایی دەیخوێنێ فریای بیرلێکردنـەوەی ناکـەوێ، وەك (ابـن مسعود) بە کابرایەکی گوت: (هذّاً كَهَذِّ الشِّعر)[1]، واتـە: بـەخێرایی گـوتنی وەك شیعر!

بەڵێ بەڕێزان !

ئێمە هەر کامێکمان لە قەدەر ئیمان وتەقوا و تەزکیە و لە خوا نزیکیمان کەلام و فەرمایشتی خوا سـبحانە وتعـالی کارمـان تێـدەکات و تـەفاعولی لەگـەڵ دەکـەین، پاشـان بەئەنـدازەی کارتێکرانیـشمان لەلایـەن قورئانـەوە لێـی سـوودمەند و پێـی بەهرەمەند دەبین، کەواتە: ئەگەر دەتانەوێ چاك کارتێکراو بن بە قورئان و چاك لێی بەهرەمەند بن، دەبێ چاك خوای خۆتان بناسن وەکـو لـە ڕابـردوودا باسمـان کرد، وە زۆرتان خۆشبوێ و زۆری لێ بترسن، وە چاك بە ناو و سیفەتەکانی ئاشنا بن، وە بزانن پەروەردگاریتی خوا چییە وچۆنە؟ وە خاوەنداریتی خوا بۆ بوونەوەر یانی چی؟ وە پەرستراویتی خوا مانای چییە؟ ئیدی هەتا زیاتر بە ناسینی خـوادا قووڵ ببنەوە و هەتا زیاتر پابەند بن بەوەی کە خوا فەرموویەتی، بە تەئکید زیـاتر

(1) صحيح البخاري برقم (5043).

لە فەرمایشتەکانی بەهرەمەند دەبن، وە زیاتر پێی کـارتێکراو دەبـن و چـاکتریش تەفاعولی لەگەڵدا دەکەن.

کەواتە ئەگەر ئینسان هەستی کرد بەوەی کە وەك پێویست قورئـان کـاری تـێ ناکا، یان لەگەڵی دا کارلێك ناکـا، ئـەوە بـا بـە ئیمانەکەیـدا بـچێتەوە و لـەوێوە چارەسەری بکا، چونکە تۆ بۆ خۆت چۆن بی هەڵوێستەکەشت وا دەبێ، هەمیشە هەڵوێستی ئینسان بە پێی کەسایەتی ئینسانە، واتـە هەڵوێـستت بەرانبـەر خـوای پەرستراوی تاك بە ئەندازەی ئیمانەکەتـە، وە هەڵوێستیـشت بەرانبـەر بـە کتێبـی خوا بە ئەندازەی ئیمانتە بە خاوەنەکەی، وە بەو پێغەمبـەرەش کـە ناردوویـەتی. وە بەو ڕاستییانەش کە ئەو کتێبە بەرز و بەپێزە گرتوونیە خۆی !

چۆنیەتی کارتێکران و پەندوەرگرتنی بابای مسوڵمان بەهۆی قورئانەوە

ئنجا با چەند ئایەتێك بە نموونە بێنینەوە کە چۆنیەتی (تأثر)ی ئینسانی مسوڵمان و (تـذکر)ی بـە قورئـان ڕوون دەکەنـەوە، واتـە: چـۆنیەتی کـارتێکرانی ئینـسانی ئیماندار و چۆنیەتی بەهرە وەرگرتنیشی:

1. لە ئایەتی ژمارە (23) ی سوورەتی (الزمر)دا خوای پەروەردگار چۆنیەتی (متأثر) بوون و (منفعل) بوونی ئینسانی ئیماندارمان بەهۆی قورئانەوە بۆ وێنا دەکات و دەفەرموێ: ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَٰبًا مُّتَشَٰبِهًا مَّثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾﴾ واتە: خوا باشترین قسەی ناردۆتە خوار، کتێبێکە مەبەستەکانی وێکچوو و دووبارە کراوەن بەهۆیەوە ئەوانەی لە پەروەردگاریان دەترسن مچورکیان پێدادێ و پێستیان گرژ

دەبێ، پاشان پێستیان و دڵیان بەرەو یادی خوا نەرم دەبێ، ئەوەش ڕێنمایی خوایە، هەر کەسێکی بیەوێ پێی ڕێنمایی دەکات، وە هەر کەسێکیش خوا سەرگەردانی بکات (بەهۆی خراپەکانییەوە) هیچ ڕێ پیشاندەرێکی نابێ.

بەڵێ خوا سبحانە وتعالی چاکترین فەرمایشتی ناردۆتە خوار و قورئان چاکترین قسەیە و چاکترین فەرموودەیە، وەك لە شوێنێکی دیکە، دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثًا﴾ النساء (87) واتە: کێ لە خوا قسەی ڕاستترە؟! کەواتە: مادام خوا خۆی فەرموودەکەی وا وەسف بکات، دیارە وایە، دیارە خوا جیاوازی چەندە لەگەڵ غەیری خۆی، فەرمایشتەکەشی جیاوازی ئەوەندەیە لەگەڵ قسەی ئەوان! ئنجا بێگومان تەنیا قورئانیش (أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ) نیە، تەوراتیش (أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ) بووە و هەروەها ئینجیل و زەبووریش و هەموو کتێبەکانی دیکەی خواش، چونکە هەموویان فەرمایشتی خوا بوون، جاری وا هەیە هەندێ لە مسوڵمانان لە ئەنجامی دەمارگیریی (تعصب) بۆ ئیسلام، نەزانانە پەسندیی (تفضیل)ی قورئان دەدەن بەسەر تەورات و ئینجیل و کتێبەکانی دیکەی خوای پەروەردگاردا، بەڵام ئەوە ڕاست نیە، چونکە هەمووی فەرمایشتی خوایە و خوای کاربەجێ ئەوکاتی وای فەرمووە و دواییش ئەوەی دیکە و، فەرمایشتی خواش لە نێوەڕۆکدا و لە هێڵە گشتیەکانی دا هەمووی یەك بووە، وەك لە سوورەتی (الأعلى)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَفِي ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾﴾ واتە: ئەمە (ئەو حەقیقەتەی کە لە سوورەتی (الأعلى)دا باسمان کرد)، ئا ئەوە لە کتێبە پێشووەکانیشدا هەبووە، بە تایبەت نامەکانی: (إبراهیم) و (موسى).

کەواتە فەرمایشتی خوا چ ئەوەی لەگەڵ کۆتایی پێغەمبەران (خاتم الأنبیاء)دا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی و چ ئەوەی لەگەڵ باقی پێغەمبەران دا فەرموویەتی، هەموویان فەرمایشتی خوان و چاکترین فەرمایشتن، پاشان دەفەرموێ: (كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا)، کتێبێکە وێك دەچێ، (متشابە) واتە: ئایەتەکانی یان مەبەستەکانی وێك دەچن، (مثاني) واتە: مەبەستەکانی دووبارە دەکرێنەوە، ڕاستییەکانی تێدا دووبارە دەکرێنەوە، بەشێوازی جۆراوجۆر، بۆ ئەوەی چاکتریان وەربگرن. خوای زانا و توانا جاری وایە یەك ڕاستی بە چەند شێوازێك دووبارە دەکاتەوە بۆ ئەوەی بەباشی لەهەموو ڕێ (مَنْفَذ)ەکانەوە بێتە نێو دڵی ئینسانەوە. ئنجا دەفەرموێ: (تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ) باسی چۆنیەتی کارتێکرانی بڕواداران بەهۆی قورئانەوە دەکات، مانای وشەی (إقشعرار) بریتیە لە گرژبوون و تەزوو پێداهاتن، واتە: پێستی ئەوانەی کە لە پەروەردگاریان دەترسن گرژ دەبێ ورێك دێ ومچوڕکیان پێدا دێ و تەزوویان پێدا دێ، کەواتە: تۆش ئەگەر دەتەوێ بزانی (متأثر) و(منفعل) بووی بە قورئان یان نا؟ سەیری خۆت بکە بزانە ڕۆژێك تەزووی پێدا هێناوی؟ خوای کاربەجێ حاڵەتی کارتێکران بە جۆرێك وێنا (تصویر) دەکات کە لە خۆت حاڵی بی داخۆ تۆ لە کوێی لەبواری کارتێکران بە قورئان و لەبواری (منفعل) بوون بە قورئاندا! ئایا ڕۆژێك لە ڕۆژان قورئان تەزووی پێدا هێناوی؟ کە دیارە ئەویش وەك پێشتر باسمان کرد لەقەدەر ئیمان و بەندایەتی ئینسان و پارێز و بۆ خوا سوڵحان ونزیکییەتی و تۆ ئەگەر بەڕاستی خوات خۆش نەوێ و لێی نەترسی و بەبەرزی نەگری و لەلات لە هەموو شتێك گەورەتر نەبێ، دیارە فەرمایشتەکەشی کارت تێ ناکات.

جا لە قۆناغی یەکەمدا دەفەرموێ: مچورکیان پێدا دێ و پێستیان رێك دێ و گرژ دەبێ، پاشان باسی قۆناغی دووەم دەکات و دەفەرموێ: (ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ) واتە: پاشان پێستیان و دڵیشیان نەرم دەبێ بۆ یادی خوا، یانی: دوای ئەوەی یەکەمجار پێستیان گرژ دەبێ و مچورکیان پێدا دێ و دەتەزێ، لەدواییدا وردە وردە پێستیشیان و دڵیشیان نەرم دەبێ بۆ یادی خوا، واتە: وردە وردە ئارامیی و سەکینەت و ئۆخژن دێتە نێو دڵیان و ، دوای ئەوەی کە حاڵەتی ئینفیعالی یەکەم بەسەر دەچێ، ئینجا دەگۆڕێ بۆ حاڵەتی تەفاعول و حاڵەتی بەهرە وەرگرتن کە دیارە ئەو بەهرە وەرگرتنەش لە هیدایەت دا بەرجەستە دەبێ: (ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾) الزمر، واتە: ئا ئەوە رێنمایی و هیدایەتی خوایە هەر کەسێك بیەوێ رێی نیشان دەدا، وە هەر کەسێکیش خوا رێی لێ ون بکا، هیچ کەس ناتوانێ رێنمایی بکا و رێنیشاندەری بێ.

2. لە ئایەتی ژمارە (73)ی سوورەتی (الفرقان)دا خوای بەرز و بێ وێنە بەجۆر و شێوازێکی دیکە چۆنیەتی کارتێکران و بەهرەوەرگرتنی بڕوادارانمان بەهۆی قورئانەوە بۆ ڕوون دەکاتەوە و دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾﴾ واتە: ئەوانەی کاتێك ئایەتەکانی پەروەردگاریان دەخرێتەوە بیر، بە کەڕیی و کوێرانە مامەڵەیان لەگەڵ ناکەن.

دەگوترێ: (خرَّ علی وجهه) واتە: لەسەر ڕوو کەوت، (خرور) ئەوەیە کە ئینسان لەسەر ڕوو بکەوێ، واتە: وەکو ئاژەڵ و چوارپێ لەگەڵ ئایەتەکانی

خوای پەروەردگاردا مامەڵە ناکەن، سەریان لەخواریٚ بیٚ و هیچ نەبینن و نەبیستن، بەڵکو چاو و گوێی دڵیانیان بۆ دەکەنەوە، جا لێرەدا وا پیٚ دەچیٚ مەبەست لە (آیات) ئایەت و نیشانەکانی هەردوو کتێبی خوێنراوە (مقروء) و بینراو (منظور) ی خوا بن، چونکە وشەی (آیات) کە کۆی (آیـة)ە و بەمانای نیشانە دیٚ، لە کتێبی خوای زانا و شارەزادا هەم بۆ ڕستەکانی قورئان و هەم بۆ دیاردە و دیمەنە سروشتییەکانیش بەکارهاتوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١﴾ النمل. وە فەرموویەتی: ﴿وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ١٠٥﴾ يوسف.

دیارە هۆی ئەو ناونرانەش ئەوەیە کە هەرکام لە ڕستەکانی قورئان و دیاردە و دیمەنەکانی بوونەوەر، نیشانە و دروشم و بەڵگەی بەدیهێنەرایەتی و پەروەردگاریێتی خوای بەرز و بیٚ وێنەن.

وە دەشگونجیٚ کە مەبەست لە وشەی (آيَاتِ رَبِّهِمْ) تەنیا ڕستەکانی قورئان بن و حیکمەتی باسکران (چاو و گویٚ)ش ئەوە بیٚ کە ئینسان یان خۆی ئایەتەکانی خوا بە چاو دەخوێنێتەوە، یان بە گویٚ دەیانبیستیٚ کاتێك بەسەریدا دەخوێندرێنەوە و، ئەو بەندە پەسندانەی خواش جل و علا بەچاوی کراوە و گوێی بیسەرەوە لەگەڵیان دا مامەڵە دەکەن و وەك ئەهلی کوفر لەبەرانبەریان کەڕ و کوێر (أَصَمُّ و أعْمى) نین !

کەواتە لێرەشدا چۆنیەتی هەڵوێست نواندنی ئەهلی ئیمان (عباد الرحمن)، لەگەڵ کتێبی خوادا ئەوەیە کە بە چاوی کراوە و گوێی کراوەوە، لەگەڵ ئایەتەکاندا مامەڵە دەکەن بۆ ئەوەی بزانن ئەو ئایەتانە چی یان تێدایە و چ دەگەیەنن و چی لە ئینسان داوا دەکەن ؟!

3. لە ئایەتی ژمارە (15،16)ی سوورەتی (السجدة) دا خوای کاربەجێ جلَّ شأنە زۆر ڕوونتر بۆمان باسی چۆنیەتی کارتێکرانی ئینسانی مسوڵمان و چۆنیەتی بەهرە وەرگرتنی لە قورئان دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْ سُجَّدًا وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ ﴾، واتە: بێگومان تەنیا ئەوانە ئیمانیان بە ئایەتەکانمان هەیە کە کاتێك ئایەتەکانی ئێمەیان بیردەخرێنەوە لەپەو ڕوو سەجدە دەبەن وە پەروەردگاریان بە ستایش کردنەوە بە پاك دەگرن، وە لە هەمان کاتدا خۆشیان بە زل ناگرن. (ئەوانە) کەلەکەیان لەسەر جێگادا بەرز دەبێتەوە (و هەڵدەستن) وە بەترس و ئومێدەوە لە پەروەردگاریان دەپاڕێنەوە، وە لەوەی کە پێمان داون (لە پێناوی خوادا) خەرج دەکەن.

جا خوشك و برایانی خۆشەویست !

ئـەم دوو ئایەتـەی خـوای کاربـەجێ حـەوت جـۆرە هەڵوێـستی ئینـسانی مسوڵمان دەخەنە ڕوو، وە ڕایدەگەنن کە تەنیا ئەو جۆرە کەسانەی خاوەنی ئەو خەسـڵەت و هەڵوێـستانەن، بەڕاسـتی ئیمانیـان بـە ئایەتـەکانی خـوا هەیـە، چـونکە لـە سـەرەتادا دەفـەرموێ: (إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ) تـەنیا ئـەو جـۆرە کەسانە ئیمانیان بە ئایەتەکانی ئێمە هەیە کە ئەو حەوت هەڵوێستەیان هەیە، کەواتە: هەر کەسێك ئەو جۆرە هەڵوێستانەی تێدا نەبن، ئیمـانی ڕاسـتەقینەی بە ئایەتەکانی خوا نیە، زۆر جاری دیکەش باسمان کردوە، زۆریش دووبـارەی دەکەینەوە، کە ئیمان بە قورئان و ئیمان بە ئایەتەکانی خوا ئـەوە نیـە بڵێـی:

دەزانم کە خوا قورئـانی نـاردوە، چـونکە ئـەوە بـەس زانیـاری هەبوونـە بـە ئایەتەکانی خوا و (أبو جهل)یش دەیزانی کە قورئان خوا بۆ موحممەدی ناردوە علیـه الـصلاة والـسلام، وە فیرعـەونیش دەیزانـی خـوای پـەروەردگار مووسـای ناردوە و وەحی بۆ ناردوە، بەڵام ئایا تەنیا بەوە بە ئیماندار لە قەڵـەم دراون؟! بێگومـان نـەخێر، بگـرە (ئیبلـیس)یـش دەیزانـی کـە خـوای پـەروەردگار پێـی فەرمووە سەجدە بەرە بۆ ئادەم –سەجدەی ڕێزگرتن–، دەیزانی ئـەوە فـەرمانی خوایە و ئاراستەی کراوە، بەڵام ئایا (ئیبلیس) لەبەرئەوەی کـە دەیزانـی خـوا فەرموویەتی، بە (مؤمن) لەقەڵەم دەدرێ ؟ بێگومان سەدجار نـەخێر، چـونکە ئیمان ئەوەیە تۆ هەڵوێستێك وەربگری کە خوای بەبەزەیی داوای کردوە، واتە: دوای ئەوەی کە دەزانی خوا ئەوەی فەرمووە وایە، هەڵوێـستێکیش وەربگـری، کە خوا داوای کردوە، بـۆ نموونـە: تـۆ دەزانـی کـە نوێـژ فـەرزە، بـەڵام ئایـا نوێژەکەت دەکەی دوای ئەوەی کە زانیت فەرزە؟ کاتێـك تـۆ وا دادەنرێـی کـە ئیمانت بە نوێژێ هەیە، هەڵوێـستێك لـە بەرانبـەر نوێـژدا وەربگـری کـە خـوا داوای کردوە، ئەویش چییە ؟ ئەویش ئەوەیە کە نوێژ بەرپا بکەی.

یان کابرا دەزانێ ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان فەرزە، بەڵام کاتێك بە بـڕواداری تەواو دادەنرێ بەرانبەر بەڕۆژوو، کە ڕۆژووەکە بگرێ وە هەروەها....

جا خوای زانا و توانا جلَّ شأنە ئاوا بۆمان باسی ئەو جـۆرە کەسـانە دەکـات و هەواڵمان پێدەدات کە بە ئیماندار بەرانبەر بە قورئان لە قەڵەم دەدرێن کە:

1- یەکەم هەڵوێستیان ئەوەیە کە: (خَرُّوا سُجَّدًا)، لەپەو ڕوو سەجدە دەبەن، جا لێرەدا ئەم تەعبیرە ئەوە دەگەیەنێ، چونکە وەکو باسمان کرد (خرَّ

ساجداً) واتە لەپەو ڕوو کەوت، کە زوو سەجدە دەبەن، هەر بۆیە زانایان دەڵێن: ئەو شوێنانەی کە دیاری کراون لە قورئاندا و نیشانەیان بۆ کراوە، یەکسەر کە ئایەتی سەجدەت تەواو کرد، دەبێ یەکسەر سەجدە بەری بەبێ دواخران، نەك ڕاوەستی تا چەند ئایەتێکی دیکە دەخوێنی، یاخود تا دەگەیتە کۆتایی سوورەتەکە، لەبەرئەوەی دوو ئایەتی ماوە، بەڵکو دەبێ یەکسەر سەجدە بەری، کەواتە: یەکەمین هەڵوێستی ئەوانەی کە ئیمانیان بە قورئان هەیە و (تفاعل)ی ڕاستەقینە لەگەڵ قورئاندا دەکەن، ئەوەیە کە سەجدە بۆ خوای بەرز و پاك دەبەن، لە کاتێدا کە ئایەتەکانی سەجدە دەخوێنن، وە مەبەستی دیکەش ئەوەیە کە (خَرُّوا سُجَّدًا) واتە: ملکەچ دەبن بۆ خوای پەروەردگار کاتێك ئایەتەکانی خوا دەخوێنن یان بەسەریاندا دەخوێنرێ و بە تەعلیمات و ئاراستە و یاساکانییەوە پابەند دەبن.

جـا سـەجدە بـردن دوو جـۆری هەیـە: سـەجدەی عـورفیی هەیـە و سەجدەی زمانەوانی (لغوي)ش هەیە، چونکە هەموو شتێك لـە بوونـەوەردا کڕنووش بەرە بۆ خوا، واتە ملکەچە، وە ئەو سـەجدە عورفییـەی ئێمـە بـۆ نموونـە: کـە لـە نوێـژدا سـەجدە دەبـەین، ئـەوە ڕەمزێکـە بـۆ سـەجدە گشتیەکەمان بۆ خوا، تۆ دەبێ هەموو ژیانت بریتی بێ لە سـەجدەبردن بـۆ خـوا عزّوجـلّ و دەبـێ لـە هـەموو ژیانــت دا لـە گوێڕایـەڵیی دابـی بـۆ فەرمانەکانی خوای پەروەردگار و پابەند بی بە شەریعەتی خواوە، ئنجا کە وابی، هەر ئەو کاتە بە (ساجد) لە قەڵەم نـادرێی کـە سـەر دەخەیـە سـەر زەوی، بەڵکو هەر کاتێك فەرمانی خوا جێ بەجێ بکەی، تۆ (ساجد)ی بۆ

خوا و ملکەچی بۆ خوا سبحانە وتعالی، چونکە لە بنەڕەت و ڕیشەدا وشەی (سجود)[1] واتە: ملکەچیی و گوێڕایەڵیی و گەردن کەچیی بۆ خوای بەرز و مەزن عزّوجلّ.

2- هەڵوێستی دووەمیان: (وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ) پەروەدگاریان بە پاك دەگرن و ستایشی دەکەن، جا زۆر کەس مانایەکی سادە وساکاری لە مێشك دایە بۆ وشەکانی: (سبحان الله) و (الحمد لله)! بەڵام نەخێر بەڵکو دەبێ پێیدا قووڵ بینەوە و لێی ورد بینەوە: (سبحان الله) یانی چی؟ کە تۆ دەڵێی خوا پاکە، واتە: زاتی خوای پەروەردگار پاکە و وەکو دروستکراوەکانی ناچێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ الشورى (11)، چونکە غەیری خۆی هەرچی بێ هەر دروستکراو (مخلوق)ی خۆیەتی و بەدیهێنەر (خالق) و بەدیهێنراویش (مخلوق)یش جیاوازن، هەروەها (سبحان اللّه) یانی سیفەتەکاتی خوا هەموویان لەوپەڕی چاکیی و تەواویی دان، بۆ نموونە: عەبد هەندێ شت دەزانێ و زۆرێکیش نازانێ، هەندێ شت دەتوانێ و زۆریش ناتوانێ، بەڵام خوای پەروەردگار هەموو شتێکیش دەزانێ و هەموو شتێکیش دەتوانێ، وە ڕەحمەتی خوا سنووری نیە: ﴿.. وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖ﴾ الأعراف (156) واتە: بەزەییم هەموو شتێکی گرتۆتەوە، وە خوا هەموو شتێکی لە توانادایە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ فاطر (1)، وە هیچ شتێك لە ژێر ڕکێفی ویستی خوا دەرناچێ: ﴿فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ١٦﴾ البروج، وە سیفەتەکانی

(1) وەك (راغب الاصفهاني) گوتویەتی: (السّجود: أصلُهُ التّطامُنُ و التّذَلّلُ و جُعِل ذلك عبارة عن التذلّل للّه و هو عام في الانسان و الحيوانات و الجمادات). (مفردات ألفاظ القرآن) ص396.

هـهموويان لـه چـاكی دا بـێ سـنوورن: ﴿ وَلِلَّهِ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾ النحل (60)، ههروهها خوا عزّوجلّ ناوی ههرهچـاكی هـهن، چ ناوێـك زۆر چـاكه هی خوای پهروهردگاره، بهڵام دیاره ناوه ههره چاكهكانی خوای بـێ وێنـه جگه لهوانهی كه خۆی بهيانی كردوون لـه قورئانـدا، يـان پێغهمبـهر عليـه الصلاة والسلام له سوننهتدا، دروست نيه ناوێكی ديكـه بـۆ خـوای بـهرز و مـهزن ههڵـدهين، چـونكه فهرموويـهتی: ﴿وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا۟ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ أَسْمَٰٓئِهِۦ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ ﴾ الأعراف، واته: وه خوا ناوی ههرهچاكی ههن بهوان لێی بپاڕێنهوه و واز لهوانه بێـنن كه لادان له ناوهكانی دا دهكهن. بهڵێ: نابێ لهخۆڕا ناوێك بۆ خـوای پـاك و تاك دابنێين، بۆ نموونه: له كتێبهكانی (علم الكلام)دا ناويان لـه خـوای پهروهردگار ناوه: (المحرك الأول)، يان (واجب الوجوب)، يان (الصّانع)، دياره ئهم وشانه لهبهرئهوهی خوای زانا وهكو ناو بۆخـۆی بـهكاری نـههێناون لـه قورئاندا، وه پێغهمبهريش عليه الصلاة والسلام بهكاری نههێناون، نابێ وهك (ناو) بهكاربهێنرێن.

بهڵێ دهبێ ئێمه هـهر ئـهو ناوانـهی بـۆ بـهكار بێـنين كـه بۆخـۆی يـان پێغهمبهرهكهی بهكاری هێناون، چونكه: خوا بۆخۆی چاك خۆی دهناسـێ و بۆخۆشی ناوهكانی لهخۆی ههڵداون.

جا ناوهكانی خوای تاك و پاك هيچ كهم و كووڕييهكيان تێدا نيـه، كـه دهڵێی: (سبحان الله)، واتـه خوايـه ناوهكانـت هـهمووی پـاك و بێگـهردن. ههروهها فهرمايشتهكانی خوا كـهم و كوڕييـان تێدا نيـه و كـه تـۆ دهڵێـی:

(سبحان الله) واتە خوایە فەرمایشتی تۆ، کتێبی تۆ، کەم و کوڕیی تێدا نیە و یاساکانی تۆ کەم و کوڕییان تێدا نیە.

مسوڵمانی عەوامی وا هەیە لە ڕۆژێکدا سەد جار (سبحان الله) دەکا، دوایی دەڵێ: دینی خوا بەکەڵك نایەت!! یان پیاوی سیاسی وا هەیە لەوانەیە (سبحان الله) و (الحمد لله) لەگەڵ مسوڵمانان‌دا بکات، بەڵام دەڵێ: فلان شتەی ئیسلام بەکەڵکی ئێستا نەماوە!! دەی برادەر! مانای وایە تۆ نوقصانییت پاڵدایە لای دینی خوا، کەواتە (سبحان الله)ی چی؟! درۆت کرد لەگەڵ خوا، بەدەم دەڵێی خوایە تۆ پاکی، کەچی دەڵێی دینەکەشت بەکەڵك نایەت!! ئەگەر خوا پاك و بێ هەڵە بێ، دینەکەشی بێ هەڵەیە، مادام خوای پەروەردگار هەموو سیفەتەکانی لەوپەڕی چاکی دا بن، دیارە ئەو قورئانەش بە عیلمی خوا هاتوە: ﴿...أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ﴾ النساء (166)، دەجا وەکو چۆن عیلمی خوا کەم و کوڕیی تێدا نیە و هیچ لە خوای زانا شاراوە نیە، قورئانەکەشی کە بۆ ڕێکخستنی ژیانی مرۆڤی ناردوە هەر تێر و تەواوەو هیچ کەم و کوڕییەکی تێدا نیە، کەواتە: نابێ کەسێك خۆی بە مسوڵمان بزانێ، هیچ کەم و کورتییەك پاڵداتە لای خوا.

هەروەها دروستکراوەکانی خوا هەموویان لەو ڕووەوە کە خوا دروستی کردوون، هیچ کەم و کوڕییان تێدا نیە: ﴿...مَّا تَرَىٰ فِى خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٍ﴾ الملك (3) واتە: لە دروستکراوی خوای بەبەزەیی دا هیچ ناڕێکی نابینی، کورتەی مەبەست، کە دەڵێی: (سبحان الله) واتە: زاتی خوا، سیفەتەکانی خوا، ناوە بەرزەکانی، فەرمایشتەکانی، یاساکانی،

دروستکراوەکانی. کردەوەکانی، بڕیارەکانی خوا تبارك و تعالی، هەموویان پاك و بێگەردن.

وە کە دەڵێی: (الحمد لله) واتە: ستایش بۆ خوا، ئەوە یانی: زات و سیفەت و ناو و ئایین و فەرموودە و کردەوەکانی و هەموو شتێکی خوای تاك و پاك، پەسند و چاکە و بگرە هەمووی لەوپەڕی چاکیی و تەواویی دایە، بەڵێ: کە دەڵێی: (سبحان الله و الحمد لله) دەبێ ئاوا لێی حاڵی بی.

جا وەکو باسمان کرد هەڵوێستی دووەمی ئەوانەی کە بە ڕاستی قورئان دەخوێنن و لێی بەهرەمەند دەبن، ئەوەیە کە خوا بە پاك دەگرن و ستایشی دەکەن (وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ).

3- سێیەم هەڵوێستیان: (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) خۆ بە زل ناگرن، خۆ بەزل گرتن دوو حاڵەتی هەیە: ئینسان یان لە بەرانبەر دینی خوادا خۆی بەزل بگرێ و ملکەچ نەبێ، یان بەرانبەر بە عەبدەکانی خوا خۆی بەزل بزانێ، وەك پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام فەرموویەتی: (الکبر بطر الحق و غمط الناس)[1] واتە: خۆ بەزلگریی دوو شتە: حەق ڕەت کردنەوە و خەڵك بە سووك سەیر کردن.

لێرەدا خوای پەروەردگار کە باسی ئەو عەبدانەی خۆی دەکات دەفەرموێ: (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) واتە: نە لە بەرانبەر دینی خوا دا خۆ بەزل دەگرن و نە ڕەفزی هیچ یاسایەکی خوای پەروەردگار دەکەن، وە نە لە بەرانبەر بەندەکانیشی دا خۆ بەزل دەگرن.

(1) رواه مسلم.

4- چوارەم هەڵوێستیان (تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ):

باسی شەونوێژیان دەکات، کێیە (متأثر)ە بە قورئان و کێیە پێی (متـذکر)ە و کێیە لێی بەهرەمەند دەبێ؟ کەسێ کە شەونوێژ بکا، هی وا هەیـە نوێـژە فەرزەکانیش بە چاکی ناکا، مانای وایە لـە قورئـان دوورە، ئەگـەر هـەموو قورئانیشی لەبەربێ، با زۆریشی بخوێنێتەوە، بەڵێ تۆ بتـەوێ بـە هـاوەڵی قورئان لەقەڵەم بدرێی و وا لەقەڵەم بـدرێی بەهرەمەنـد بـووی لـە قورئـان، دەبێ ئەو شتانەی کە قورئان مەدحی کـردوون لـە خۆتیـان دا بێنیـە دی، قورئان زۆر مـەدحی شـەونوێژ دەکـات و زۆر مـەدحی ئەوانـە دەکـات کـە شەوێ هەڵدەستن بەندایەتی بۆ خوای خۆیان دەکەن، ئنجا بۆیەش خـوای پەنهانزان دەفەرموێ: (تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ) لاتەنیشتەکانیان وردە وردە بەرز دەبنەوە لەسەر جێگاکانیان، چونکە (مَضَاجِع) کۆی (مَضجِع)ە، کە ئەو شوێنەیە ئینسان تێیدا خەوتوە، (جنوب)یش کۆی (جنـب)ە، واتـە: لاتەنیـشتەکانیان، (تتجـافی)ش واتـە: (تتباعـد)، واتـە: وردە وردە بـەرز دەبنـەوە، تـاکو وێنـای ئـەو حاڵەتـە بکـات کـە ئینـسان بـۆ شـەونوێژێ هەڵدەستێ، لەلایەك ئیمانت پاڵت پێوەدەنێ و پێـت دەڵـێ هەسـتە خـوای بەرزو مەزن لەخۆت ڕازی بکە و لە لایەکی دیکەشەوە نەفست ناهێڵێ!

5- ئنجـا پێنجەم هەڵوێستیان پاڕانەوەیانـە لـە پـەروەردگاریان: (يَدْعُونَ رَبَّهُمْ) واتـە: لـە پـەروەردگاریان دەپاڕێنـەوە، دووعـا و پاڕانـەوەش لـە خـوای پەروەردگار، ئەویش جۆرێکی دیکەیە لە بەهرەمەندبوون لە قورئان، چونکە قورئان زۆر جاران فەرمانی کردوە بۆ ئەوەی لە پەروەردگارمان بپاڕێینەوە.

6- هەڵوێستی شەشـەمیان کـە بـە: (خَوْفًا وَطَمَعًا) تـەعبیری لێکـراوە، ئەوەیە کە هەمیشە هەم ترسیشیان هەیە لە بەرانبەر خـوای دادگـەر و هـەم تەماعیشیان هەیە، ترسیان هەیە لە دادگەری (عدل)ی خـوا و تەماعیـشیان هەیە لە بەخشش (فضل)ی خوا دا، هەندێ کەس وا دەزانێ کـە تـۆ دەبـێ لە زاتی خوا عزّوجلّ بترسێی، وەك بڵێی خوای بێ وێنە شتێکی ترسناکە! بەڵام نەء، ئەوە ڕاست نیە.

بەڵکو ئێمە لە گوناهەکانی خۆمـان دەترسـین و لـە دادگـەری (عـدل)ی خوا دەترسین، ئەگەر نا خوای بەبەزەیی بۆخۆی کاتێك وشـەی (تـرس)ی بۆخۆی بـەکارهێناوە: ﴿ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم ﴾الملك (12)، یـان: ﴿ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ ﴾ آل عمران (175)، ئەوە مەبەست پێـی ترسـانە لـە سـزا و تۆڵـەی دادگەرانەی خوا عزّوجلّ، ئەگەرنا خوای پـەروەردگار بـۆ خـۆی لـە زاتـی خۆیدا خۆشەویست (محبوب)ە و دەبێ ئەوپەڕی خۆشەویستیت بۆی هەبێ، وە خوای بەرز و مەزن هـیچ سـتەمێك و هـیچ خراپەیـەکی لێناوەشـێتەوە: ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّـٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾ فصلت (46)، بەڵام ئەوە خراپـەکانی خۆمـانن دێنەوە ڕێگامان، تۆ دەبێ لە سزا و جەزرەبەی خراپەکانی خۆت بترسێی، ترسـت لـە دادگـەریی خـوا هـەبێ، چـونکە ئەگـەر بـە دادگـەریی خـۆی ڕەفتـارت لەگەڵدا بکـات و بـە پێـی خراپـەکانت سـزات بـدات، تووشـی چەرمەسەری دەبی.

جا بەڕێزان!

ئینسان دەبێ هەمیشە لە هەڵسوکەوتی دا لەگەڵ خوای بەرز و مەزن. هەم ترسی هەبێ و هەم تەماع و لە نێوان ترس و ئومێد (خوف و رجاء) دابێ، ترسی هەبێ وەکو باسمان کرد لە خراپەکانی خۆی، تەماع و ئومێد و ڕەجاشی هەبێ بە ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەبەزەیی و بەخشندە.

7- هەڵوێستی حەوتەم و کۆتایی: (وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ)، لەوەی پێمانداون دەبەخشن، ئەوەی پێشەوە بریتی بوو لە پارێزکاریی (تقوى)، ئەمەشیان بریتیە لە چاکەکاریی (إحسان)، ئەگەر سەیری قورئان بکەین، دەبینین ئەو خەسڵەتانەی کە باسیان دەکات بۆ ئەهلی ئیمان، هەمیشە هاوسەنگییان پێوە دیارە، ئێستا لێرە ئەم سیفەتانە هەم باسی سەجدە بردن، هەم باسی زیکر و تەسبیح و تەحمیدی خوای پاك و تاك، هەم باسی خۆبەزل نەگرتن، هەم باسی شەونوێژکردن، هەم باسی پاڕانەوە. هەم باسی ترس و ئومێد، هەم باسی ماڵ بەخشین، دەکەن، واتە مسوڵمانی ڕێك و پێك ئەوەیە مسوڵمانەتییەکەی هاوسەنگ بێ و شەریعەت هەمووی پیادە بکات، نەك هەر بە لایەك دا بڕوا، ئنجا ئایا چ کەسێ دەتوانێ ماڵ ببەخشێ ؟ دیارە کەسێك کە دەوڵەمەندبێ و دەستی پڕبێ، کەواتە: پێویستە کار و کەسابەتی حەڵاڵیش بکا بۆ ئەوەی بتوانێ ببەخشێ.

هەروەها بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوە کە پاراستنی هاوسەنگی (توازن) لە دینداریی و مسوڵمانەتیی دا شتێکی گرنگ و پێویستە، با سەرنجی ئەم ئایەتەش بدەین: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ

وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ ﴾ التوبة، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لە دژی ئەو کافرانە بجەنگن کە لێتانەوە نزیکن وە با زبرییتان پێوە ببینن وە بزانن خوا لەگەڵ پارێزکاران دایە!

وەك دەبینین خوای کاربەجێ هاوکات لەگەڵ فەرمانکردنی بەبڕواداران کە ئەهلی جەنگ و فیداکاریی بن، فەرمانیشیان پێدەکات کە ئەهلی خواپەرستیی و پارێزکارییش بن، کەواتە: فیداکاریی و پارێزکاریی و شەبەیخوون و شەونوێژ و بەندایەتی بۆ خوا کردن و لە پێناوی ئیسلام دا جەنگ کردن، نەك هەر دژایەتییان نیە، بگرە تەواوکەری یەکدین و پێکەوە پەیوەستن! کەواتە: مسوڵمانی تەواو ئەو کەسەیە کە هاوسەنگ بێ و لە شوێنی خۆیدا خواپەرست (عابد) بێ و جەنگاوەر (مجاهد) بێ و سیاسی بێ و، هاوکات ئاگای لە ئەخلاقی ئیسلامیشی بێ و ئاگای لە ئەدەبی ئیسلامیی بێ و ئاگای لە عیززەتی مسوڵمانەتیی بێ و ئاگای لە ماڵبەخشین و هاوکاری نەدارانیش بێ، بەکورتی: ئاگای لە مافی خواش بێ و، ئاگای لە مافی خەڵکیش بێ و، ئاگای لە مافی خۆشی بێ: ئاگای لە حەقی لاشەی بێ و ئاگای لە حەقی ڕووحیشی بێ و ئاگای لە حەقی عەقڵی بێ، واتە: ئەو هاوسەنگییە کە قورئان دەیەوێ دەبێ لەخۆتی دا ببێنیە دی، ئینجا مانای وایە تۆ بە مسوڵمانێك لەقەڵەم دەدرێی کە بەڵێ قورئان کاری تێکردووی و لێشی بەهرەمەندبووی.

خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کـە بەڕاسـتی (منفعـل) دەبـن و کارتێکراو دەبن بە ئایەتەکانی خوای بەبەزەیی، چ کە بۆ خۆیان دەیخوێننـەوە

چ کە بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە، وە یارمەتیشمان بدات کە کارلێك (تفاعل) بکەین لەگەڵ قورئاندا و ئەو ڕاستییانەی کە قورئان دەیانفەرموێ دەربارەی خوای بێ هاوەڵ، دەربارەی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، دەربارەی دینی خۆی، دەربارەی دوارۆژ و بەهەشت و دۆزەخ، وە ئەو حوکم و یاسایانەی کە شەریعەت دەیانفەرموێ و خوای کاربەجێ لە قورئاندا باسی کردوون و شەریعەتەکەی پێکدێنن، کارلێك (تفاعل)یان لەگەڵدا بکەین و هەوڵبدەین ڕاستییەکان فام بکەین و هەزم (إستیعاب) بکەین و یاساکان جێ بەجێ بکەین لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەلاّیەتی و سیاسییمان دا، وە ئەو ئامۆژگارییانەی کە لە قورئاندا هەن وەربگرین و ڕەوشتە بەرزەکان لە خۆماندا بێنینە دی و خەسڵەتە نزمەکان لە خۆمان دارنین، وە ئەو دۆستایەتی و دوژمنایەتییەی کە قورئان باسی دەکا، هەوڵ بدەین خوای بالاّدەست لە قورئاندا کێی بەدۆست داناوە بە دۆستی بگرین و، کێی بە دوژمن داناوە، بە دوژمنی بگرین، جا ئەگەر وامان کرد ئەوکاتە مانای وایە ئێمە قورئان کاری تێکردووین و لە قورئان بەهرەمەند بووین.

وصلى الله تعالى على محمد و على آله و صحبه أجمعين

و الحمد لله رب العالمين.

وانەی پێنجەم

هەنگاوی پێنجەم: شوێنکەوتن و گەردن کەچکردن (الإتباع و التسليم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد إمام المتقين وقائد المجاهدين و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست!

ئەم وانەیەمان کە وانەی پێنجەمە لە زنجیرە وانەی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!) لە ژێر ناوونیشانی: شوێنکەوتن و گەردن کەچکردن (الإتباع والتسليم) دایە.

بەڵێ پێنجەمین هەنگاوی هەڵس و کەوتکردنی شەرعییانەی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا، دوای ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتن و دوای خوێندنەوە و گوێ لێ گرتن و پاشان بیر لێ کردنەوە و پێدا قووڵ بوونەوە و لێورد بوونەوە و دوایی کارتێکران بە قورئان و پەند لێ وەرگرتن و لێ بەهرەمەند بوون، ئەمجار نۆرە دەگاتە سەر شوێنکەوتنی قورئان و گەردن بۆ کەچ کردنی (الإتباع والتسليم).

• پێناسەی شوێنکەوتن و گەردنکەچکردن

سەرەتا پێناسەی ئەم دوو وشانە دەکەین: مەبەستمان لە: شوێنکەوتن و گەردنکەچکردن (الإتباع و التسليم) چییە؟

مەبەستمان لە شوێنکەوتن (الإتباع)، شوێنکەوتنی قورئانە لە هەموو بوارەکاندا، واتە: هەموو ئەو ڕاستییانەی کە قورئان گرتوونیەتە نێو خۆی، وە هەموو ئەو

یاسایانەی کە قورئان گرتوونیەتە خۆی، وە هەموو ئەو حیکمەت و ئامۆژگاریی و ڕێنموونی و ئاراستەکردنانەی کە قورئانی بەهێز و پێز گرتوونیە نێو خۆی. پێویستە لەسەر ئینسانی قورئان خوێن، لەسەر کەسێك کە ئیمانی بە قورئانە و شوێن قورئان دەکەوێ، لە هەموو ئەو بوارانەدا شوێنی بکەوێ.

مەبەستیش لە گەردنکەچکردن (التسليم) ئەوەیە کە لە ناخەوە بۆ قورئان ملکەچ بێت، چونکە جاری وایە ئینسان بەدوای شتێك دەکەوێ، بەڵام لە رووی ناچارییەوەیە و قەناعەتی پێی نیە، بەڵام خۆی ناچار دەبینێ، بەڵام شوێنکەوتنی قورئان لەلایەن ئینسانی مسوڵمانەوە، واتە: شوێنکەوتنی قورئان لە هەموو ئەو لایەنانەدا کە باسمانکرد، کاتێك بە کەڵك دێ و لای خوای بەخشندە قبوول دەکرێت، کە لەسەر بناغەی گەردن بۆ کەچکردن و قەناعەت پێ بوون و قبوول کردن و خۆشویستن بێت، وەکو دوایی لەکاتی هێنانەوەی ئایەتەکان دا باسی دەکەین، ئەوە زۆر بە ڕوونی دیارە، بەڵێ پێنجەمین هەنگاوی هەڵسوکەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بۆ کەسێك بیەوێ بە شوێنکەوتووی قورئان لەقەڵەم بدرێ و بیەوێ بە خاوەن بڕوا بەرانبەر بە قورئان لە قەڵەم بدرێ. بریتیە لە شوێنکەوتنی قورئان، ئنجا لە ڕاستی دا شوێنکەوتنی ئینسانی بڕوادار بۆ قورئان وەکو گوتمان چ بۆ ڕاستییەکانی قورئان کە لە بواری ئیمان و عەقیدەدا و لە بواری بووںناسێی دا دەیانخاتە ڕوو، وە چ بۆ یاسا و دەستوورەکانی کە لە بواری تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵیی و دەوڵەتداریی دا دەیانخاتە ڕوو، وە چ بۆ حیکمەتەکانی و ئەو ئامۆژگاری و پەندانەی کە تێیدان، چ پەیوەندییان بە تاکەوە هەبێ، چ بە خێزان و چ بە کۆمەڵەوە، وە چ بۆ ئەو تەوجیهات و ئەو تەعلیماتەی کە گرتوونیە نێو خۆی، شوێنکەوتنی ئینسانی مسوڵمان و

گەردنکەچکردنی بۆ هەموو ئەو لایەنانەی قورئان، دەبێ لـە ڕووی نـەك هـەر قەناعەت پـێ بـوون، بـەڵکو لـە ڕووی زۆر پێخۆشـبوون و زۆر خـۆ بەبەهرەمەنـد بینینەوە بێت.

واتە: ئینسانی مسوڵمان دەبێ زۆر خۆی بە مەمنوونی خوای پەروەردگار بزانێ خۆی بە قەرزدار بزانێ کە کتێبی بۆ ناردوە، دواییش یارمەتی داوە کـە بیخـوێنێ و تێی بگات، پاشان یارمەتی داوە کە ئەو قورئانە کاری تێ بکا و دوای بکەوێ و لێی بەهرەمەند بێ، ئنجا بۆی گەردن کەچ بێ! وە خۆی زۆر بە خاوەن نیعمـەت بزانێ، هەر بۆیە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام لـە یـەکێ لـە فەرمایـشتەکانی دا دەفەرموێ: (خيركم من تعلم القرآن و علمه) رواه البخاري، کە لە (عثمان)ەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕراویەتەوە، واتە: باشترینی ئێوە کەسێکە فێـری قورئـان بێـت و قورئان فێری خەڵك بكات.

کەواتە: کە تۆ فێری قورئـان بـووی و خـوای بەخـشەر یارمـەتی داوی فێـری خوێندنەوەی ببی و فێری لێ تێگەیشتنی ببی، فێری ئیش پێ کردنی ببی، مانـای وایە چوویە ڕیزی ئەو کەسانەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام موژدەی ئەوەی پێداون، کە بە چاکترین کەس لە قەڵـەم دراون! جـا کاتێـك ئینـسان وەبـەر ئـەو موژدەیەی پێغەمبەر بکەوێ، دیارە دەبـێ زۆر خۆشـحاڵ بـێ و زۆریـش سوپاسـی خوای پەروەردگار بكات و زۆر خۆی بەخاوەن نیعمەت بزانێ.

وە لە فەرمایشتێکی دیکەیدا پێغەمبەر علیـه الـصلاة والـسلام دەفـەرموێ: هـەر کەسێ قورئانی پێ بدرێ (واتە خوای بەبەزەیی لە کتێبی خۆی شارەزای بکات)، وە پێی وابـێ کەسـێکی دیکـە هەیـە لـەو نیعمـەتێکی گـەورەتری پێـدراوە، ئـەوە نیعمەتی خوای بە بچووك تەماشا کردوە!

خوای کاربەجێیش لە سوورەتی (یونس)دا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٥٧ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ۝٥٨ ﴾ وەك دەبینین لێرەدا خوای میهرەبان بانگی مرۆڤایەتی دەکات و دەفەرموێ: ئەی خەڵکینە لە پەروەردگارتانەوە ئامۆژگارییتان بۆ هاتوە (ئەو ئامۆژگارییە لە کوێوە هاتوە؟! لە پەروەردگارتانەوە، واتە خاوەن و مشوورخۆرتان و کاروبار هەڵسووڕێنەرتان و پەروەردەکەرتان جا خوای پەروەردگار ئامۆژگاری بنێرێ بۆ بەندەکانی خۆی کە دروستی کردوون و پەروەردەیان دەکات و دەیانژیێنێ، دەبێ چ ئامۆژگارییەك بێ؟! بە تەئکید دیارە ئامۆژگارییەکە، هیچ ئامۆژگارییەك نایگاتێ)، (وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ) وە شیفا و چارەسەرە بۆ ئەوەی لە دەروونەکاندا هەیە، (وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ) وە ڕێنمایی و بەزەییشە بۆ ئیمانداران، ئنجا دوای ئەوە یەکسەر دەفەرموێ: (قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ) (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) تۆ بە ئوممەتەکەت بڵێ کە بە بەخششی خوا و بەبەزەیی خوا، بەوە دڵخۆش بن، جا دیارە بەخشش و ڕەحمەتی خوا، بەهۆی ئەو قورئانەوە دەست ئینسان دەکەون، کە ئامۆژگاری و شیفا و هیدایەت و ڕەحمەتە بۆ هەرکەسێك وەدوای بکەوێ و بە شوێن ئەو ڕێبازەدا بڕوات کە قورئان خەڵکی بۆ ڕێنمایی دەکات، هەرکەسێك وابکات، ئەوە هەم دەبێتە خاوەنی بەخششی خوا لە بەهەشت دا و ، هەم دەبێتە خاوەنی ڕەحمەت و بەزەیی خوای پەروەردگاریش لە دنیا و دوارۆژدا.

چەند ئایەتێك لەبارەی پێویست بوونی شوێنکەوتن و گەردنکەچبوونی موسڵمانان بۆ کتێبی خوا و بەرنامەکەی

ئێستاش با لەم ئایەتانەوە ڕامێنین کە خوا جلَّ شأنه باسی ئەوەمان بۆ دەکـات کـە چۆن ئەو کەسەی خۆی بە شوێنکەوتووی قورئان بزانێ و خۆی بە شـوێنکەوتووی پێغەمبەر بزانێ و بیەوێ بە ئیماندار بە قورئان لە قەڵەم بدرێ، دەبێ چۆن شوێن قورئان بکەوێ و چۆن بۆی ملکەچ بێ ؟!

1. ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ * المص ﴿١﴾ كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾﴾ الأعراف، واتە: بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە. ئەلیف، لام، میم، صاد. ئەمە کتێبێکە بۆ لات نێردراوەتە خوار جا با لەبارەیەوە هیچ سەغڵەتییەك لە سینەت دا نەبێ، تاکو (خەڵکی) پێ بترسێنی وە بیرخەرەوەیە بۆ بڕواداران. شوێن ئەوە بکەون کە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان دابەزیوە وە شوێن دۆست و پشتیوانانی دیکە مەکەون، کەم پەند وەردەگرن! دەربارەی (المص): زۆربەی زانایان پێیان وایە کە بەس خوا مانای ئەو پیتانە دەزانێ، بەڵام بۆ ئێمە و بۆ هەموو خەڵکی ئیشارەتن کە ئەم قورئانە فەرمایشتی خوایە، چونکە هەر لەو پیتانە پێکهاتوە (ألف، لام، میم، صاد) و باقی ئەو پیتانە کە ئێمە قسەیان پێ دەکەین، کەچی مرۆڤ و جند لەبەرانبەریدا دەستەوستانن و ناتوانن سوورەتێکی بچووکیش بێنن، با سوورەتێکی وەکو (الکوثر)یش بێ، کە تەنیا (3) ئایەتە، کەواتە: ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئەو قورئانە فەرمایشتی خوایە، ئەگەرنا خۆ هەر لەو پیتانە دروست بووە کە ئێمە قسەیان پێ دەکەین، جا ئەگەر فەرمایشتی غەیری خوای پەروەردگار بووایە، ئەگەر هی پێغەمبەر بووایە، وەکو کافرەکان دەیانگوت و دەڵێن، یاخود کەسێك

ئەوەی فێری پێغەمبەر کردبایە، خۆ مەیدان مشکان نەکێلاوە، دەبووایە ئەوانیش بتوانن لەو پیتانە قورئانێکی ئاوا، نەخێر، دە (10) سوورەت، نا، بەڵکو سوورەتێکی بچووکی وەك یەکێك لە سوورەتەکانی بێنن!

ئنجا دەفەرموێ: ﴿كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيۡكَ فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٢﴾ دیارە خوا سبحانە و تعالى پێغەمبەری خۆی دەدوێنێ و دەفەرموێ: ئەم کتێبە کتێبێکە بۆت نێرراوەتە خوار، کە هەم خۆت هیدایەتی پێ وەربگری و هەم خەڵکی پێ هیدایەت بدەی، وەکو خوا جلَّ شأنە دەفەرموێ: ﴿.. وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝٥٢﴾ الشورى، دیارە تەنیا بەهۆی قورئانەوەیە کە موحەممەد صلى الله عليه وسلم خەڵك ڕێنمایی دەکات، پاشان دەفەرموێ: (فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ) با لە سینەتدا هیچ جۆرە سەغڵەتییەك نەبێ دەربارەی قورئان، واتە: بەرانبەر بە هیچ شتێکی قورئان، کە قورئان وەکو گوتمان حەقائیق و ئەحکام و حیکمەت و تەعلیمات و تەوجیهاتی گرتۆتە نێو خۆی، بەرانبەر بە هیچ شتێکی قورئان هیچ جۆرە سەغڵەتییەك لە سینە و دڵی تۆدا نەبێت و هەرچی قورئان فەرموویەتی قبووڵت بێ و پێی ڕازی بە و شوێنی بکەوە و بۆی گەردن کەچ بە، ئنجا ئامانجی نێرراندەخواری قورئان دەخاتە ڕوو و دەفەرموێ: (لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ) قورئان بۆیە بۆ تۆ هاتوە تاکو خەڵکی پێ وریا بکەیەوە و ڕاستییەکانیشی پێ وەبیر ئیمانداران بهێنیەوە، پاشان دەفەرموێ: (ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ)، ئەمجار شێوەی دواندن (خطاب)ەکە دەگۆڕێ بۆ (صیغة)ی کۆ، چونکە قورئان بۆیە بۆ موحەممەد هاتوە، تاکو خەڵکی بە گشتی پێ ئاگادار بکاتەوە و (وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ) وە ئەهلی ئیمانیش بە تایبەت پەندی لێ وەرگرن و پێی بێدار ببنەوە و ڕاستییەکانیشی پێ وەبیر خۆیان بێننەوە، ئەو ڕاستییانەی خوا

عزّوجلّ لەگەڵ فیطرەت و سروشتیاندا تێکی هەڵشێلاون. ئنجا بە موحەممەد و ئۆممەتەکەی دەفەرموێ: (ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ) شوێنی ئەوە بکەون کە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان نێرراوەتە خوار. (وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ) وە بەدوای غەیری قورئان مەکەون، لەوانەی کە دەیانگرن بە دۆست و سەرپەرشتیاری خۆتان. چونکە (ولي) بەمانای دۆست دێت، وە بە مانای سەرپەرشتیار و مشوورخۆر دێ، واتە: با غەیری قورئان مشوورخۆرێکی دیکەتان نەبێ و بەرنامەیەکی دیکەتان نەبێ شوێنی بکەون.

جا لێرەدا جێی سەرنج ئەوەیە کە خوا جلَّ شأنە بەراوردی کردوە لـە نێـوان قورئان و (أولياء) دا، واتە هەر کەسێ بەدوای قورئان نەکەوت دیـارە غـەیری قورئانی کردوە بە سەرپەرشتیاری خۆی و بە گەورەی خۆی و بە مشوورخۆری خـۆی و بـە بەرنامەرێـژی خـۆی و بـە حـوکمڕانی خـۆی، وە لـە کۆتـایی دا دەفەرموێ: (قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ) دیارە قسە لەگەڵ خەڵکییە بە گـشتی، کـە لـە نێوانیان دا ئیماندارانیش دەگرێتەوە، دەفەرموێ: کەم بیر دەکەنەوە، یان کـەم پەند وەردەگرن، کەمەکانیش بریتین لە ئیماندارەکان، بەڵام خەڵکەکەی دیکـە پەند وەرناگرن و بیر ناکەنەوە.

2. وە هەر لەو بارەوە لە ئایەتی ژمارە (106)ی سوورەتی (الأنعام)یشدا دەفەرموێ: ﴿ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٦﴾ واتە: وەدوای ئەوە بکەوە کە لە پەروەردگارتەوە بۆت ڕەوانە کراوە، بێجگە لەو پەرستراوێکی دیکە نیە، وە ڕوو لە هاوبەش پەیداکەران وەرگێڕە.

شایانی باسیشە کە هاتنی ڕستەی: (لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ) پـاش فـەرمان کردنـی خوا عزّوجلّ بە شوێنکەوتنی کتێب و بەرنامەی لـە ڕێـی وەحییـەوە نێـرراوی،

ئەوە دەگەیەنیٚ کە: هەر کەسێك وەدوای قورئان بکەویٚ ئەوە دیارە خوای کردوە بە پەرستراو (إلە)ی خۆی و هەرکەسیٚ وەدوای غەیری قورئان بکەویٚ، دیارە غەیری خوای کردوە بە پەرستراوی خۆی، جا ئەوە زۆر جێی سەرنجە! چونکە ئەم ئایەتە لێی وەردەگیریٚ کە خوا بەیەکگرتن (توحید) ئەوەیە کە تۆ بۆ شەریعەتی خوا ملکەچ بی وشوێنی بکەوی و هەر کەس وەدوای غەیری ئیسلام بکەویٚ، مانای وایە موشریکە و غەیری خوا دەپەرستیٚ، بۆیە دەفەرمویٚ: ﴿ ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ واتە: چونکە بێجگە لە خوا پەرستراوێکی دیکە نیە، وەدوای ئەو پەیام و بەرنامەیە بکەوە کە لەوەوە بۆت ڕەوانە کراوە، یانی بۆ ئەوەی ببیە یەکتاپەرست (موحِّد)، دەبیٚ وەدوای بەرنامەکەی خوا و شەریعەتەکەی بکەوی، ﴿ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ وە ڕوو لە موشریکەکان وەرگێڕە و پشتیان تیٚ بکە و وێڵیان بکە و مەکەوە ژێر کاریگەرییان، بۆ ئەوەی لە ڕێبازی خوا لات نەدەن و تووشی شیرکت نەکەن، چونکە هەر کەسێك وەدوای ڕێبازی غەیری خوا بکەویٚ مانای وایە دووچاری شیرك بووە، وە شەریك بۆ خوا بڕیاردان دوو بواری سەرەکی هەیە:

<u>یەکەم</u>: **بواری درووشمەکان (شعائر)**: کە ئەو خواپەرستییانەن ئینسان بۆ خۆی وەکو تاك ئەنجامیان دەدات و زیاتر پەیوەندییان بە لایەنی ڕووحیی و مەعنەوییەوە هەیە، وەك ئیمان و عەقیدە و بووںناسیی، ئەمجار نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و زیکر و پاڕانەوە و قوربانی و سەربڕین و سوێند خواردن و...هتد. واتە تۆ ئەگەر بتەویٚ بزانی کە کەسێك مسوڵمانە یان نا؟ تەماشا دەکەی داخۆ ئەو درووشم و نیشانانەی مسوڵمانەتیی و دینداریی تێدا هەن یان نا؟ زەکات و حەجی هەیە یان نا؟ لە خوا دەپاڕێتەوە یان لە غەیری خوا؟ لە خوا دەترسیٚ یان لە غەیری خوا؟ خوای پەروەردگاری لە هەموو شتێك خۆشتر دەویٚ؟ یان

غەیری خوا؟! پشتی بە خوا دەبەستیٚ یان بە غەیری خوا؟! ئەمانە هەموویان درووشمـن، لـە دەروونـدا بـن یـان دەربکـەون، ئـەوە بـواری یەکـەمی خـوا بەیەکگرتن و بەندایەتیی بۆ خوا کردنە.

بواری دووەم: بریتیە لە بەرنامەکانی ژیان (شـرائع الحيـاة): کـە پەیوەنـدییان بـە لایـەنی سیاسـی و کۆمەلاٚیـەتی و ئـابووری و جـەنگ و ئاشـتی و پەیوەندییـە سیاسییەکان و بەوانەوە هەیە.

جا لە هەرکام لەم دوو بوارەدا ئینسان ڕوو لـە غـەیری ئیـسلام بکـات، مانـای وایە تووشی شیرك بووە، واتە: وەکو چۆن کەسێك سەجدە و ڕوکووع بـۆ غـەیری خوا بەریٚ و لەبەر غەیری وی بپاڕێتەوە و، غەیری وی وەکو وی خۆشبویٚ، یـان لەوی خۆشتر بویٚ! یـان لـە غـەیری خـوا بترسـیٚ، وەك لـە خـوا دەترسـیٚ یـان زیاتریش، وەکو چۆن ئەوە شیرکە و خاوەنەکەی تووشـی شـیرك بـووە، بەهـەمان شێوەش کەسێك لە بواری حەلاٚلٚ و حەڕامدا، لە بواری یاساکانی ژیانـدا بـەدوای ئایین و بەرنامەیەکی دیکەی غەیری ئیسلام بکەویٚ، ئەویش هەر تووشـی شـیرك بووە و چۆتە ڕیزی هاوبەش بۆ خوا دانەران (مـشرکین)ەوە، هـەر بۆیـەش خـوای کاربەجیٚ دوای ئەوەی هاوبەش دانەرە بتپەرستەکانی مەککـە وەك سەفـسەطەیـەك بە مسوڵمانانیان دەگوت[1]: (كَيفَ تَزْعُمونَ أَنَّكُم تَتَّبِعُون مَرضـاة الله ومـا قَتَلَـهُ اللهُ فلا تَأْكُلُونَهُ وما ذَبَحْتُم أَنتُم تَأكُلُونَه؟!) واتە: چـۆن پێتـان وایـە شـوێن ڕەزامەنـدیی خوا دەکەون؟ لە حاڵەتێك دا ئەوەی کە خوا کوشتوویەتی (واتە: مردار) نایخۆن، بەلاٚم ئەوەی خۆتان سەری دەبڕن دەیخۆن؟!

(1) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص444، وە (تفسير الطبري) ج12 ص81.

لە وەلامیان دا خوای پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردەخوار: ﴿ وَإِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِهِمۡ لِيُجَٰدِلُوكُمۡۖ وَإِنۡ أَطَعۡتُمُوهُمۡ إِنَّكُمۡ لَمُشۡرِكُونَ ﴿١٢١﴾ ﴾ الأنعام، واتە: وە شەیطانەکان خوتخوتە بۆ دۆستەکانیان دەکەن تاکو شەڕەقسەتان لەگەڵ بکەن، وە ئەگەر بە قسەیان بکەن ئەوە ئێوە هاوبەش دانەرن.

دیارە مەبەستی هاوبەش دانەر و بتپەرستەکان ئەوە بووە کە ئاژەڵی مردار (میتة) مادام خوا سبحانه و تعالی مراندوویەتی، دەبووایە حەڵاڵ بێت، وەك چۆن ئەوەی کە خەڵکی سەری دەبڕن حەڵاڵە! بەڵام بێگومان ئەم قسەیە جگە لە سەفسەطە هیچی دیکە نیە، هەر بۆیەش خوای زانا و شارەزا دەری خستوە کە ئەوە خوتخوتەی شەیطانەکانە بۆیان کردوون، ئەگەرنا بێگومان خوای کاربەجێ جگە لە شتی پیس وزیانبەخش قەدەغە ناکات وهەرچی حەڵاڵیشی کردوە پاك وچاکە، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ ﴾ الأعراف (157).

بەڵێ خوای پەروەردگار وەکو چۆن لە سەری فەرز کردووین لەو عیبادەتە شەخسییانەدا کە ئەنجامیان دەدەین، هاوبەش بۆ خوا دانەنێین، لەسەریشی فەرز کردووین کە لە حوکمی خواشدا هاوبەش دانەنێین، وەك لە کۆتایی سوورەتی (الکهف)دا دەفەرموێ: ﴿ فَلۡيَعۡمَلۡ عَمَلٗا صَٰلِحٗا وَلَا يُشۡرِكۡ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدَۢا ﴿١١٠﴾ ﴾، واتە: با کردەوەی باش بکات و هیچ کەسێك لە بەندایەتی بۆ خوادا نەکاتە هاوبەش، واتە: ئەو عیبادەتەی کە ئەنجامی دەدا بۆ خوا، با بەشی کەسی دیکەی تێدا نەبێ.

وە هەر لە سوورەتی (الکهـف)دا دەفـەرموێ: ﴿ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ۝٢٦ ﴾ واتە: خوا هیچ کەسێك لە حوکمی دا ناکاتە هاوبەش، واتە: خـوا حـەقی نەداوە بە کەس کە حەلاڵ و حەرام دابنێ.

وە لە سوورەتی (الشوری)دا خوای باڵادەست کەسانێك کە حەلاڵ و حەرام بـۆ خەڵکی دیاری دەکەن، شـەریعەت و بەرنامـەی ژیانیـان بـۆ دیـاری دەکـەن، بـە هاوبـەش و شـەریکی خـۆی لەقەڵـەمی داون، دەفـەرموێ: ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ... ﴾ الـشوری (21)، واتـــــە: ئایـــــا موشریکەکان چەند شەریکێکیان هەن، کە بۆ خۆیانیـان بڕیـار داون و دینیـان بـۆ دادەنێن (و بەرنامەی ژیانیان بۆ دادەنێن، حەلاڵ و حەرامیان بۆ دیاری دەکـەن) لەحاڵێك دا خوا ڕێگەی پێ نەداوە؟!

هەروەها لە ئایەتی ژمارە (31)ی سوورەتی (التوبة)دا خوای پەروەردگار لەبارەی ئەو جوولەکە و دیانانەوە کە لە بواری ئەمر و نەهی و حەلاڵ و حەرام دا شوێن زانا و دەمڕاستەکانیان دەکەون، فەرموویەتی: ﴿ ٱتَّخَذُوٓا۟ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوٓا۟ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٣١ ﴾ واتە: زانا و ڕاهیبەکانی خۆیانیان لەجیاتی خوا کردنە پەروەردگار، هەرچەندە فەرمانیشیان پێنەکرابوو کە جگە لە یەك پەرستراو بپەرستن، جگە لەو هیچ پەرستراو نین، پاکی بۆوی لەوەی کە دەیکەنە هاوبەشی.

ئنجا ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەریش صلی الله علیه وسلم زیاتر تیشك دەخاتە سەر چەمك و واتای ئەم ئایەتە: (عن عدي بن حاتم أنه قال: يا رسول الله ما عبدوهم! فقال: بلى، إنهم أحلّوا لهم الحرام و حرّموا عليهم الحلال، فاتّبعوهم فذلك عبادتهم إيّاهم) رواه الترمذي، واتە: عەدی کوڕی حاتەمی تەی -کاتێك گوێی لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بوو ئەم ئایەتەی خوێندەوە - گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، نەیاندەپەرستن! فەرمووی: با چونکە حەرامیان بۆ حەلاڵ دەکردن و حەلاڵیان لێ حەرام دەکردن و ئەوانیش شوێنیان کەوتن، ئیدی ئەوەش پەرستنیانە بۆیان — واتە: بۆ زانا و ڕاهیبەکانیان— !

3. وە لە ئایەتی ژمارە (155)ی سوورەتی (الأنعام)دا فەرموویەتی: ﴿ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ ﴾، واتە: ئەم قورئانە کێبێکە ناردوومانە بۆ لای تۆ پڕ بەرەکەت و بە پێزە، شوێنی بکەون و پارێز بکەن بەڵکو ڕەحمتان پێ بکرێ، کەواتە: کاتێك تۆ بە پارێزکار (متقي) لە قەڵەم دەدرێی کە شوێنی قورئان بکەوی و پێوەی پابەند بی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا و بیکەی بە مامۆستا و چاوساغی خۆت.

(مبارك) واتە: پڕ بەرەکەت، بە پێز، زۆر کەس وشەی (مبارك) لەگەڵ وشەی (مقدّس) لێك جیاناکەنەوە، وشەی (مقدس) یانی پیرۆز، پاك و پیرۆز، بەڵام (مبارك) یانی بەبەرەکەت و بەپێز.

دەگوترێ: ئەو زەوییە زەوییەکی بەبەرەکەتە، واتە بەرهەمی زۆرە، یان بۆ نموونە دەگوترێ: فلان کەس ئینسانێکی موبارەکە، واتە بەرهەم و بەرەکەتی هەیە، قورئان کتێبێکی موبارەکە، واتە بەرهەم و بەرەکەتی هەیە، ئنجا ئایا

(تقوی) بە چی پەیدا دەبێ ؟ بێگومان بە شـوێنکەوتنی بەرنامـە و شـەریعەتی خوای بەبەزەیی پەیدا دەبێ، چونکە (تقوی) یانی خۆپاراستن لە هـەر شـتێك کە خوا پێی ناخۆشە، جا خوا دوو شتی پێ ناخۆشن، ئەو واجبانەی فـەرزی کـردوون بیانـچوێنی پێـی ناخۆشـە، وە ئـەو قەدەغانـەی دیـاری کـردوون بیانشکێنی پێی ناخۆشە، چواندنی واجبـەکان لەگـەڵ شـکاندنی قەدەغـەکان، خـوا هـەردووکیانی پێناخۆشـە، قورئـانیش هـەم فـەرزەکانی تێـدان و هـەم حەرامکراوەکانی تێدان، بەڵێ کەسێك بە پارێزکار (متقـي) لـە قەڵـەم دەدرێ، کە هەرچی خوا فەرزی کردوە پێوەی پابەند بێ و ئەنجامی بدا بە پێی توانـا، وە هەرچی خوا قەدەغەی کردوە، خۆی لێ دوور بگرێ، ئنجا ئایا ئەو حـەلاڵ و حەرامانـە کـێ دیـاری کـردوون و لـە کوێـدا دیـاری کـراون؟! بێگومـان لـە قورئانـدا، کەواتـە: بـەبێ شـوێنکەوتنی قورئـان تـەقوا پەیـدا نـابێ، دیـارە ئینسانیش ناتوانێ شوێن قورئان بکەوێ تا لێی تێنەگا و لێی حاڵی نەبێ، هەر بۆیە هـەموو ئەوانـەی کـە لـە بـواری تەزکیـەی نـەفس و (تـصوف) و لایـەنی رووحیی و مەعنەویی دا لە قورئان دوورکەوتوونەتەوە، لە راستی دا تەقواکەیان بەکەڵك نایەت، بۆچی؟!

چونکە تەقوا تەنیا بۆ کەسێك فەراهـەم دێ کـە بـەدوای قورئـان بکـەوێ، تەقوا بەس لە رێی قورئانەوە دەستگیردەبێ، چونکە تەقوا یانی: خۆپاراستن و ئەوە کە تۆ سوپەر و قەڵغانێك بۆخۆت پەیدابکەی لەبەرانبەر توورەیی خـوادا، ئنجا ئایا خوا بە چی توورە دەبێ ؟ دیارە بەوە کە واجبەکانی بـچوێنی، یـان قەدەغــەکانی بــشکێنی، واجبــەکانی خــوای بــەرز و مــەزنیش هــەروەها قەدەغەکراوەکانیشی لە قورئاندا روونکراونـەوە و سـوننەتی پێغەمبـەریش علیـە الـصلاة والـسلام هـەر شـەرح و تەفـسیری قورئانـە، وەسـەرەنجام دەفـەرموێ:

(لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) واتە: ئەگەر دەتانەوێ ڕەحمتان پێ بکرێ و بەزەییتان لەگەڵدا بنوێنرێ لە لایەنی خوای بەبەزەییەوە، ئەوە وەدوای ئەو کتێبە موبارەك و پڕ بەرەکەتە بکەون، بۆ ئەوەی تەقواتان پەیدا بێ؟، وەسەرەنجام شایستەی ئەوە بن کە خوا بەزەیی پێتاندا بێتەوە.

4. وە لە ئایەتی ژمارە (109)ی سوورەتی (یونس)یش دا ڕوو بە پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم دەفەرموێ: ﴿ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾ ﴾ واتە: وەدوای ئەوە بکەوە کە بۆت نێردراوە و بۆت دەنێررێ، وە خۆت ڕاگرە هەتا خوا حوکم دەکات کە بێگومان ئەو چاکترین حوکمڕان — یان دادوەر— ە.

(حاکم) هەم بە مانای حوکمڕان دێ، کە بە تەئکید فەرمانڕەوای ڕەها (مطلق) هەر خوایە، هەم بەمانای دادوەر دێت، واتە: ئەو کەسەی دادوەریی و قەزاوەت لە نێوان خەڵکی دا دەکات، کە بە تەئکید خوای پاك و تاك چاکترین و دادگەرترین دادوەرە، لێرەشدا دیسان خوا -جلَّ شأنه- دواندن (خِطاب)ەکەی لەگەڵ پێغەمبەرە علیە الصلاة والسلام، بەلاّم دیارە موحەممەدیش پێغەمبەری سەرجەم مرۆڤایەتییە و کۆتا پەیام و بەرنامەی خوای بێ هاوەڵی بۆ هاتوە، وە دوایین ڕەوانەکراوی خواشە بۆ لای مرۆڤایەتی و نە لە دوای وی علیە الصلاة والسلام پێغەمبەرێکی دیکە دێ، وە نە لەدوای قورئانیش کتێبێکی دیکە دێتە خوارێ، ئنجا وەك لە وانەکانی ڕابردوودا گوتمان: هەموو ئەو دواندنانەی کە خوای کاربەجێ ئاراستەی موحەممەدیان دەکات، ئەوە هەموو مرۆڤایەتی دەگرنەوە، چونکە هەمووی ئوممەتی پێغەمبەرە علیە الصلاة والسلام جا ئەوەی کە وەلاّمی داوەتەوە پێی دەگوترێ: ئوممەتی وەلاّمدەرەوە، ئەوەی بەدەم بانگی پێغەمبەرەوە هاتوە، ئەوەی وەلاّمیشی

نەداوەتـەوە ئـەویش پێغەمبـەر بانگـەوازی خـۆی هـەر ئاراسـتە کـردوە، وەك دەفـەرموێ: ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ... ﴾ الأعراف (158) واتە: بڵێ ئەی خەڵکینە من پێغەمبەری خوام و ڕەوانەکراوی خـوام بـۆ لای هـــەمووتان، یـــان دەفـــەرموێ: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾ سـبأ ، واتــە: وە تۆمـــان ڕەوانە نەکردوە مەگەر بۆ تێکڕای خەڵکی، کە دڵخۆشکەر و موژدەدەریان بی، وە ترسێنەر و بێدارکەرەوەیان بی، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

وە لە سوورەتی (النساء)دا ئایەتی (65) کە نموونـەی کۆتاییـە لـەو ئایەتانـەی ئێمە بە نموونە هێناومانەوە، خوا –جلَّ شأنە– ڕوو لـە پێغەمبـەر دەکـا و پێـی دەفـــەرموێ: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ ﴾. واتە: نەخێر سوێند بە پەروەردگارت! بڕوا ناهێنن هەتاکو لەوەدا کە تێیدا دەکەونە کێشەوە تۆ نەکەنە دادوەر، پاشان لەبەرانبەر بڕیاری تۆدا هەست بە هیچ سەغڵەتییەك نەکەن، وە بەتەواویی گەردن کەچ نەبن.

لــەبارەی هاتنــەخوارەوەی ئــەم ئایەتــەوە توێــژەرەوانی قورئـــان چـــەند بەسەرهاتێکیان گێڕاونەوە کە ئەمە یەکێکیانە:

{(ابن كثير) لە تەفسیرەکەیدا لە (الحافظ أبو إسحاق ابراهيم بن عبـدالرحمن بـن إبراهيم بن دحيم)ەوە هێناویەتی کە:

دوو پیـاو لەســەر مەســەلەیەك دەبێتــە مـشت و مڕیـان و دەچـنە خزمـەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم ئـەویش بڕیـار بـۆ خـاوەن هـەق (مُحِق) دەدات بەسەر بابای ناهەق (مُبطل) دا، کابرای بڕیار لەسەردراویش دەڵێ ڕازی نیم! هاوەڵەکەیشی پێی دەڵێ: ئەدی چیت دەوێ؟ دەڵێ: دەچینە لای ئەبووبەکری

صیددیق، دەچنە لای و بابای بڕیار بۆدراو دەڵێ: چووینە لای پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بە قازانجی من دادوەریی کرد! ئەبووبەکریش —خوا لێی ڕازی بێ— دەڵێ: دەجا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم چۆنی دادوەریی کردوە هەرئەوە بڕیارە و پێیەوە پابەند بن! بەڵام دیسان هاوەڵەکەی ڕازی نابێ و دەڵێ: با بچینە لای عومەری کوڕی خەتتاب، ئیدی دەچنە لای و بابای بردووەوە دەڵێ: کێشەکەمانمان بردە لای پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم و بە قازانجی من بڕیاری دا، بەڵام ئەمە ڕازی نەبوو! عومەری کوڕی خەتتابیش — خوا لێی ڕازی بێ— لێی پرسی؟ گوتی: وایە، ئنجا عومەر چووە ژوورەکەیەوە و هاتەدەرێ و شمشێری هەڵکێشراوی بەدەستەوە بوو، ئیدی لەسەری ئەو کابرایەی دا کە ڕازی نەدەبوو و کوشتی، خواش ئەمەی ناردەخوارێ: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ...﴾[1].

شایانی باسیشە کە هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: چ ئەم ئایەتەی کە قسەی لەبارەوە دەکەین و چ ئایەتەکانی پێشووشی کە لە ئایەتی ژمارە (60)ەوە دەست پێ دەکەن، هۆی هاتنەخوار (سبب النزول)یان بەسەرهاتێکی دیکەیە کە دوای تۆزێك باسی دەکەین، سەرەتا با ئایەتی ژمارە (60) بێنین و مانای بکەین: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى الطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ الشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ ﴾ واتە: ئایا سەرنجی ئەوانە نادەی کە پێیان وایە ئیمانیان بەوە هێناوە کە بۆ تۆ نێرراوەتە خوار، وە بەوەش کە پێش تۆ نێرراوەتە خوار، کەچی دەیانەوێ دادوەریی بەرنە لای طاغووت هەرچەندە فەرمانیشیان پێکراوە بڕوای پێنەکەن! وە شەیطان دەیەوێ بە گومڕایی دوور گومڕایان بکات؟!

(1) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص305.

ئەو بەسەرهاتەش کـە بۆتـە هـۆی هاتنـەخواری ئـەم ئایەتـە و ئایەتـەکانی دوایـشی وەك (طـبري) و (ابـن کـثیر)[1] و زۆرێـك لـە توێـژەرەوان گوتوویانـە، ئەوەیە کە پیاوێکی ئەنصاریی و پیاوێکی جوولەکە لەسەر شتێك مشت و مڕیان دەبێ، جا هەرچی جوولەکەکەیە دەڵێ: (بیني و بینك محمدٌ) بـا بـچینە لای محمد بـۆ دادوەریـی، بـەڵام کـابرای دیکـە دەڵـێ: (بـیني و بینـك کعـب بـن الأشرف) با کەعبی کوڕی ئەشرەفمان لـە نێـوان دا بـێ بـۆ دادوەریـی، دیـارە کـەعبی کـوڕی ئەشـرەفیش سـەرۆکی جوولەکـەکانی خەیبـەر بـووە، کەواتـە: خوای پەروەردگار و کاربەجێ ناوی لە (کعب بن الأشـرف) نـاوە (طـاغوت)، بۆچی؟ چونکە بێگومان بەغەیری ئەوە حوکمی کردوە کە خوا ناردوویەتە خوار و هـەر کەسـێکیش بەغـەیری کتێـب و بەرنامـەی خـوا حـوکم بکـات، ئـەوە طاغووتە.

جا هەرچەندە (أبو جعفر الطبري) لە مانای (طاغوت) دا گوتوویەتی: (هـو کل معبود سوی الله تعالی) واتە: طاغووت هـەر پەرستراوێکە غـەیری خـوای بەرز، بەڵام من پێم وایە بە سەرنجدانی ئەو ئایەتانەی کە وشەی طاغووتیـان تێدا هاتوە دەردەکەوێ کە (طـاغوت) بـەو حوکمڕانـە ملهوڕانـە دەگـوترێ کـە خوسەپێنەرانە حوکمڕانیی بەسەر خـەڵکی دا دەکـەن و بـە ئـارەزووی خۆیـان حوکم و بڕیار دەردەکەن، واتە: هەموو ئەو شـتانەی کـە خـەڵك دەیانپەرسـتن بێئەوەی ئیرادە و ئاگایییان هەبێ، وەك: مانگ و خۆر و بت و صەنەم و...هتد بـــە طـــاغووت دانـــانرێن، هەرچـــەندە دەشپەرســـترێن، پێناســـەی (راغـــب الأصفهاني)یش بۆ وشەی (طاغوت) زیاتر ئەوە دەگەیەنێ کە گوتمان، چـونکە دەڵێ: (... فعبارة عن كلِّ مُتعدّ و لما تقدّم سُمِّي السّاحِرُ و الكاهِن و المارد

(1) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص304.

من الجنِّ و الصارِفُ عن طريق الخير طاغوتاً)[1] واتە: (طاغووت) بريتيە لە هەر سنووربەزێنێك جا لەبەرئەوە کە ڕابرد جادووگەر و فاڵچیی و جندی سەرکەش و هەر کەسێك کە خەڵکی لە ڕێی چاکە لابدات، ناونراوە طاغووت.

جا ئەو ئایەتانە هەموویان —واتە لە ئایەتی ژمارە (60)ەوە تا (65)- بەو بۆنەیەوە هاتوونەتە خوارێ کە بابایەك یان کەسانێکی خۆ بە بڕوادار زان ئامادەنەبوون بۆ چارەسەری کێشە و گرفتەکانیان بگەڕێنەوە لای شەریعەتی خوا و پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم. بۆیە خوای کاربەجێ لە ئایەتی کۆتایی ئەو کۆمەڵە ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ واتە: نەخێر سوێند بە پەروەردگارت ئەوانە بەبڕوادار دانانرێن تاکو تۆ نەکەنە دادوەر بۆ چارەسەری کێشە و گرفتەکانیان، ئنجا تەنیا بەوەندەش بە بڕوادار و مسوڵمان دانانرێن لە تەرازووی خوای کاربەجێ و دادگەردا کە هەموو کێشە و دووبەرەکییەکانیان بێننەوە بۆ لای تەرازووی شەریعەت. بەڵکو دەبێ لە دەروونیشیاندا هەست بە هیچ سەغڵەتییەك نەکەن، وەختێ حوکمیان بەسەردا دەرێ، با حوکمەکەش بە زیانی وان بێت. لە دەروونیان دا نابێ هیچ سەغڵەتییەکیان هەبێ، بەڵکو سەرباری ئەوەش: (وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) وە بەتەواوەتیش تەسلیم بن و گەردن کەچ بن.

کەواتە: وەکو لەم ئایەتانەدا دیارە –کە ئەوانە مشتێکن لە خەروارێك–، خوای بەرز و بێ وێنە لە قورئاندا زۆر باسی ئەوەی کردوە کە دەبێ مسوڵمانان شوێن شەریعەتی خوا بکەون و شوێن کتێبی خوا بکەون و بۆی گەردن کەچ بن و پێیەوە

(1) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص521.

پابەند بن، وە زۆر زۆر بە روونیی ئـەوەی بـەیان کـردوە کـە هـەر کەسـێکیش شوێن قورئان نەکەوێ لە هەموو لایەنەکاندا، چ لە رووی ئیمان و عەقیدەوە، چ لە رووی عیبادەتـەوە، چ لـە رووی خـوو و رەوشـت و ئاکـارەوە، چ لـە رووی ئـەو راستییانەوە کە قورئان گرتوونیەتە نێو خۆی، چ لە رووی هەڵس و کەوتەکانەوە لە هەموو لایەنـەکان دا، وە لـە هـەموو بوارەکـانی ژیانـدا، کەسـێك وەدوای قورئـان نەکەوێ و بۆی گەردن کەچ نەبێ، ئەوە بە مسوڵمان لـە قەڵـەم نـادرێ، وەك لـە سوورەتی (النور)دا خوای تاك و پاك دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ...﴾ النـور (51) واتـــە: قـــسەی بڕواداران تەنیا یەك قسەیە لەکاتێکدا بانگ دەکرێن بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی، بۆ ئەوەی حوکمیان لە بەیندا بکەن، ئەویش ئەوەیە بڵێن: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا) بیستمان و فەرمانبەرین، واتە: تێی گەیشتین و فەرمانبەرینی و جێبەجێشی دەکەین.

چوار مەرجی سەرەکی بۆ هاتنەدی شوێنکەوتن و گەردنکەچبوون

وە لە کۆتایی ئەم بابەتەماندا دەتوانین بڵێین: پێنجەمین هەنگاوی هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروستی مرۆڤی مسوڵمان، یان کۆمەڵگای مسوڵمان لەگەڵ قورئاندا ئەوەیە کە ئەم چوار شتەی تێدا بێنە دی:

<u>یەکەم</u>: قەناعەتی عەقڵیی تەواو و بێ لەرەلەر و دڵ لەدڵ دان، بەوە کە هەرچـی لە کتێبی خوادا هاتوە پەیوەندی بەهـەر لایەنێکـەوە هـەبێ لـە: بوونناسـیی و ئیمان و عەقیدە و عیبـادەت و رەوشـت و رەفتـار و سـەرجەم هـەڵس و کەوتـە خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسییەکان...هتد، لە سەداسەد ڕاست و دروست و بێ گرێ و گۆڵە.

دووەم: بەدڵ پەسند و قبووڵکردنی هەرچی کتێبی خوا فەرموویەتی و خۆشویستنی و دڵ پێخۆشبوونی.

سێیەم: بە زمان دانپێداهێنان (إقرار)ی هەرچی قورئان فەرموویەتی و دەربڕینی ڕاشکاوانەی ئامادەیی (استعداد) بۆ جێبەجێ کردنی.

چوارەم: بە کردەوە و ئەندامەکان جێبەجێ کردن و پراکتیزەکردنی هەموو ئەو شتانەی کە قورئان فەرمانی پێکردوون لە هەموو بوارەکانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی دا.

شایانی باسیشە کە مرۆڤ هەتا عەقڵی گەورەتر و زانیاری و شارەزایی و زیاتر بێ، چاکتر لە قورئان تێدەگات و، بە پێچەوانەشەوە کەمتر ڕاز و نهێنی و ڕاستییەکانی قورئانی بۆ ئیستیعاب دەکرێن و هەزم دەکرێن، بەڵام ئەوەی زۆری بۆ ئیستیعاب دەکرێ وئەوەش کەمی بۆ ئیستیعاب دەکرێ، ئەوەی زۆری تێدەگا و ئەوەی کەم، هەردووکیان دەبێ بڵێن: هەرچی لە قورئاندا هەیە مادام فەرمایشتی خوایە، هەمووی ڕاستە، با منیش تێی نەگەم! ئا ئەوە هەڵوێستی مسوڵمانە، با حیکمەتەکەشی نەزانێ، دەبێ قەناعەتی تەواوی بە تەواویی هەمووی هەبێ، واتە: مسوڵمان بۆی نیە کە هەر بیر لەوە بکاتەوە: تۆ بڵێی ئەو ئایەتە وابێ؟ تۆ بڵێی بەکەڵکی ئێستا بێ؟ نابێ ئەوە بەدڵی هیچ ئینسانێك دا بێ کە خۆی بە مسوڵمان بزانێ، ئەو پەڕەکەی دەتوانێ بڵێ: من تێی ناگەم.

بەڵێ مسوڵمان لە حیکمەتی حوکمە شەرعییەکان تێبگات، یان نا، هەر بۆیان ملکەچە، دوای ئەوەی کە بۆی دەرکەوت کە خوا فەرمووني، هەروەها سەرجەم

چۆن باشتر لە قورئـان بەهرەمەند دەبین؟!

ڕاستییەکانی ئیسلام بە عەقڵ و دڵ قبووڵ دەکات و بەزمان دانیان پێدادێنێ و بەکردەوەش لەخۆی دا بەرجەستەیان دەکـات، جـا ئـەوەی کـە بـەتاك دەکـرێ، بەتاکیی پێوەی پابەند دەبێ، وە ئەوەش کە بە کۆمـەڵ و بەهـەرەوەزیی دەکـرێ، بەو شێوەیە هـەوڵی جێبـەجێ کـردن و پراکتیزەکردنـی دەدات، وەك زۆر بابـەتی کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسیی و...هتد، کەواتە: پێویـستە مرۆڤـی مـسوڵمان وێڕای پابەندیی شەخسیی و تایبەتی خۆی بە قورئانەوە، هەوڵیش بدات خـەڵکی وەك خۆی پەیدا بکات، وە ئەو ڕاستییانەی قورئـان بـڵاو کاتـەوە، تـاکو ڕایـەکی گشتی وا دروست بێ کە ئـەو کۆمەڵگایـە و ئـەو دەوروبـەرە، ئـەوەی کـە قورئـان فەرموویەتی هەموویان جێبەجێی بکەن.

لە کۆتایی دا دەڵێین: خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێـڕێ کـە بـە تـەواویی شوێن قورئان دەکەون، ئەوەی کە بە شەخسیی بۆمان دەکرێ، خۆمـان ئـەنجامی بدەین و، ئەوەی بە کاری کۆمەڵ و هەرەوەزییش دەکرێ، کۆمەڵگا و دەوروبەرمان وا لێ بکەین کـە لـە هـەموو ڕوویـەکی ژیانـەوە پابەنـدی قورئـان بـین، وە خـوای بەخشەر تەوفیقماندا کە ملکەچ بین بۆ هەرچـی کـە خـوا فەرموویـەتی لـە کتێبـی موبارەکی خۆیدا، وە پێغەمبەری پێشەوا علیه الصلاة والسلام لە سوننەتی بە پێز و بەرەکەتی دا.

سبحانك اللهم و بحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت

أستغفرك و أتوب إليك.

وانەی شەشەم

هەنگاوی شەشەم: تەزکیە پێکردن و فێرکردن (التزكية و التعليم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد إمام المتقين وقائد المجاهدين و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست!

ئەم وانەیەمان وانەی شەشەمە لە زنجیرە وانەی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!).

لە پێنج وانەی ڕابردوودا باسی پێنج هەنگاومان کرد، بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئانی بەرز و بەپێزدا، ئەو پێنج هەنگاوەی ڕابردوو، هەموویان لە چوارچێوەی ئەو کەسەدان کە قورئان دەخوێنێ، یان قورئانی بۆ دەخوێنرێ، بەزۆریی لەم چوارچێوەیەدا کورت هەڵاتبوون، بەڵام ئەم دوو هەنگاوەی دوایی: واتە ئەوەی لەم وانەی شەشەم و وانەی داهاتووشدا، باسی دەکەین، پەیوەندیی بە چوارچێوەی دەرەوەی بابای قورئان خوێن و بابای هەڵگری قورئانەوە هەیە.

جا وانەی ئەمڕۆمان ناونیشانەکەی بریتیە لە:

تەزکیە پێکردن و فێرکردن (التزكية والتعليم)

دیارە هەرکەسێك بەو شێوەیەی کە لەوانەکانی ڕابردوودا باسمان کرد لەگەڵ قورئاندا هەڵسوکەوت بکات و ئەو پێنج هەنگاوەی کە باسمان کردن، هەرکەسێك

ئەو پێنج هەنگاوانە بنێ، واتە ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتنی پێویستی لە بەرانبەر قورئاندا هەبێ. پاشان قورئان بخوێنێ یان گوێی لێ بگرێ بەو شێوەیەی کە شەرع فەرمانی پێ کردوە، ئینجا لە قورئان ورد بێتەوە و بیری لێ بکاتەوە و تێوەی رامینێ. ئنجا قورئان کاری تێبکا و پاشانیش تەفاعول لەگەڵ قورئاندا بکات و لێی بەهرەمەند بێت و پەندی لێ وەربگرێ، وە سەرەنجام شوێنی بکەوێ لە هەموو ئەو بوارانەدا کە کتێبی خوا رێنموونی ئاراستەی مرۆڤایەتی کردوە و بۆی گەردن کەچ بێ، هەرکەسێك ئەو پێنج هەنگاوە بنێ و لەو پێنج قۆناغەدا لەگەڵ قورئاندا مامەڵە بکات. ئەوە لەڕاستی دا مانای وایە خۆشەویستی قورئان و گەورەیی قورئان و نوور و رۆشنایی قورئان. لە عەقڵ و دڵی دا جێگیر بووە و لەسەر هەڵس و کەوت و ئاکار و رەفتاریشی دەرەوشاوەتەوە، ئنجا دیارە هەرکەسێکیش بە قورئان مونەووەر بوو بێ و لێی بەهرەمەند بووبێ، بە تەئکید کاتێك کە چاو دەکاتەوە و کۆمەڵگا و دەوروبەری بە شێوەیەك دەبینێ کە پێچەوانەی قورئانە، عەقیدە وفیکریان، لەگەڵ قورئاندا ناکۆکە، هەڵس وکەوت و رەفتاریان لە بواری شەخسیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و دەوڵەتیی و لە بواری سیاسیی و ئابووریی دا لەگەڵ قورئاندا ناگونجێ، وەکو ئەو کۆمەڵگایانەی ئێستای خۆمان، بەڵێ هەر کەسێك بەو شێوەیەی کە باسمان کرد لە وانەکانی رابردوودا، هەڵس و کەوتی لەگەڵ قورئاندا کردبێ و راستییەکانی قورئانی هەزم (إستیعاب) کردبێ و لێی بەهرەمەند بووبێ و رۆشنایی قورئان کە فەرمایشتی خوایە لە عەقڵ و دڵی دا جێگیر بووبێ، پاشان رەنگی دابێتەوە بۆ سەر ئاکار و رەفتاری. بە تەئکید لە واقیع و دەوروبەرێکەوە رانامێنێ و لە بەرانبەری دا دەستەوئەژنۆ دانانیشێ کە دوورە لە قورئان، بەتایبەتی واقیع و دەوروبەرێك کە خۆی بە

مسوڵمان و شوێنکەوتووی قورئان دەزانێ، کە ئەگەر سەیری واقیعی ئەمڕۆی مسوڵمانان بکەین، چ لە کوردستان، چ لە عێراق، چ لە زۆربەی جیهانی ئیسلامی دا، بەڕاستی ئەوەی بەسەردا دەچەسپێ، کە خوای پەروەردگار لە ئایەتی ژمارە (30) سوورەتی (الفرقان) دا لەسەر زمانی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام دەیفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ﴿٣٠﴾ ﴾ واتە: پێغەمبەر فەرمووی: ئەی پەروەردگارم: خەڵکەکەم، کۆمەڵگاکەم، ئەم قورئانەیان واز لێهێناوە، واتە: دەست بەرداری قورئان بوون و لێی دوور کەوتوونەوە، بەڵێ ئەم ئایەتە دەربارەی ئەو کۆمەڵگا نەفامییەیە کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم لە سەرەتادا لەگەڵی ڕووبەڕوو بۆوە، بۆ ئەوەی کە بەرەو خوای بێنێ و دینی خوای تێبگەیەنێ، بەڵام لە ڕاستی دا وەکو گوتمان زۆربەی مسوڵمانان لە زۆر ڕووەوە، (هەڵبەت ئێمە ناڵێین خەڵك یەکجاریی لە دین چۆتە دەرێ،) بەڵام بەڕاستی زۆربەی مسوڵمانان لە زۆر ڕووەوە نەفامییان تێدا پەیدا بووەتەوە و لە قورئان دوور کەوتوونەتەوە، ئنجا لە ئەنجامی لە قورئان دوورکەوتنەوەشەوە بیر و بۆچوونی جاهیلیی و داب و نەریتی جاهیلیی و ئەخلاق و ڕەوشتی جاهیلیی و هەڵس و کەوتی جاهیلییان لە نێودا پەیدا بووە و پەرەی ستاندوە.

شایانی باسیشە کە وشەی نەفامێتی (جاهلیة) چەمك و واتایەکی فراوانی هەیە و هەرجۆرە بیر و بۆچوون و هەڵس و کەوت و ڕەفتار و هەڵوێستێك دەگرێتەوە کە پێچەوانەی شەریعەت بێ، چونکە بێگومان هەرجۆرە لادانێك لە شەریعەت بەهۆی نەفامیی و نەزانییەوەیە، هەربۆیەش خوای کاربەجێ عزّوجلّ گومانی ناشایستە بەخوا بردنی مونافیق و دڵنەخۆشەکانی ناوناوە گومانی نەفامێتی:

﴿...يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ...﴾ آل عمران (154)، هــهروهها حــوكم کردن بهغهیری قورئانی به حوکمڕانیی نهفامیی ناوزهد کـردوه: ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ؟!﴾ المائـدة (50)، وه خۆڕازاندنـــــهوه و عهوڕهت و جوانیی خۆ دهرخستنی ئافرهتانیـشی دیـسان بـه عـادهت و نـهریتیکی نهفامیتی داناوه: ﴿..وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ﴾ الأحزاب (33).

کهواته: چ له ڕووی عادهت و نهریتهوه، چ له ڕووی (حوکم)هوه، چ لـه ڕووی بیر و بۆچوونهوه، هــهرکات ئینـسان لـه قورئـان دوورکهوتـهوه و وهدوای غـهیری ئیسلام کهوت، مانای وایه بهشێك له جاهیلییهتی تێدا هاتۆته دی.

جا بهڕاستی ئهم کۆمهڵگایهی ئێستای ئێمه، چ له کوردستان و عێراق، چ زۆربهی کۆمهڵگاکانی جیهـانی ئیـسلامی دا، کـهم و زۆر نـهفامێتییان هاتۆتـه نێـو، چ لـه ڕووی بیر و بۆچوون و عهقیدهیانهوه، چ لهڕووی خواپهرستنییانهوه، که بیدعـه و داهێنانی زۆر هاتۆته نێو عیبادهتیانهوه، چ لهڕووی هــهڵس و کـهوت و ئـهخلاق و ڕهوشتیانهوه، که گیرۆده بوون به کۆمهڵێك ڕهفتار و ههڵس و کهوتی بێگانهوه، وه چ له ڕووی حوکم و سیاسهتیانهوه، که خوای پهروهردگار له کتێبی خـۆی دا دوو جـۆره حـوکمی دیـاری کـردوون، یـان حـوکمی خـوا، یـان حـوکمی نـهفامیی: ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ المائـدة (50)، واتـــه: ئایا حوکمی نهفامیی داوا دهکهن! جا ئایا بهرنامهی کێ له هی خـوا چـاکتره بـۆ کهسانێك که یهقینیان ههبێ و ئیمانیان ههبێ.

ئاشکراشـه کـه مهبهسـت لـه نهفامییانـه (جاهلیـة) بـوونی بیروبۆچـوونێك، یـان عادهتێك یان ههڵوێستێك و ڕهفتارێك، مانای ئهوه نیه که خاوهنهکهی له بازنـهی

ئیمان و ئیسلام چۆتە دەرێ و فڕی بەسەر ئیسلامەوە نەماوە. بەڵكو بابای بڕوادار و مسوڵمان هەر لەسەر مسوڵمانەتیی خۆی دەمێنێتەوە هەرچەندە هەڵە و گوناهیشی هەبن، هەتا یەكێك لە هەڵوەشێنەرەوەكان (نواقض)ی ئیمان و ئیسلامی تێدا پەیدا دەبن، وەك بەدرێژیی لە بەرگی یەكەمی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی)دا باسمان كردوە، بەڵگەشمان لەوبارەوە زۆرن، یەكیان ئەوەیە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەسەر قسە و هەڵوێستێكی هەڵە و ناشەرعییانە بە (أبو ذر الغفاري) فەرموو: (يا أبا ذر أعيَّرتَه بِأُمِّهِ ! إنك امرؤ فيك جاهلية) رواه البخاري برقم: 30. واتە: ئەی ئەبوو ذەر ئایا بەهۆی دایكییەوە عەیبت لێگرت! بێگومان تۆ كەسێكی نەفامییت تێدایە!

بەڵێ ئەوە بیروبۆچوونێكی نەفامییە كە تۆ ڕەخنە لە خەڵك بگری لەبەرئەوەی كە ڕەشپێستە، چونكە نە تۆ ئازایەتی خۆتە كە سپی پێستی، نە ئەویش تاوانی خۆیەتی كە ڕەشپێستە، وە دواییش سپیەتی و ڕەشیەتی سەنگی مەحەك نین، بەڵكو ئەوە سەنگی مەحەكە كە ئینسان بۆخۆی وەدەستی دێنێ، نەك ئەوە كە خوای پەروەردگار بەو شێوەیە خوڵقاندوویەتی. ئەوە نە ئازایەتییە نە تاوان.

بەڵێ هەر كەسێك وەكو باسمان كرد، بەڕاستی قورئانی هەزم كردبێ و لێی تێگەیشتبێ، واتە: بە عەقڵ و بە دڵ قورئانی وەرگرتبێ، بە عەقڵ لە قورئان حاڵی بووبێ و تێی گەییبێ و بە دڵیش خۆشیویستبێ و ڕاستییەكانی و حوكمەكانی و ئاراستەكانی قبووڵ كردبێ و بەتەواویی بۆی گەردن كەچ بوو بێ، هەركەسێك بەو شێوەیە بێت، كاتێك كە چاو دەكاتەوە و چاو بە دەوروبەری خۆیدا دەگێڕێ و سەیر دەكات ناشەرعیی هەیە، مونكەرات هەیە، جاهیلییەت

هەیە، لادان هەیە، بە تەئكید ئەو ڕۆشناییەی ئیمان و مسوڵمانەتییەی كە بـە هۆی قورئانەوە لە دڵ و عەقڵی دا جێگیر بووە. پاڵی پێوە دەنێ كە بكەوێتە خۆ، بكەوێتە بیری ئەوەی ئەو واقیعە چۆن بگۆڕێ، چۆن چاكی بكـات، ئـەو خەڵكـە چۆن چاكسازیی و پاكسازیی بكات، هەر بۆیە خوای پەروەردگار لە چوار ئایـەت لە قورئاندا، لە ئایەتی ژمارە (129) و ئایەتی ژمارە (151)ی سوورەتی (البقرة) و ئایـەتی ژمـارە (164)ی سـوورەتی (آل عمـران) و ئایـەتی ژمـارە (2)ی سـوورەتی (الجمعة)، لە هەركام لەم چـوار ئایەتانـەدا خـوای بەبـەزەیی -جـلَّ شـأنُهُ- ئـەرك (وظیفة)ی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لـە چـوار شـتدا كـورت دەكاتـەوە، ئـەو چوار شتەش بریتین لە:

یەكەم: خوێندنەوەی ئایەتەكانی خوا.

دووەم: تەزكیە كردنی خەڵك.

سێیەم: كتێب فێركردنیان.

چوارەم: حیكمەت فێركردنیان.

بۆ نموونە لە ئایەتی (164) سوورەتی (آل عمـران)دا دەفـەرموێ: ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾﴾ واتـــە: بێگومـــان خـــوا چاكەیەكی گەورەی لەگەڵ ئیمانداران دا كردوە (و وای لێ كردوون منەتباری خۆی كردوون)، كە پێغەمبەرێكی لە خۆیان لەنێودا ڕەوانە كردوون، ئایەتەكانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە و تەزكیەیان دەكا و كتێبیان فێر دەكات و حیكمـەتیان فێـر دەكات، هەرچەند بە تەئكید لەوەو پێش لە گومڕاییەكی ئاشكرا و ڕوون دا بوون.

لێرەدا خوا –جلَّ شأنە– ئەرك (وظیفة)ی پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام لەم چوارشتانەدا كورت هەڵدێنێ. جا لە چوار شوێن لە قورئاندا وەكو گوتمان ئەوە دووبارە بۆتەوە، دیارە لە هەر شوێنە بە شێوەیەك، بەڵام لە هەر چواریاندا خوێندنەوەی ئایەت و تەزكیە و فێركردنی كتێب و حیكمەت هاتوون، جا جاری وایە شێوەی تەعبیرەكە (غیابي)یە، جاری واشە (خطابي)یە، وە جاری وایە وشەی تەزكیە پێش كەوتوە و جاری واشە فێركردنی كتێب و حیكمەت، بەڵام گرنگ ئەوەیە لە هەر چواریاندا ئەم چوار شتە هاتوون.

ئنجا لێرەدا پێویستە هەڵوێستەیەك بكەین: مادام خوای كاربەجێ ڕایگەیاندبێ كە دەبێ ئەرك و كاری پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام چ بەرانبەر بە كۆمەڵگای مسوڵمان و چ بەرانبەر بە خەڵك بە گشتی، ئەو چوار شتە بن، چونكە ئەگەر تەماشای هەر چوار شوێنەكان بكەین، هەر چوار ئایەتەكان كە ئەو چوار ئەركەیان تێدا هاتوون. ئەوەیان لێ وەردەگیرێ كە پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام ئەركی سەرشانی بەرانبەر ئەهلی ئیمانیش و بەرانبەر بە خەڵكیش بە شێوەیەكی گشتی ئەو چوار شتەن، بۆ نموونە لە سوورەتی (آل عمران)دا دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ ...﴾ آل عمران (164) كەواتە: ئەم چوار ئەركەی پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام دەبێ لەنێو ئۆممەتدا بیانكات، ئەو ئوممەتەی كە بڕوادارن و ئیمانیان پێی هەیە، بەڵام لە سوورەتی (البقرة)دا كە (إبراهیم) علیە الصلاة والسلام دەپاڕێتەوە و دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ ...﴾ البقرة (129)، (وَٱبْعَثْ فِيهِمْ) یانی: گەلی

عەرەب، یان ئەو خەڵکەی کە (إبراهيم) لە نێوانیاندا پێغەمبەری خـوا بـووە. عەرەب و غەیری عەرەب.

وە لـە سـوورەتی (الجمعـة)ش دا دەفـەرموێ: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى بَعَثَ فِى ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ... ﴾ الجمعة (2). (ٱلْأُمِّيِّـۧنَ) واتە: ئەوانـەی کـە نەشـارەزا بـوون و لـە دینـدا شـارەزاییان نـەبووە، کـە دیـارە عـەرەب و غـەیری عـەرەبیش دەگرێتەوە، چونکە (أمي) کەسێکە کە نەشارەزایە لە (دین) و بەرانبـەری خـاوەن کتێبە. کەواتە پێغەمبەر عليه الصلاة والسلام کە یەکەم هەڵگری قورئـان بـووە، وە یەکەم وەرگر و ڕاگەیەنەری قورئان بووە، خوای زانا و توانا –جلَّ شأنه– ئەم چوار ئەرکەی لەسەر شان داناون:

چوار ئەرکە سەرەکییەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

یەکەمیان: (يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ) ئایەتەکانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە:

کەواتـە یەکـەمین کارێـك کـە ئینـسانی مـسوڵمانی تێگەیـشتوو لـە قورئـان، چ پێغەمبەری خاتەم بێ عليه الصلاة والسلام، چ شوێن کەوتووانی بـن، هـەتا ڕۆژی دوایی، هەموو ئەوانەی خۆیان بە هەڵگری قورئان دەزانـن، هـەموو ئەوانـەی کـە خوا بەهرەمەندی کردوون بە شارەزایی لە کتێبی خـۆی، دەبـێ یەکـەمین کاریـان بریتـی بـێ لـە چـی؟ (يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ) ئایەتـەکانی خـوا بەسـەر خەڵکـدا بخوێننەوە، واتە ئێمە یەکەمین شتێك کە دەیکەین لەگـەڵ دەوروبەرمانـدا ئەوەیـە کە لە قورئـان شـارەزایان بکـەین، ئایەتـەکانی خـوای پـەروەردگاریان بـە گوێـدا بدەین، وە بۆیان بخوێنینەوە و تێیان بگەیەنین، کـە خـوا چـی لێ داوا کـردوون،

ئەو فەرمایشتەی کە خوا ناردوویەتی چی تێدایە، دەبێ بۆ خەڵك ڕۆشن بکرێتەوە.

جا لێرەدا مەبەست لە (خوێندنەوەی ئایەتەکانی خوا) تەنیا ئەوە نیە کە قورئان بخوێنرێتەوە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە ئەو کەسانەی قورئانیان بەسەردا دەخوێنیەوە بەرچاویان ڕۆشن بکەیەوە و بە نێوەڕۆکی قورئانیان ئاشنا بکەی، ئەگەرنا خۆ تۆ لەکاتێکدا دەقێك بەسەر کەسێکدا دەخوێنیتەوە کە لێی شارەزا نیە و تێی ناگا. خوێندنەوە و نەخوێندنەوەی هەروەك یەکن! کەواتە: مەبەست لە تیلاوەتی ئایەت بەسەر کەسێکدا، ئەوەیە کە بۆی بخوێنیەوە و تێی بگەیەنی و لێی حاڵی بکەی کە ئەو فەرمایشتە چییە؟! بەڵێ بناغەی کاری ئیسلامیی، بریتیە لە ئاشناکردنی خەڵك بە قورئان و تێگەیاندنیان لە ڕاستییەکانی، پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام وای کردوە و ئێستاش و لەمەو دواش هەردەبێ وابکرێ و لە ڕابردووشدا لە دوای پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، هەرکەسێك ویستبێتی لە ڕۆژگاری خۆیدا و لە کۆمەڵگا و دەوروبەری خۆیدا (دین)[1] زیندوو بکاتەوە و بیبووژێنێتەوە و خەڵك بەرەو دینی خوا بێنێتەوە، دەبێ لە قورئانەوە دەست پێ بکات، چونکە (متن)ی دین و ئەساسی دین، بریتیە لە قورئان، وە دیارە سوننەتی پێغەمبەریش علیه الصلاة والسلام تەنیا بریتیە لە ڕوونکردنەوەی قورئان و ڕوونکردنەوەی شێوەی جێبەجێ کردنی قورئان و شێوەی پیادە کردن و جێبەجێ کردنی، ئەوە ئەرکی یەکەمە (يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ).

(1) دیارە لێرەدا مەبەستمان لە وشەی (دین) مانا و چەمکە باوەکەیەتی لە کۆمەڵگای خۆمان دا کە بریتیە لە ئیسلام، تاکە ئایین و بەرنامەی ڕاست و دروست و هەق و دەستتێوەرنەدراوی خوا.

دووهمیان: (وَيُزَكِّيهِمْ) تهزكیهیان دهكات:

ئهركی دووهمی پێغهمبهر علیه الصلاة والسلام بریتی بوو له تهزكیه كردنی خهڵك، تهزكیه یانی چی؟ وشهی (تزكية) له (زكاة)هوه هاتوه، (زكا – يزكو) یانی: (نما – ینمو) واته: (گهشهی كرد – گهشه دهكات). بهڵێ وشهی (زكاة) له بنچینهدا بـه مانـای گهشـهكردن دێ، هـهروهها بـهمانای پـاكیی (طهـارة)یـش دێ، كهواتـه: (تهزكیه) واتـه پاكـسازیی و چاكـسازیی، واتـه: ئـهو ئینـسانه پـاك بكهیـهوه لـه مونكهرات و له ناشهرعیی له ههڵه و پهڵه، چ له ڕووی عهقیده و بیروبۆچوون، چ له ڕووی ئهخلاق و چ له ڕووی عیبادهت و چ له ڕووی ههڵس و كهوتـهوه. پـاكی بكهیهوه بژاری بكهی و له بێژینگی بـدهی و بیپـاڵێوی، ئنجـا چاكـسازیی بكـهی واته: خێر و چاكهی فێربكهی، چونكه دهبێ ههمیشه بژاركردن (تخلية) لـه پـێش ڕازاندنهوه (تحلية)هوه بێ و، دهبێ پاكـسازیی لـه پـێش چاكـسازیی بـێ، كهسـێك كێڵگهیهكی ههیه دهیهوێ نهمامی تێدا بچێنێ، یان تۆوی تێـدا بوهشـێنێ، دیـاره دهبێ پێشتر كێلاَبی و ئامادهی كردبێ بۆ ئهوهی كه دهیهوێ تێیدا ئهنجام بـدات، جا تۆو تێدا وهشاندنه، نهمام تێدا چاندنه،ههرچـی ههیـه، هـهتا بـژاری نـهكا و هەڵی نهوێـژێرێ و خـاوێنی نهكاتـهوه و نـهیكێڵێ و ئامـادهی نـهكات، نـاگونجێ كارهكهی تێدا ئهنجام بدات.

كهواته: ههمیشه دهبێ پاكسازیی له پـێش چاكـسازییهوه بێـت، وهكـو ئـههلی تهزكیـه دهڵـێن: (التخليـة ثـم التحليـة). ئنجـا خـوای پـهروهردگاریش هـهر وای فــــهرمووه، وهك دهفـــــهرموێ: ﴿...فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ...﴾ البقرة (256) واته: كهسێك كوفر به طاغووت بكات و

ئیمان بە خوا بێنێت ئەوە دەستی بە قوڵفەیەکی قایمەوە گرتوە. لە پێشدا دەبێ مرۆڤ کوفر بە طاغووت بکات و دەست بەرداری بێ، ئەوجار ئیمان لە دڵی دا جێگیر دەبێ، هەروەها وشەی (لا الـه الا الله) پێشێ دەبێ (نفي) پەرستراوێتی (ألوهية) لە غەیری خوا بکرێ، ئنجا تەنیا پەرستراوێتی و تاکە مەعبوودێتی خوا بچەسپێ، بەڵێ دەبێ لە پێشدا بەشمشێری (لا)، ملی هەرچی (إلـه) بت و طاغووت هەیە، هەڵبڕێ، ئەوجار ئیمان بە خوا و خوا بەیەکگرتن و یەکتاپەرستی لە دڵ و دەروونیدا جێگیر دەبێ!

کەواتە تەزکیە چ بۆ پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کە یەکەمین (مُزَكّي) خەڵك و دەوروبەری خۆی بووە، چ بۆ ئێمە لە بەرانبەر کۆمەڵگای خۆمان دا، ئەوەیە کە بژاریان بکەین لە هەرچی هەڵە و پەڵە و کەم و کوڕیی هەیە کە لەگەڵ ئیسلام دا ناگونجێ، چ پەیوەندیی بە ئیمان و عەقیدە و تێڕوانین و بیروبۆچوونەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی عیبادەتیانەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی ئەخلاق و ڕەوشتیانەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی کۆمەڵایەتیی و سیاسییەوە هەبێ، دەبێ بێنی سەرەتا ئەو خەڵکە بژار بکەی، لە دواییدا بیڕازێنیەوە و جوانی بکەی و چاکسازیی تێدا بکەی بەوەی کە خوای پەروەردگار پێی خۆشە، چ لە ڕووی ئیمان و عەقیدەوە، چ لە ڕووی عیبادەت و، چ لە ڕووی ڕەوشت و، چ لە ڕووی مامەڵە و، هەڵس وکەوت و چ لە ڕووی کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسییەوە.

ئەوە ئەرکی دووەمی سەرشانی پێغەمبەر و هەر کەسێکە کە وەدوای پێغەمبەر دەکەوێ علیه الصلاة والسلام، یان خۆی بە هەڵگری قورئان دەزانێ.

سێیەمیان: (وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ)

چوارەمیان: (وَٱلْحِكْمَةَ)

هەندێك وایان زانیوە کە کتێب لێرەدا بە مانای قورئانە، بەڵام بە تەئکید ئـەوە وا نیە، چونکە پێشتر باسی قورئان ڕابورد، لە ڕستەی: (یتلو علـیهم آیاتـه) دا، چونکە ئایەتەکان بریتین لە قورئان (ئایەتەکانی قورئان)، کەواتە لێرەدا مەبەسـت لە (کتاب)، دەبێ شتێکی دیکە بێ، وە هەندێك گوتوویانە مەبەست لـە (حکمـة) سوننەتی پێغەمبەرە علیه الـصلاة والـسلام، بـەڵام ئـەوەش وانیـە، چـونکە خـوای کاربەجێ –جلَّ شأنُهُ– بەیانی کردوە کە حیکمەت دەدات بە هەندێك کەس جگە لە پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام، وەك دەفـەرموێ: ﴿يُؤْتِي ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ...﴾ البقرة (269) واتــە: حیکمــەت بەهەر کەسێك دەدات کە بیەوێ، وە هەرکەسێك حیکمـەتی پـێ بـدرێ، خێـر و نیعمــەتێکی زۆری پێـدراوە، وە لـە بـارەی (لوقمـان)ەوە کـە پێغەمبـەریش نیـە فەرمووییــەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ ...﴾ لقمـان (12) واتــە: وە بێگومــان حیکمەتمان بە (لوقمان) بەخشی بوو.

کەواتە: لێرەدا حیکمەت بە مانای سوننەتی پێغەمبەر علیه الـصلاة والـسلام وە کیتاب بـە مانـای قورئـان نیـە، ئـەدی بـەمانای چـیین ؟! لـە وەڵامـدا دەڵـێین: (کتاب) بە مانای شەریعەتە، واتـە: ئـەو یاسـا و دەسـتوور و حوکمانـەی کـە لـە قورئاندا هەن، ئێمە دەبێ ئەو حوکم و یاسا و دەستوورانە فێری خەڵك بکەین.

(حكمة)یش ئەو ئەدەب و ڕەوشت و ئەخلاقە بەرز وجوان و ئەو خەسڵەتە بەرزو پەسەندانەن كە لە قورئاندا هەن، دەبێ فێری خەڵكیان بكەین، یانی: دوای ئەوەی كە خەڵكت لە دین شارەزا كرد و قورئانت تێگەیاندن، ئەوجار دەبێ بێنی تەزكیەیان بكەی.

بەڵێ خوشك و برایانی خۆشەویستم! كتێبی ناوازە و بەپێز و بەرز و بەرێزی خوا عزّوجلّ، بەهەر ئەندازەیەك كە ئینسان لێی نزیك دەبێ و لێی تێدەگات و كارلێكی لەگەڵ دەكات، پاكسازیی دەكات و چاكسازییشی دەكات، بەمانای فراوان و گشتگیری پاكسازیی و چاكسازیی. هەر بۆیەش (عائشة) خوا لێی ڕازی بێت، كاتێك كە پرسیاری لێ كرا دەربارەی ڕەوشت و و هەڵس و كەوتی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام گوتی: (كانَ خُلُقُهُ القُرآن) رواه مسلم، واتە: ڕەوشتی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام هەڵس وكەوت و ڕەفتاری قورئان بوو، واتە قورئان چی دەفەرموێ، وای دەكرد.

ئنجا دوای ئەوەی كە هەڵگری قورئان، دەوروبەرەكەی كارلێك پێ دەكات لەگەڵ قورئاندا و، پاكسازیی و چاكسازیی تێدا ئەنجام دەدات و، وایان لێدەكات كە پاك و چاك بن، ئەمجار دێنێ و ئەو حوكم و یاسا و دەستوورانەی كە قورئان گرتوونیە نێو خۆی لە هەموو لایەنەكانی ژیاندا، چ پەیوەندییان بە لایەنی خێزانییەوە هەبێ، چ بەلایەنی كۆمەڵایەتییەوە، چ بە لایەنی ئابووریی و سیاسەت و دەوڵەتدارییەوە، دێنێ ئەو یاسا و دەستوورانەیان فێر دەكات، تاكو بەپێی ئەو حوكم و دەستوورانەی قورئان بەڕێوە بچن، هەروەها (حیكمەت)یشیان فێر دەكات، حیكمەتیش ئەو ئەدەب و ڕەوشت و سیفەتە بەرز و جوانانەن كە

قورئان فەرموونی، بۆیەش گوتمان مەبەست لە (کتاب) لێرەدا ئەوەیە، چونکە دیارە پێشتر باسی ئایەتان تێپەڕیوە، کەواتە: لێرەدا مەبەست لە (کتاب) لایـەنی بەرنامەیی و یاسایی قورئان و سوونەتە کە ژیان و گوزەرانی کۆمەڵگای پێ ڕسێك دەخریَ، وە بۆیەش (حکمة)مان وامانا کـرد، چـونکە خـوای بـەرز لـە سـوورەتی (الإسراء)دا دوای ئەوەی زیاتر لە (20) ڕەوشتی بـەرز و پەسـەند و جـوان بـەیان دەکات، لـەو شـوێنەوە کـە دەفـەرموێ: ﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ﴾ الإسراء (23) لەوێڕا پێدادێ، تاکو لە کۆتایی ئەو ئایەتانەدا دەفـەرموێ: ﴿ ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ ﴾ الإسراء (39).

کەواتە: (حیکمەت) واتە ئەو ئەدەب و ڕەوشـتە بـەرز و جوانانـەی کـە دەبـێ تاك و کۆمەڵ خۆیانیان پێ برازێننەوە. کەواتە: ئەرکی هەڵگری قورئـان، ئـەرکی کەسێك کە لە قورئان تێگەیشتوە، ئەوەیـە کـە ئایەتـەکانی خـوا بەسـەر خەڵکدا بخوێنێتەوە و تێیان بگەیەنێ، ئەمجار دوایی هەوڵ بـدات و کاریـان لەسـەربکات کە هەر کامێکیان لەسەر ئاستی شەخسیی خـۆی خـاوەنی کەسـایەتییەکی پـاك و چاك بێ، پاشان لەسەر ئاستی نێو خۆیان وەکو کۆمەڵگا هەوڵیان لەگـەڵ بـدات و وایان لێ بکات کە یاساکانی قورئان لە نێو خۆدا جێبەجێ بکەن و بـە ئـەخلاق و سـلووکی بـەرز و جـوان و ئـەدەب و ڕەوشـتی بـەرز و پەسـەندی کـە قورئـان دەفەرموێ، پێکەوە مامەڵە بکەن و لەگەڵ دەورو بەریاندا ڕەفتار بکەن.

ئینجا ئاشکراشە مرۆڤی مسوڵمان و کەسێك کە هەڵگری قورئانە، بـۆ ئەنجامـدانی ئەو چوار ئەرکە کە بریتین لە: خوێندنەوەی ئایەتـەکانی خـوا و تەزکیـە کردنـی

دەوروبەر و کۆمەڵگا و کتێب و حیکمەت فێرکردنیان، بەو چەمك و واتایەی کە باسمان کرد، دەبێ هەر شێوازێکی شەرعیی بگرێتە بەر کە بۆی دەگونجێ، دیارە شێوازی کارکردنیش لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێك، لە کاتێکەوە بۆ کاتێك و لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێك و لە کۆمەڵگا و ژینگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگا و ژینگەیەکی دی دەگۆڕێ، لەبەرئەوە دەڵێین: لە ئیسلامدا دەبێ ئامانجەکان چەسپاو و نەگۆڕ بن، بەڵام ئامراز و شێوازەکان کە ئامانجەکانیان پێ وەدەست دێنین، دەبێ هەمیشە نوێکاریی و تازەگەرییان تێدا هەبێ و نابێ چەقبەستووبێ لەسەر شێواز و ئامرازێك لە شێواز و ئامرازەکان، بۆ نموونە: پێش ئەوەی تەکنۆلۆجیا ئاوا بەرەو پێش بچێ و هۆیەکانی ڕاگەیاندن بەو شێوەیەی ئێستا گەشە بکەن، ئەو ئامرازانەی کە ئێستا هەن، کەناڵەکانی ڕاگەیاندن وەك: تەلەفزیۆن، ڕادیۆ، ڕۆژنامە، گۆڤار، ئینتەرنێت، ئەوانە کاتی خۆی نەبوون، بۆیە پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام، وە هەروەها زانا و پێشەوایانمان، بەو ئامراز و شێواز و هۆکارانەی کە دەستیان پێیان گەیشتوە، کاری خۆیانیان کردوە، بەڵام ئێمە ئێستاکە لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئینسان لە ڕووە ماددیەکەیەوە زۆر بەرەو پێشەوە چووە، زۆر هۆکار و ئامرازی وامان کەوتۆتە بەردەست کە دەتوانین لێیان بەهرەمەند بین، لەسەرمان پێویستە ئەو هۆکار و ئامرازانە بەکاربێنین، چونکە زانایان لەسەر بنچینەیەکی شەرعیی یەکدەنگن، کە دەڵێ: (للوسائل حكم المقاصد) واتە: ئامراز و هۆکارەکان حوکمیان، حوکمی ئامانجە شەرعییەکانە، کەواتە: کاتێك ئامانجێکمان پەکی لەسەر ئامرازێك کەوتوە و بەو ئامرازە نەبێ جێ بەجێ نابێ، ئەوە دەبێ دڵنیابین کە ئەو ئامرازەش کە ئەو ئامانجە شەرعییە پەکی لەسەری کەوتوە، وەك ئامانجەکە فەرزە.

هەروەها بنچینەیەکی دیکەی شەرعیی هەیە، دەڵێ: (ما لایتم الواجب الاّ بـه فهو واجـب): هـەر شـتێك فـەرزێك پـەکی لەسـەر کـەوتبێ ئـەویش فـەرز دەبـێ، لەبەرئـەوە مـسوڵمانان لـە کـاری ئیـسلامیی و پاکـسازیی و چاکـسازیی کردنـی کۆمەڵگاکـەیان دا و گـۆڕینی کۆمەڵگاکـەیان لـە نـەفامیی و ناشـەرعییەوە بـەرەو شەریعەت و بەرەو ئەوە کە خوا لێیان ڕازی بێ، لە هـەموو لایەکـەوە و لەهـەموو بوارەکانی ژیاندا، دەبێ سەرنج بدەن چ ئامرازێك کاریگەرترە و چ هۆکارێك زیـاتر لە ئامانجەکانیان نزیك دەخاتەوە و ئامانجەکانیان بـۆ دابـین دەکـات، لەسـەریان فەرزە کە ئەو ئامراز و هۆکارانە بەکاربێنن و دابینیان بکەن.

چاکترین شێوازی چاکسازیی کۆمەڵگا

ئنجا لە کۆتایی ئەم وانەیەشدا دەڵێین: لە ڕاستی دا گـەورەترین هۆکـار، یـان چاکترین شێواز بۆ ئەوەی ئینسان کاربکاتە سەر دەوروبەری خۆی، ئەوەیە کە بـە زمـانی حـاڵ و کـردار ئـەو خەڵکـە بـدوێنێ و ئیـسلامیان تێبگەیـەنێ، واتـە: ئیسلامەتیی لەخۆیدا بەرجەستە بکـات، واتـە: ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك ئیمـان و عەقیدەی ئیسلامییت لێ وەربگرێ، لە پێشدا بۆ خۆت ئیمان و عەقیدەی ئیـسلامی لە خۆتدا بەرجەسـتە بکـە، وە ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك عیبادەتـت لێـوە فێربـێ، بۆخۆت لـە پێـشدا خواپەرسـت (عابـد) بـە، وە ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك ئاکـار و ڕەوشتی ئیسلامییت لێ فێربێ، لە پێشدا بـۆ خـۆت خـۆت بڕازێنـەوە بـە ئاکـار و ڕەوشتی ئیسلامیی، وە ئەگەر دەتەوێ خەڵك ئیخلاص و دڵسۆزیی و هەر شـتێکی دیکەی باشت لێوە فێربێ، لە خۆتی دا بێنە دی، بـەکورتی: بـە زمـانی حـاڵ و کردار خەڵك بدوێنە! بە تەئکید زمانی حاڵ و کردار زۆر زمانێکی ڕوون و ڕەوانە،

هەموو کەسێك لێی حاڵی دەبێ، هەر بۆیە گوتراوە: (عمل رجل في ألف رجل، أبلغ من قول ألف رجل في رجل) واتە: کردەوەی پیاوێك لەسەر هەزار پیاو، کاریگەرترە لە قسەی هەزار پیاو لەسەر پیاوێك.

بەڵێ ئینسان بە کردەوە و ڕەفتاری، بە هەڵوێست و بە ئاکاری، دەتوانێ کاربکاتە سەر خەڵکێکی زۆر، بەڵام بەڕاستی هەر قسە بێ و کردەوەی لەگەڵدا نەبێ و مامەڵە و ڕەفتار و هەڵوێستی لەگەڵ دا نەبێ، هیچ کەس بە پوولێك نایکڕێ، چونکە خەڵك تەماشا دەکات، دەڵێ: ئەو ئینسانە کە قسەی باش دەکات، ئەگەر بۆخۆی قەناعەتی بە قسەکانی بووایە، دیارە لە پێشدا بۆخۆی ڕەفتاری پێ دەکردن، کەواتە: کە بۆخۆی بەو شێوەیە ڕەفتار ناکات، دیارە لە پێش هەموو کەسدا بۆخۆی قەناعەتی پێیان نیە!

بەڵام وریابن لێرەدا مەبەست ئەوە نیە تۆ بڵێی: بۆ ئەوەی تەئسیر لە خەڵك بکەین، با خۆمان چاك بکەین، نەخێر، لە ڕاستی دا خۆ چاککردن لە ڕووی ئیمان و عەقیدەوە، لە ڕووی عیبادەتەوە، لە ڕووی ئاکار و ڕەوشتەوە، لە ڕووی هەڵس و کەوت و مامەڵەی شەرعییەوە لەگەڵ خەڵك، خۆی لە خۆیدا مسوڵمانەتیی و بەندایەتیمان بۆ خوا ئەوەیە کە لە زاتی خۆمان دا پابەند بین بە شەریعەتەوە، جا لە بەرەکەتی پابەندیی خۆمان بە شەریعەتەوە، خەڵکیش شیرینایەتی ئەو دینداریی و مسوڵمانەتیی و ئیسلامەی لە دڵی دا دەچەسپێ، بەڵام بە مەرجێك بۆخۆمان دینداریيەکەمان دینداریيەکی ڕاست و ڕێك و پێك بێ، بەو شێوەیەی کە خوا سبحانە و تعالی فەرموویەتی و پێغەمبەر صلی اللە علیە وسلم کردوویەتی، واتە: دەبێ ئێمە دڵنیا بین، کە هەر کاتێك دەوروبەر و کۆمەڵگا ئەگەر بەڕاستی لە حەق بگەڕێ، هەر کاتێك ئیسلامی بەشێوەی ڕاستەقینەی

خۆی لە مسوڵمانان‌دا بکەوێتە بەرچاو، ئەوە بە تەئکید ئەو کۆمەڵگا و خەڵك و دەوروبەرە، کەم تا زۆر دەکەوێتە ژێر کاریگەرییـەوە، چـونکە خـوای پـەروەردگار هەموو ئینسانەکانی لەسەر فیترەتی خواپەرستیی خوڵقاندوە، کاتێك مـرۆڤ ئـەوەی کە لە دەروونیی دا هەستی پێدەکات لە واقیعی دەرەکیی دا دەیبینێ، دەڵێ: ئەوە هەمان شتە کە من لە دڵمدا هەیە، ئـاخر کـێ هەیـە کـە خۆشـیی لـە ڕاسـتگۆیی نەیەت؟ یان کـێ هەیـە مرۆڤـی ئـازای خۆشـنەوێ؟ یـان بابـای سـەخیی خـۆش نەوێ؟! بێگومان هەموو کەس ئەوانەی خـۆش دەوێـن، بۆچـی؟ چـونکە خـوا لـە فیترەتـی ئینـساندا ئـەو شـتانەی دانـاوە و بـە شـتی چـاکیان دەزانـێ، وە بـە پێچەوانەوە هەموو کەس ڕقی لە درۆیە، ڕقی لە فرت و فێڵە، ڕقی لە دڵ ڕەقییە، ڕقی لە ستەمە، ڕقی لە خراپەیە، بۆچی؟ چـونکە لـە فیترەتـی ئینـساندا وایـە و مرۆڤ بە سروشت کەیفی لە چاکە و خێرە و ڕقی لە شەڕ و خراپەیە.

جـا ئەگـەر بێتـو ئێمـە بـەو شـێوەیە کـە ئیـسلام دەڵـێ لەگـەڵ خۆمـان و دەوروبەرماندا مامەڵە بکەین، وە ئیسلام لە خۆماندا بەرجەستە بکەین، بۆ ئەوەی کە خوا لێمان ڕازی بێ، بە تەئکید ئەو ئیسلام لە خـۆدا بەرجەسـتەکردنە و ئـەو ئیسلام لەخۆدا ڕەنگ پێدانەوەیە، باشترین شێواز و باشترین ڕێبازە بـۆ بانگـەواز و تەزکیە کردنی خەڵك، وە بۆ ئاشنا کردنیان بە دینی خوای پەروەردگار، کە وەکو گوتمان ئەوە ئەرکی هەرە گرنگ و سەرەکی پێغەمبەری خوا صـلی اللە علیـە وسـلم بووە، کە یەکەمین هەڵگری قورئان بووە، وە ئەرکی سەرشانی هەر کەسێکیشە کە خۆی بـە شـوێنکەوتەی پێغەمبـەر دەزانـێ، وە خـۆی بـەوە دەزانـێ کـە ئـەویش شوێنکەوتووی قورئان و هەڵگری قورئانە.

خوای بەخشەر لەو کەسانەمان بگێڕێ کە لە پێشدا خۆیان بە کتێبی خوا تەزکیە دەکەن و لە ڕاستییەکانی قورئان شارەزا دەبن و پێیان ئاشنا دەبن، پاشان تەوفیقی ئەوەشیان دەدا کە دەوروبەریشیان تەزکیە بکەن بە قورئان و ئاشنایان بکەن بە ڕاستییەکانی قورئان، وە بەهۆی پابەندیی بە ڕەوشت و یاساکانی قورئانەوە، کۆمەڵگا و دەوروبەرەکەیان بەو شێوەیە لێبکەن کە ڕاست بێت پێیان بگوترێ: کۆمەڵگایەکی مسوڵمان و میللەتێکی خاوەن ئیمان.

و صلى الله على محمد و على آله و صحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين.

وانەی حەوتەم

هەنگاوی حەوتەم: چاکسازیی و حوکمڕان کردن (الإصلاح و التحكيم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد و آله أجمعين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست !

ئەم وانەیەمان وانەی حەوتەم و کۆتاییە لە زنجیرە وانەی: ((چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!)). جا ئێمە چەند جارێك لە وانەکانی ڕابردوودا باسمان کرد، کە ئێمە بۆ چۆنیەتی هەڵس وکەوتکردنێکی شەرعییانەی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا، حەوت هەنگاومان دیاری کردوون، یان حەوت قۆناغ، کە پێنج لەو قۆناغ و هەنگاوانە تایبەتن بە مرۆڤەوە وەکو تاك، کە دەبێ وەکو تاکێك ئەو پێنج هەنگاوانە بنێ بۆ ئەوەی هەڵس و کەوتێکی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بکات، دووانیشیان کە هی شەشەم و حەوتەمن، واتە وانەی ڕابردوو و ئەوەی ئێستامان پەیوەندیان بە دەرەوەی ئینسانەوە هەیە و ، لە دەرەوەی بازنەی خود (ذات) دان. جا پێنج هەنگاوی یەکەم، کە لە بازنەی ئینسان خۆیدا کورت هەڵدێن، بریتی بوون لە:

<u>هەنگاوی یەکەم</u>: ئەدەب نواندن و بە گەورە و بەرز گرتنی قورئان.

کە ئەوەش وەك باسمان کرد ئینسان هەتا ئیمانی بە خوا زیاتر بێ، هەتا لە خوا نزیکتر بێ، وە هەتا ئیمانی بە قورئان زیاتر بێت و زیاتر لێی تێ بگات و

لێی نزیکتر بێ. بە تەئکید زیاتر لەبەرامبەریدا بـە ئـەدەب دەبـێ بـە بـەرزو گەورەی دەگرێ و خۆشی دەوێت و لە لای پایەبەرز و بەرێز دەبێ.

هەنگاوی دووەم: بریتی بوو لە: خوێندنی قورئان و گوێ بۆ گرتنی.

هەنگاوی سێیەم: بریتی بوو لە: بیر لێ کردنەوەو لێ وردبوونەوەی.

هەنگاوی چوارەم: بریتـی بـوو لـە: کـارتێکران لـە لایـەنی قورئانـەوە، خـۆت وا لێبکەی کە قورئان کارت تێ بکا و دڵی خۆتی بۆ بکەیەوە و کارلێك (تفاعل)ی لەگەڵ بکەی و لێی بەهرەمەند بی.

هەنگاوی پێنجەم: بریتی بوو لە: شوێنکەوتنی قورئان و مل بۆ کەچکردنی.

(عائشة) دایکی بڕواداران خوای لێی ڕازی بێت دەربارەی عومەر خوا لـەویش ڕازی بێت، دووەمین جێنشینی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، گوتوویەتی: (کان عمر وقّافًا عند کتـاب الله) واتە: لەکاتێکدا کە کتێبی خوا دەخوێنرایەوە، عومـەر چاك ڕادەوەستا، یانی: یەکێك گوتبای ئەی عومەر ئەوە نیە خـوا وا دەفـەرموێ، یەکسەر ڕادەوەستا و هەڵوەستەی دەکـرد. دیـارە (عائـشة) خـوا لێـی ڕازی بێـت دەربارەی عومەر وادەڵێ، لەبەر ئەوە خەسـڵەتێکی ئاشـکراو دیـاریبوو، ئەگـەرنا هەموو هاوەڵان (أصحاب) خوا لێیان ڕازی بێ هەر وابوون، وە هـەموو ئینـسانێکی مسوڵمانیش دەبێ هەروا بێ، کاتێك کە فەرمایشتی خوا دێتە پێش، دەبێ ئینسان یەکسەر هەڵوەستە بکـات و بوەسـتێ و بزانـێ خـوا چـی فـەرمووە و چـی لێ داوا دەکات ؟!، بۆ نموونە: لـە (عەبـدوڵلای کـوڕی عومـەر) خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازیبێ گێڕراوەتەوە: ڕۆژێك ئەم ئایەتەی خوێنـدەوە: ﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾آل عمران، واتـە: نابنـە چـاکەکار

هـهتا لـهو شـتهی کـه خۆشـتان دهوێ، نهبهخـشن.. دهڵـێ یهکـسهر ئـهو موصحهفهی که لێی دهخوێند، وێکی هێنایهوه و دایخست و چۆوه ماڵێ و هاتهوه دهستی پێکردهوه، یهکێك لێی پرسی: ئهوه چیت کرد، ئهی (عهبدوڵلا)؟ گـوتی: ئهوه چووم ئهم ئایهتهم جێ بهجێ کرد، قاتێـك جلـی چـاکم هـهبوو، چـووم لـه ماڵهوه بهخشیم و ئینجا هاتمهوه، ئهم ئایهتهم جێ بهجێ کرد، ئنجا ئایهتـهکانی دی دهخوێنم! بهڵێ قورئان بۆیه دهبـێ بخوێندرێتـهوه و لێـی تـێ بگـهی، تـاکو بهڕاستی شوێنی بکهوی، جا چ له بواری ڕهفتاری شهخسیی دا، چ له کاروبـاری سیاسییدا، چ لهبواری کۆمهڵایهتیی و خێزانییدا... هتـد، لـه هـهموو بوارهکـان دا دهبێ هەرچی قورئان فهرموویهتی، به پێی توانـا شـوێنی بکـهوی و بـۆی گـهردن کهچ بی، ئهوجار مانای وایه تۆ ڕێزت لـه قورئـان گرتـوه و بـڕوات پێـی ههیـه و بهگهورهت گرتوه و خۆشت دهوێ و لهلات بهرز و بهڕێزه، ئهگهرنا تۆ ههر قورئان بخوێنیتـهوه، بـهڵام هـیچ کـارت تێنـهکا و هـیچ ههڵوێـستت نـهگۆڕێ و شـوێنی نهکهوی و بیر له ئیش پێ کردنی نهکهیهوه، ئهوه وهك ئهوانه وایه که (أبو حامـد الغزالـي) لهبارهیانـهوه، دهڵـێ: ئهوانـهی کـه قورئـان دهخـوێنن، بـهڵام ئیـشی پێناکهن، لهسهر سهریان دایدهنێن و ماچی دهکهن و لهبهرگیهوه دهیپێچن، بـهڵام پێیهوه پابهندنین، وهك ئهوه وایه دهسهڵاتدارێك نامهیهك بنێرێت بۆ شوێنێك، بـۆ خهڵکی ولاتێك، که کۆمهڵێك تهعلیماتی تێدابێ بۆ جێبهجێکردن، ئهوانیش بێـنن ئهو نامهیهی که ئهو دهسهڵاتداره ناردوویهتی بێنن بۆنخۆشی بکهن و لهبهرگیـهوه بپێـچن و، لـه شـوێنێکی بـهرزی دانـێن و بڵـێن: ئـهوه نامـهی ئـهو حـوکمڕان و دهسهڵاتدارهیه و، بۆیه دهبێ ڕێزی لێبگرین و بۆن خۆشی بکـهین و لـه شـوێنێکی بهرزی دابنێین تۆزی لێ نهنیشێ! جا (غزالي) دهڵێ: بـه تهئکیـد ئـهو حوکمڕانـه

ئەگـەر ئـەوەی پێبگاتـەوە لـە جیـاتی پێخۆشـبوون زۆریـشیان لێ تـووڕەدەبێ و سزاشیان دەدات و دەڵێ: خۆ من بۆ ئەوەم نەناردوە بۆن خۆشی بکەن ئاوا ڕێـزی لێبگرن، بەڵكو ناردوومـە ئیشی پێبکـەن، ڕێـز لێگرتنەکـەی و ئـەدەب بەرامبـەر نواندنەکەی ئەوەیە کە کاری پێبکرێ.

جا ئەو پێنج هەنگاوانە، هەر مسوڵمانێك کە قورئان دەخوێنێ یان کە قورئـانی بۆ دەخوێندرێتەوە و لە قورئان حاڵی دەبێ، دەبێ ئەو هەنگاوانە لە زاتـی خۆیـدا بنێ و بەم شێوەیە هەڵس و کەوت لەگەڵ قورئاندا بکات.

وە <u>هەنگاوی شەشەم</u>: بریتی بوو لە: تەزکیە پێکردن و فێرکردن، بـەڵێ ئینـسانی مسوڵمان هەوڵدەدات دەوروبەرو کۆمەڵگاکەی بە قورئان تەزکیە بکات وپاکسازیی و چاکسازیی بکات و بژاری بکات، لە هەرچـی ناشـەرعیی و غەڵـەت و پەڵـەت و لادان هەیە، جا چ پەیوەندیی بە لایەنی ئیمان و عەقیدە و بیروبۆچوونەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی عیبادەتەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بەلایەنی هەڵس و کەوتی شەخسییەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی هەڵس و کەوتی خێزانییـەوە هـەبێ، چ پەیوەنـدیی بـە ئـادابی گـشتییەوە هـەبێ، چ پەیوەنـدیی بـە لایـەنی حـوکم و سیاسەتەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بەلایەنی ئیدارییەوە هەبێ، دەبێ هەوڵبدات ئەو دەوروبەرەی خۆی بژار بکات و پاکی بکاتەوە لە هەڵە و ناشەرعییەکان و دواییش بیشیرازێنێتەوە بەوەی کە خوا پێی خۆشە و فەرمانی پێکردوە، ئنجا دوایی لەسەر ئاستی ژیانی کۆمەڵگەش کتێب و حیکمەتیان فێربکات، کـە وەك پێـشتر باسمـان کرد (کتێب) واتە: شەریعەتی خوای کاربەجێ کە ئەویش بەزۆریی هەر لە قورئان دایە، کە ژیانی کۆمەڵ ڕێك دەخات لە هەموو ڕووە کانییەوە، وە (حیکمەت)یـش بریتیە لەو ئەدەب و ڕەفتار و ڕەوشتە بەرزانەی کە قورئان گرتوونیەتە خۆی.

ئێستاش باسی هەنگاوی حەوتەمی ئینسانی مسوڵمان دەکەین بۆهــەڵس و کــەوتی لەگەڵ قورئاندا کە (**چاکسازیی و حوکمڕان کردن**)ە، واتە:

چاك کردنی کۆمەڵگا بە هۆی قورئانەوە و چاکــسازیی تێــدا کردنــی و گــۆڕینی بەرەو خێر و چاکە، وە پاشان حوکمڕانکردنی کتێبی خوا بە سـەریەوە، ئنجا وەك پێشتریش گوتمــان: هــەنگاو و قۆناغــەکانی یەکــەم و دووەم و سـێیەم و چــوارەم و پێنجەم باس لە هــەڵس و کــەوتکردنی ڕاســت و دروسـتی تــاك لەگــەڵ قورئــان دا دەکەن، بــەڵام هــەنگاو و قۆناغــەکانی شەشــەم و حەوتــەم زیــاتر پەیوەنــدییان بــە خەڵك و کۆمەڵگای مسوڵمانەوە هەیە بەگشتی و، ئەنجامدانیان پەکی لەسەر کاری بە کۆمەڵ و هەرەوەزیی کەوتوە.

بەتایبەت ئەم هەنگاو وقۆناغی حەوتەمە بە پلەی یەکەم پەیوەستە بە پاکسازیی و چاکسازیی تێدا کردنی دام و دەزگا و دامــەزراوەکانی بــەڕێوە بردنــی کۆمــەڵگا لــە بوارەکانی سیاسیی و ئابووریی و ئیداریی دا.

ئێستاش بۆ ئەوی چەمك و واتای ئەم هەنگاو و قۆناغی حەوتــەم و کۆتاییــەی هەڵس و کەوتکردن لەگەڵ کتێبی خوادا لــە دڵ و مێـشکمان دا ڕوونــتر بێــت، بــا تۆزێك چەمك و واتای هەرکام لە (إصلاح) و (تحکیم) ڕوون بکەینەوە:

پێناسه و چۆنیەتی (إصلاح)

وشەی (إصلاح) یەك جار [1] لە قورئاندا هاتوە لەسەر زمانی یەكێك لە پێغەمبەران كە (شُعیب)ە علیه السلام، كە هەندێك لە زانایان بە وتاربێژی پێغەمبەران (خطیب الأنبیاء) ناویان بردوە لەبەرئەوەی پێغەمبەرێكی زۆر فەصیح و قسەزان و بەڕێ و جێ بووە، ئەویش كە لە سوورەتی (هود)دا دەفەرموێ: ﴿ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ٨٨ ﴾.

جا دەتوانین بڵێین: وشەی (إصلاح) بەكورتی، واتە: چاك كردن، چونكە (إصلاح) لەسەر وەزنی (إفعال)ە و لە (صَلح)ەوە هاتوە كە بە مانای (چاكبوو) دێ، وە (أصلح) یانی چاكی كرد، كەواتە: (إصلاح)ی كۆمەڵگا، یانی صاڵح كردنی و چاككردنی. ئنجا خوای پەروەردگاریش بەڵێنی داوە بە هەر میللەتێك چاك (صاڵح) بێت، بیكاتە جێنشینی خۆی لەسەر زەوی دونیا و، سەر زەمینی بەهەشتیشی پێ ببەخشێ، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ ٱلذِّكۡرِ أَنَّ ٱلۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ ٱلصَّٰلِحُونَ ١٠٥ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغٗا لِّقَوۡمٍ عَٰبِدِينَ ١٠٦ ﴾ الأنبیاء، واتە: بێگومان ئێمە لەدوای زەبوور لە (ذكر)دا (كە مەبەستی تەوراتە) نووسیومانە (واتە: ئەو یاسایەی خۆی، هەم لەزەبووردا نووسیوە و هەم لە تەوراتیشدا، دیارە لە قورئانیشدا هەر بەیانی كردوە)، كە سەر زەمین بەندە

(1) واتە: بەم شێوەیە، ئەگەرنا لەگەڵ پێوەلكێنرانی ڕاناو دا، وەك (إصلاحها..) چەند جارێك هاتوە.

چاکەکانم بە میراتی دەگرن (واتە دەستەڵاتی تێدا پەیدا دەکەن و حـوکمڕانیی تێدا دەکەن). هەڵبەتـە لێـرەدا مانـای وشـەی (الأرض) دوو ئیحتیمـالی هـەن، کـە پێکەوەش ناکۆك نین، واتە دەگونجێ لە یەك کاتـدا هـەردووکیان مەبەسـت بـن، یەکەم: کە مەبەست سەر زەمینـی دونیـا بـێ، دووەم: کـە مەبەسـت سـەر زەوی بەهەشت بێت، چونکە خوای زانا و توانا لە قورئاندا بەهەشتیش هەر بە وشـەی (الأرض) ناو دەبات[1].

ئنجا بە تەئکید ئەو بەندانەی کە بۆ خوا چاکن و ئەو کۆمەڵگا و میللەتەی کـە چاکە، خوای باڵادەست هـەم سـەر زەوی دونیایـان تەسـلیم دەکـات، کـە تێیـدا خاوەن دەستەڵات و باڵادەست بن و شەریعەتی خوای تێدا پیادە بکـەن، وە هـەم زەوی بەهەشتیشیان تەسلیم دەکات، بۆ ئـەوەی تێیـدا نیـشتەجێ و سـەقامگیربن. کەواتە: (اصـلاح) یانی: ئەو کۆمەڵگا و دەوروبەرەت وا لێ بکەی شایـستەی ئـەوە بێ کە خـوای کاربـەجێ بیـچەسپێنێ لەسـەر زەویـداو، دەسـەڵاتی بـداتێ، بـەو شێوەیەی کە خوا پێی خۆشە ژیانی خـۆی ڕێـك بخـات و ئیـدارە بکـات لەسـەر زەوی، چونکە مرۆڤ داوای لێکراوە و لەسەری پێویست کـراوە کـە بەندایـەتی بـۆ خوا بکات، بەندایەتی بۆ خوا کردنیشی بەوە دەبێ کە بـە پێـی شـەریعەتی خـوا ژیانی خۆی بەڕێوەبەرێ، جا لە ژیانی تایبەتیی و شەخسیی خۆیـدا ئـەوە دیـارە مسوڵمان هەمیشە مولزەمە کە بەو شێوەیەی خوا عزّوجلّ فەرمانی پێکردوە، بژی.

(1) وەك فەرموویەتی: ﴿ وَقَالُواْ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾ الزمر.

وه هەروەها لە ژيانى خێزانيشى دا ئەوەنـدەى دەسـەلاتى هـەبێ، وه لـە ژيـانى كۆمەڵايەتيشى دا بە هەمان شێوه، بەلاّم لە ژيانى كۆمەڵيى دا ئەوە ديـارە كـە بـە تەنيا ناكرێت و دەبێ مسوڵمانان بە هەموويانەوە دەستبار بۆ يەك بگرن وهاوكاريى پێكەوە بكەن، بۆ ئەوەى ژيانەكەيان بەو شێوەيە لێ بكەن كـە خـوا پێـى خۆشـه، چونكه خواى بەبـەزەيى كـە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ ﴾ الذاريات، هەم چەمك و واتايەكى تاكيى هەيە، واته: تاك تاكى جنـد و ئينسانەكان خوا بۆيە دروستى كردوون، كە بەندايەتيى بۆ بكەن، وه هەم چـەمك و واتايەكى گشتيشى هەيە، واته كۆمەڵى جند و كۆمەڵى مرۆڤ، خوا بۆيە دروستى كردوون كە بەندايەتيى بۆ بكەن، جا ديارە بەندايەتييش بۆ خـوا بـەوە دەبـێ كـە ملكەچى شەريعەتى خوا و دينى خوا بن، واته: بە هەموويان شـەريعەتى خـواى پـەروەردگار بەڕێوەبـەرن، بـۆ ئـەوەى ژيانەكـەيان بـەو شـێوەيەبێ كـە خـوا پێـى خۆشه، كەواته: بەڵێ يەكێك لە ئەركەكانى هەڵگرى قورئان بريتيە لە چـاككردن (إصلاح)ى كۆمەڵگا و دەوروبەرى، ديـارە ئـەويش پـاش ئـەوەى كـە خـۆى چـاك (صالح) كرد، چونكه ئەوەى چاك (صالح) نەبێ چاكسازيى (إصلاح)ى پێناكرێ، زانايان گوتوويانه: چاككردنى خەڵك بريتيە لە باجى چاككردنى خۆت (الإصلاح ضريبة الصلاح) بەڵێ: (فاقد الشيئ لا يعطيه)، كەسێك بۆخـۆى شـتێكى نـەبێ ناتوانێ لێى ببەخـشێ، كەسـێك سـێوى نـەبن، نـاتوانێ سـێوان بداتـە خـەڵكى، كەسێك بۆخۆى چاك نەبێ، چاكسازيى پێ ناكرێت و، كەسـێك بۆخـۆى ڕاسـت نەبێ خەڵكى پێ ڕاستە ڕێ ناكرێ و، كەسێك بۆخـۆى لـە خـوا نزيـك نـەبێت، خەڵكى پێ لەخوا نزيك ناكرێتـەوە، ئـەوە خـاڵێكى زۆر گـرنگ و بنـچينەييیە كـە بزانين ئێمە بەئەندازەى ئەوەى كارمان لەخۆمان كردوە، كار لە خـەڵك دەكـەين،

تەماشـا بکـەن! ئاسـنێکی ڕەش و سـارد و ڕەق دەخرێتـە نێـو کوورەیـەکی ئاگرەوە، ئەو ئاگرە ئاسنەکە وەکو خۆی لێ دەکات، ڕەنگی وەکو ڕەنگی وی لێ دێ و گەرمی دەکات وەکو خۆی، واتە: ئاگرەکە سیفەتەکانی خۆی لەسەر ئەو ئاسنە ڕەقە پەیدادەکات، بۆچی ؟ چونکە بۆخۆی کاریگەریی هەیە و سیفەتەکانی خۆی نەقڵ دەکات بۆ شتێك کە خراوەتە نێوی!

دیارە یەکێك لە حیکمەتەکانی هاتنی ئایەتی: ﴿ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغًا لِّقَوْمٍ عَٰبِدِينَ ﴿١٠٦﴾ ﴾ الأنبياء ، واتە: بێگومان لەمەدا پەند هەیە بۆ خواپەرستان، بەدوای ئایەتی: ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنۢ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّٰلِحُونَ ﴿١٠٥﴾ ﴾ دا هەرئەوەیە کە بزانین: چاکبوونمان بەرهەمی بەندایەتیی کردنمانە بۆ خوا سبحانە وتعالی، بۆیە ئەگەر بمانەوێ (صالح) بین دەبێ هەوڵبدەین (عابید) بین!

بەڵێ بەڕاستی مرۆڤ بە ئەندازەی ئەوە کە کاری لە خۆی کردوە، کاریـشی پـێ لە خەڵکی دەکرێ و ئەوەی کە ئیمانی چاکی هەبێ، دەتوانێ خەڵك بەرەو ئیمـان بێنێ و ئەوەی کە ڕەوشتی بەرز و جوان بێ، دەتـوانێ ڕەوشـتی خـەڵکیش جـوان بکات و ئەوەی هۆشیار بێ و لـە دیـن حـاڵی بـووبێ، دەتـوانێ خـەڵکیش حـاڵی بکات و...هتد، بەڵام بەڕاستی ئەگەر ئینسان ئەو سـیفەتانەی تێـدا نـەبن، ئـەوە قسەی ڕووت هیچ نیە و، وەکو دەڵێ: (ئاسنی سارد بە فوو گەرم نابێ).

بەڵێ بەڕێزان!

چاککردنی کۆمەڵگا کە گەورەترین ئـەرکی سەرشـانی هـەڵگرانی قورئانـە و لـە هەموو ڕووەکانەوە خەم لە کۆمەڵگا و میللەت و دەوروبەریان دەخۆن و هەوڵدەدەن، کۆمەڵگا و دەوروبەریان بەو شێوەیە لێ بکەن کە قورئان فەرموویەتی.

ئێستاش با سەرنجێکی ئەو ئایەتانە بدەین کە لە سیاقی ئەواندا ڕستەی: ﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ﴾ هاتوە:

﴿ ۞ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟ يَٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ ۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَرَزَقَنِى مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ ﴾ هود.

واتە: وە بۆ لای گەلی مەدیەن شوعەیبی برایانمان نارد، گوتی: ئەی گەلەکـەم خوا بپەرستن جگە لەو پەرستراوێکی دیکەتان نیە! وە کەمیی لە پێوان وکێشان دا مەکەن من دەبینم وەزعتان (ژیان و گوزەرانتان) باشە، بـەڵام لـە ئـازاری ڕۆژێکـی ئابلووقەدەر لێتان دەترسم! وە ئەی گەلەکەم پێوان و کێشان دادگەرانە بکـەن، وە شتی خەڵکی بە سووك سەیر مەکـەن، وە لەسـەر زەمـین دا هـەوڵی خراپـەکاریی

مەدەن! پاداشتی نەبڕاوەی خوا (لە دنیا) چاکترە بۆتان، وە مـن پـارێزەر نـیم بەسەرتانەوە (کە نەهێڵم لابدەن).

گوتیان: ئەی شوعەیب ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێدەکات کـە واز لـەوە بێـنین کە باب و باپیرانمان دەیانپەرست، یان بە کەیفی خۆمان تەصـەڕڕوف لـە مـاڵ و سامانی خۆماندا بکەین؟! بەڕاستی تۆ هێدیی و مەند و سەرڕاستی!

گـوتی: ئـەی گەلـەم! ئـەدی ئەگـەر مـن لەلایـەن پەروەردگارمـەوە لەسـەر بەڵگەیەکی ڕۆشن بم (هەر دەبێ بـە قـسەم نەکـەن؟!) وە خـوا لەلایـەن خۆیـەوە بژیویکی باشی داومێ و ناشمەوێ پێچەوانەی ئەوە بجووڵێمەوە کە لێتانی قەدەغە دەکەم، جگە لە چاکسازیی بە پێـی توانـام مەبەسـتێکی دیکـەم نیـە، یارمـەتیش بەس لە خوا دەخوازم، پشتم هەر بەوی بەستوە و تەنیا بۆ لای ویش دەگەڕێمەوە.

وەك دەبینین شوعەیب سەلامی خوای لێ بێ کە لەمیانەی قسەکانی دا خـۆی بە چاکساز (مصلح) ناودەبات و بەڕاشکاویی ڕایدەگەیەنێ کە جگە لە چاکـسازیی (إصلاح) کردنی گەل و کۆمەڵگایەکەی هـیچ ئامـانج و مەبەسـتێکی دیکـەی نیـە. سەرەتای پـەیام و بانگەوازەکـەی بـە: ﴿يَـٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥ﴾ دەسـت پێـدەکات! کەواتـە: بـەردی بناغـە و یەکـەمین هـەنگاوی چاکـسازیی ڕاسـتەقینە لـە ئیمـان و عەقیـدە و لـە چەسـپاندنی خـوا بەیـەکگرتن (توحیـد) دا بەرجەستەیە، بەڵێ بۆ ڕاسـتکردنەوەی هـەر کۆمەڵگایـەکی لار و لادەر، پێویـستە خاڵی دەستپێك و وەرچەرخان، ئیمان و خوا بەیەکگرتن بێ، ئەگەرنا بـە تەئکیـد ئەوەی کە ناوی لێدەنرێ چاکسازیی (إصلاح) جگە لە پینە و پـەڕۆکردنی واقیعـی نەفامییانەی کۆمەڵگا چیدی نابێ!

ئنجا شوعەیب سەلامی خوای لێ بێ، پاش ڕاگەیاندنی خوا بەیەكگرتن (توحید) چوار شتی دیكە بە گەلی مەدیەن ڕادەگەیەنێ، بە واتایەكی دیكە: پاش ڕاگەیاندنی برگەی یەكەمی بەرنامە چاكسازییەكەی، چوار برگەی دیكەشیان دەخاتە پێش چاو:

1. (وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ)
2. (وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ)
3. (وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ)
4. (وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ)

لە برگەی یەكەم دا ڕێگرییان لێ دەكات لە فێڵ و خیانەت لە پێوان و كێشان، واتە: كاتێك كە شت بۆ خەڵك پێوانە دەكەن و دەكێشن، وە لە برگەی دووەم دا فەرمانییان پێدەكات كە بە شێوەیەكی دادگەرانە پێوان و كێشان ئەنجام بدەن، چ بفرۆشن چ بكڕن! لە برگەی سێیەمیش دا شتی خەڵك بە كەم سەیركردنیان لێ قەدەغە دەكات، كە هەم شتی مەعنەویی و هەم ماددییش دەگرێتەوە، وە لە برگەی چوارەم دا ڕێگریی و جەردەیی و خراپەكارییان لێ قەدەغە دەكات، بەمجۆرە بەرنامە چاكسازییەكەی، لایەنەكانی: ئیمان و ئەخلاق و ئابووریی و كۆمەڵایەتیی و سیاسی، دەگرێتەوە!

بەڵام با بزانین گەلەكەی دەڵێن چی و چۆنی وەڵام دەدەنەوە؟! (قَالُوا۟ يَٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟) دەڵێن ئەی شوعەیب! ئەوە نوێژەكەت وات لێ دەكات ئەوەی باب و باپیرانمان

دەیـان پەرسـتن دەسـتیان لێ هـەڵگرین، واتـە: دەسـت لـە مـەعبوود و پەرستراوەکانمان هەڵگرین؟! وە ئایا نوێژەکەت وات لێ دەکات رێگـەمان لێ بگـری کـە بەکـەیفی خۆمـان هـەڵس و کـەوت بکـەین لـەو مـاڵ و سامانەدا کـە لەبـەر دەستمانە؟! وا دیـارە گـەلی شـوعەیب بڕوایـان بـە ڕژێمـی سـەرمایەداریی بـووە و بڕوایان بە لیبڕالیزم بووە، کە دەڵێ: تاك ئازادە چی دەکات بێ گوێدانـە ئـەوەی میللەت زەرەر دەکات یان قازانج، دەبێ کۆمـەڵگای (شـوعەیب)یـش بـە زاراوەی ئێستا کۆمەڵگایەکی (لیبڕاڵ) بووبن، جا دیـارە بەرنامـە و ئـایینی خـوا دەڵـێ: نابێ چۆنت پێ خۆشە ئاوا تەسەڕڕوف لە ماڵەکەتدا بکـەی، بـەڵکو دەبـێ چـۆن خوا فەرموویەتی ئاوا بـی، بـەڵام سیستەمی سـەرمایەداریی دەڵـێ: چـۆنت پـێ خۆشە وا بکە، جا بازرگانیی بە ماددە سەرخۆشکەرەکان (مُخَدِّرات)ەوە دەکـەی، بازرگانیی بە چەکی کۆکوژەییەوە دەکەی، چی دەکەی بیکە، گرنگ ئەوەیە سوود و قازانجی زیاتر بکەی و، نابێ گوێ بدەیە ئەوە داخۆ کۆمـەڵگا و میللـەت زەرەر دەکات یان قازانج.

کەواتە: شوعەیب علیه السلام وەکو چۆن ویستوویەتی کۆمەڵگاکەی خۆی لە ڕووی عەقیدیی و فیکرییەوە (إصلاح) بکات، ئاواش ویستوویەتی لە ڕووی ئابووریشەوە چاکیان بکات، هەروەها لە ڕووی ئەخلاقییەوە و لە ڕووی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و..هتدیشەوە، بەڵام ئەوان ڕەخنەی لێ دەگرن و دەڵێن: ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێ دەکات کە واز لە پەرستراوەکانمان بێنین و دەست لە بەکەیفی خۆ تەصەڕڕوف کردن لە ماڵ و سامانماندا هەڵگرین؟! جا دیارە ئەم قسەیەی گەلەکەی ئەوە دەگەیەنێ کە دیارە شوعەیب علیه الصلاة والسلام وای لێ

حاڵی کردوون کە نوێژ فەرمان بە ئینسان دەکات کە دەبێ عەقیدەی چاك بێ. لایەنی ئابووری چاك بێ، لایەنی کۆمەڵایەتی چاك بێ، لایەنی سیاسی چاك بێ. دیارە لێی حاڵی کردوون کە نوێژ ئینسانێکی ڕاست و دروست و میللەتێکی ڕاست و دروست پەروەردە دەکات، ئنجا شوعەیب لە وەڵامیاندا دەڵێ: ﴿قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ﴾ دەڵێ: ئەی گەلەکەم ئەدی ئەگەر من لەسەر ڕێیەکی ئاشکرابم، وە لەسەر بەڵگە و بورهانێکی ئاشکرابم لە لایەن پەروەردگارمەوە، واتە: خۆم بەرچاو ڕوونم لە ڕێی خۆمدا ڕێی خۆم باش دەبینم، خوای پەروەردگار هیدایەتی داوم، بەرچاوی ڕۆشن کردوومەوە، وە خوا ڕزق و ڕۆزییەکی باشیشی داومێ و پێویستم بە پارە و سامانی ئێوە نیە و، بۆیە ناڵێم فرت و فێڵ مەکەن و زوڵم و زۆر مەکەن و خراپەکاریی مەکەن لەڕووی ئابووریی وکۆمەڵایەتیی و...هتد، کە تەماعم لە ماڵتان دا هەبێ، نەخێر من پێویستیم بە ماڵی ئێوە نیە، بەڵام دەمەوێ کۆمەڵگاکەم کۆمەڵگایەکی ساغ و سەلامەت بێ، کۆمەڵگایەکی بەختەوەر بێ و قڕیی و پڕیی تێدا نەبێ، زوڵم و ستەمی ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی تێدا نەبێ، ئنجا دوایی دەڵێ: ﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ﴾ من بەس دەمەوێ چاکسازیی بکەم، واتە: بەس ئامانج و مەبەستم ئەوەیە ئێوە چاك بکەم!! کەواتە: چاککردنی خەڵك ئەوە ماناکەیەتی، دەبێ لە هەموو ڕووەکانەوە و لە هەموو لایەنەکانی ژیانەوە، ئەو کۆمەڵگایە چاك بکرێ، بەڵام ئایا دەبێ لە پێشدا لە کوێوە دەست پێ بکەی؟ هیچ یەکێك لە پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام نیە لەگەڵ میللەتی خۆی دا قسەی کردبێ، مەگەر بەو ڕستەیە دەستی پێکردوە:

﴿يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ﴾. ئەی گەلەکەم خوا بپەرستن، جگە لەو پەرستراوێکی دیکەتان نیە. هەموویان لێرەوە دەستیان پێکردوە، لە خوا بە یەکگرتنەوە، بەڵێ ئەوە خاڵی دەست پێ کردنی کارە، هەموو پێغەمبەران علیهم الصلاه والسلام وایان کردوە، کە دەبێ لە پێش دا خەڵك خوا بپەرستێ، خۆی بەبەندەی خوا بزانێ، خوا بە پەروەردگار و خاوەن و پەرستراوی خۆی بزانی، تەسلیمی شەریعەت و بەرنامەکەی بێ، دەبێ لەوێوە دەست پێ بکرێ، ئەگەر نا کەسێك کە خوای نەناسیبێ، چۆن بە قسەی شەریعەتەکەی دەکات؟! چۆن وەدوای پێغەمبەرەکەی دەکەوێ؟! هەر بۆیەش ئێستا تەماشا دەکەی کابرا خۆی بە مسوڵمان دەزانێ و دەڵێ خواش دەناسم، پێی وایە ئیمانیشی بە خوا هەیە، بەڵام کە پێی دەڵێی ئەوە خوا حەرامی کردوە مەیکە و ئەوە خوا پێویستی کردوە بیکە! ، دەڵێ: کاکە ئەوە بەکەڵکی ئێستا نایەت! ، واتە: خۆی لە خوا بە زاناتر دەزانێ، یان بەرپرسی حیزبەکەی خۆی لە خوا پێ شارەزاترە!! ، بەڵام ئایا خوای زانا ئێستای لەبەرچاو نەبووە کە یەك پێغەمبەری ناردوە بۆ هەموو مرۆڤایەتی هەتا دونیا دەبڕێتەوە، وە کتێبێکی ناردوە هەتا دونیا دەبڕێتەوە، خۆ خوای پەروەردگار وەکو چۆن لە قۆناغەکانی پێشوودا بۆ هەر چاخ و سەردەمێك پێغەمبەرێکی دەنارد، بۆ هەر قۆناغێك کتێبێکی دەنارد، خۆ دەیتوانی لەدوای پێغەمبەری کۆتاییش علیه الصلاة والسلام چەند پێغەمبەرێکی دیکە بنێرێ و چەند کتێبێکی دیکە بنێرێ، بەڵام کە بەو پێغەمبەرە ئیکتیفای کردوە و فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾﴾ سبأ، واتە: تۆمان نەناردوە مەگەر بۆ ئەوەی موژدەدەر و

ترسێنەر بی بۆ تێكڕای مرۆڤایەتی بەڵام زۆربەی خەڵكی نازانن. كەواتە: دیارە ئەو پێغەمبەرە و ئەو قورئانەی كە بۆی نێرراوە، ئەوەیان لە باراندا هەیە كە ڕێنموونیی هەموو مرۆڤایەتی بكەن و ژیانیان ڕێك بخەن، بەو شێوەیەی كە خوا دەیەوێ لە هەموو بوار و لایەنەكان دا.

پێناسە و چۆنیەتی (تحكیم)

ئێستاش با سەرنجێكی چەمك و واتای وشەی (**تحكیم**) بدەین:

وشەی (تحكیم) بەكورتی: یانی كردنە دادوەر و كردنە حوكمڕان، جا كە ئێمە باسی قورئان دەكەین، لێرەدا مەبەست لە (تحكیم) ئەوەیە كە كتێبی خوا عزّوجلّ بكەینە دادوەر (حكم) و بیكەینە حوكمڕان (حاكم)، وشەی (تحكیم)یش لە قورئان دا هاتوە بە صیغەی: (یُحَكِّمُوكَ)، وە خوای كاربەجێ ملدان و ڕازیبوون بە حەكەمێتی وحوكمڕانێتی قورئانی لە لایەن مسوڵمانانەوە كردۆتە سەنگی مەحەك و پێوەر و تەرازووی مسوڵمانەتیی و ئیمانداریتییان، وەك فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ ﴾ النساء، لێرەدا خوا عزّوجلّ پێغەمبەری خۆی دەدوێنێ و هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتەشمان لە وانەی پێشووتر دا باسكرد و كورتەكەی ئەوەیە كە دوو نەفەر پێكەوە دەمەقاڵێیەكیان بووە و یەكێكیان ئامادە نەبووە كە ئەو كێشەیەی خۆی بەرێتە لای پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام و گوتوویەتی دەیبەین بۆ لای یەكێكی دیكە، ئیدی خوای پەروەردگار ئەو چەند ئایەتانەی ناردوونەتە خوار، كە لە ئایەتی كۆتاییاندا فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ

﴿لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ ...﴾ واته: نهخێر ههرچهند ئیددیعای ئیمان دهکهن، بهڵام سوێند به پهروهردگارت ئیمان ناهێنن ههتا نهتکهنه دادوهریان..

کهواته: ههر کهسێك به حوکمێکی خوا ڕازی نهبێ، ههرچهنده لافی ئیمـان و ئیسلام لێ بدات، بڕوادار و مسوڵمان نیه، بهڵێ نوێژێ دهکـات و ڕۆژوو دهگـرێ، بهڵام مادام یـهك حـوکمی خـوا ڕهت دهکاتـهوه، بـڕوادار نیـه، چـونکه خـۆ ئـهو کهسهی که ئایهتهکهی دهرباره هاتۆته خوارێ، نهچووه بڵێ به هیچ شتێکی ئایین و بهرنامهی خوا ڕازی نـیم! بـهڵکو مهسـهلهکه هـهر ئـهوه بـووه کـه کێـشهیهك و گرفتێك له بهیندا بووه، لایهنێك گوتوویهتی کاکه با بچین بۆ لای پێغهمبهر علیـه الصلاة والسلام، ئهوهی دیکه گوتوویهتی نهخێر با بچین بـۆ لای (کـهعبی کـوڕی ئهشرهف) که سهرۆکی جوولهکهکانی خهیبهر بووه! کهواته: کهسـێك بـههیچ لـه شـهریعهتی خوا ڕازی نهبێ، ههر به هیچ ڕازی نهبێ، به هیچ کام له حوکمهکان، دیاره ئهوه کافری حهوت جار کافره، کوفرهکهی هێندا تۆخه و هێنده زهقـه هـهر کۆتایی نیه، بۆچی؟ چونکه ئهگهر خوا جلّ شأنه سوێند بخوات به پهروهردگارێتی خۆی که ههرکهسێك به یهکێك له حوکمـهکانی مـن ڕازی نـهبێ، لـه یـهکێك لـه کێشهکانی دا ئاماده نهبێ شهریعهتی من بکـا بـه دادوهر و پێغهمبـهری مـن علیـه الصلاة والسلام بکات به حهکهم، ئهوه ئیماندار نیه، ئهدی کهسـێك کـه لـه هـیچ شتێکدا به شـهریعهتی خوا ڕازی نهبێ، حوکمی چۆنه؟ به تهئکیـد وهکـو گوتمـان ئهوه ههر کافرێکی زۆر سهر سهخته، ئنجا با نوێـژیش بکـات و ڕۆژووش بگـرێ، ئهوه هیچ له مهسهلهکه ناگۆڕێ، چونکه نوێژ و ڕۆژووی وا هیچ نیه، ئاخر ئهگهر نوێژ و ڕۆژووی ڕاستهقینه بووایه و کاتێك سهر بۆ خوا دهخاته سهر زهوی، بزانـێ

چ دەکات و کاتێك کە دەڵێ خوایە هەر تۆ دەپەرستم! بزانێ چی دەڵێ؟ چۆن هەڵوێستی وای دەبێ؟ ئاخر ئەگەر هەر خوا دەپەرستێ بۆ بە شەریعەتەکەی ڕازی نیە؟ پەرستنی خوا ئەوەیە مرۆڤ ئەوپەڕی ملکەچیی بۆ خوا هەبێ، جا ئەوە چ ملکەچییەکە بڵێ ئەی خوایە تۆ دەپەرستم، بەڵام بەشەریعەتەکەت ڕازی نیم؟! مسوڵمانم بەڵام دینی تۆم ناوێ !!

کەواتە (تحکیم)ی کتێبی خوا ئەوەیە کە بیکەیە بە حەکەم و حوکمڕان، واتە: هەر ئەو چارەسەرکەر و دادوەربێ بۆ یەکلایی کردنەوەی کێشە و مشت ومڕەکان و بەس ئەویش بەرنامە بێ، چونکە خوای کاربەجێ لە قورئاندا هەم خۆی بە حەکەم ناو بردوە و هەم خۆیشی بە حوکمڕان ناوبردوە، جا هەندێك لە زانایان دەڵێن (حکم) و (حاکم) هەر یەکن، بەڵام وا پێ ناچێ، چونکە (حاکم) واتە: ئەو کەسەی کە بەرنامە دادەنێ، یان حوکمڕانیی دەکات، دیارە خوای بێ وێنە بۆ خۆی حوکمڕانیی ناکات، بەڵام بەرنامەی داناوە و پێغەمبەرەکەی علیە الصلاة والسلام حوکمڕانیی کردوە، لە دوای ئەویش جێ نشینەکانی، لە دوای وانیش هەرکەسێك دەسەڵاتی ئیسلامیی کەوتۆتە دەست، دەبێ حوکمڕانیی بکات بە پێی بەرنامەی خوای پەروەردگار، بەڵام وەکو چۆن خوا حاکمە بە مانای بەرنامەڕێژ (مُشَرِّع)، دیسان حەکەمیشە، خوای پەروەردگار هەردووکیانی فەرمووە، لەبارەی (حاکم) بوونیەوە فەرموویەتی: ﴿ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨﴾ ﴾ التين، واتە: ئایا خوا کاربەجێترینی حوکمڕانەکان نیە؟! دیارە (حاکم) لێرەدا بە مانای بەرنامەڕێژو یاسا دانەرە.

هەروەها لە بارەی (حَكَمْ) بوونییەوە، فەرموویەتی: ﴿ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ﴾ الأنعام (114)، واتە: ئایا غەیری خوا دادوەرێکی دیکە بخوازم ؟! بەڵێ دەبێ بەس خوا دادوەربێ و هەر خوا بۆی هەیە دادوەریی بکا لەکاتی مشت و مڕی نێوان خەڵکیدا: ئەوە هەقیەتی، ئەوە نا هەقیەتی، کەواتە: (تحکیم)ی کتێبی خوا بریتیە لەوەی کە شەریعەتی خوا بکەی بە (حاکیم)، وە بیشی کەی بە (حەکەم)، واتە: بیکەی بە بەرنامەدانەر بۆ ژیانی خەڵك و، بیشی کەی بە دادوەر بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشە و مشت و مڕانەی کە لە نێوانیاندا ڕوودەدەن.

ئینجا با سەیری ئەو سێ ئایەتە بە پێزەی سووڕەتی (المائدة) بکەین، واتە: ئایەتەکانی (48 ، 49 ، 50)، خوا عزّوجلّ فەرموویەتی: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾ المائدة. واتە: وە کتێب (قورئان)یشمان بۆ تۆ ناردەخوار، کە کتێبەکانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێ و بەسەریشیانەوە چاودێرە، دەجا بە پێی ئەوە کە خوا ناردوویەتە خوارێ دادوەرییان لە نێوان دا بکە و مەکەوە شوێن ئارەزووەکانیان و لەو هەقە لامەدە کە بۆت هاتوە. بۆ هەر کامێکتان —لە ئۆممەتان– بەرنامە و ڕێبازێکمان داناوە، وە ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەکردە یەك ئۆممەت، بەڵام —بۆیە ئاوا بۆ چەند ئۆممەتێك دابەشی

كردوون- تاكو لەوەدا كە پێی داون تاقیتان بكاتەوە، دەجا پێشبڕكە بكەن لە چاكەكان دا، تێكڕاتان گێڕانەوەتان بۆ لای خوایە، جا هەواڵتان پێدەدا بەوە كە تێیدا كەوتبوونە ڕاجیاییەوە.

هەندێ كەس دەڵێن: جا كوا خۆ خوا باسی ئەوەی نەكردوە كە دەبێ قوڕئان حەكەم بێ و قوڕئان بەرنامەی ژیان بێت و دەبێ شەریعەت حاكم بێ؟! بەڵام ئەو مەسەلەیە یەكێكە لە مەسەلە هەرە ڕۆشن و بەڵگە نەویستەكانە لە شەریعەتی ئیسلامی دا، بۆ وێنە تۆزێك سەیری ئەم ئایەتە بكە كە ئێستا هێنامانەوە: خوا جل شأنه دەفەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ هەڵبەتە ئەم ئایەتە دوای ئەو ئایەتانە هاتوە كە خوا تێیاندا باسی تەوراتی و ئینجیل دەكات، وە باسی ئەوە دەكات كە تەوراتی ناردوە و ئینجیلیشی ناردوە بۆ ئەوەی هەردووكیان بەرنامە بن بۆ ژیان، تەورات بۆ ژیانی بەنی ئیسرائیل لەسەردەمی (مووسا) دا علیه الصلاة والسلام، ئینجیلیش بۆ ژیانی بەنی ئیسرائیل لە سەردەمی (عیسا) دا علیه الصلاة والسلام، دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾، واتە وەكو چۆن تەوراتمان بۆ مووسا نارد، (وشەی تەورات واتە: شەریعەت، بەرنامە، وە وشەیەكی عیبریی‌یە، ئینجیلیش واتە: موژدە)، بە هەمان شێوەش: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ بۆ تۆش (ئەی موحەممەد) كە پێغەمبەری ئۆممەتی كۆتایی، پێغەمبەری مرۆڤایەتی تا كۆتایی ژیانی، بۆ تۆش كتێبمان ناردوە بە هەق، (مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ)، ئەوەی لەپێش خۆی دا بووە هەمووی بەڕاست دەزانێ، واتە قوڕئان پشتگیریی ئەوە دەكات كە: (صحف)ی إبراهیم، تەوراتی مووسا، زەبووری داوود، ئینجیلی عیسا و هەموو كتێبەكانی دیكەی خوا

که خوا ناوی نەهێناون، وه هەموو پەیامەکانی خوا که بۆ پێغەمبەرانی ناردوون، هەموویان هەقن، له ئەسڵ دا هەموویان هەقن، بەڵام ئێستا تەورات و ئینجیل و زەبوور دەسکاریی کراون و پڕکراون له خورافات و شتی ئەفسانەیی، دیاره قورئان پشتگیریی ئێستایان ناکات، بەڵکو پشتگیریی ئەصڵەکەیان دەکات، که خوا به هەق ناردوونی، (وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ)، وه به سەریشیانەوه چاودێره، چۆن به سەریانەوه چاودێره؟ واته ئێستا ئێمه بەهۆی قورئانەوه دەزانین تەورات چەندی دەستکاریی کراوه یان نەکراوه، ئینجیل چەندی ڕاسته و چەندی ڕاست نیه، ئەو ئینجیلانەی ئێستا هەن چەندەیان دەگونجێ بڵێی: خوا ناردوویەتی، چەندەشی ناگونجێ بڵێی: خوا ناردوویەتی، ئەوه قورئان حەکەمە و چاودێره بەسەریانەوه، پاشان فەرموویەتی: (فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ) واته: دەجا تۆ حوکمیان له بەین دا بکه بەوەی که خوا ناردوویەتی، خوا چی ناردۆته خوار ؟ دیاره قورئان، کەواته: پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، خوای بێ هاوەڵ مولزەمی کردوه بەوه که حوکم به قورئان بکات له نێو خەڵکی دا، وه له دوای خۆیشی دیاره ئۆممەتەکەشی دەبێ حوکم به قورئان بکات، مادام خۆی به ئۆممەتی ئەو پێغەمبەره علیه الصلاة والسلام دەزانێ، (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ) واته: وەدوای ئارەزووەکانیان مەکەوه، لەو حەقه لانەدەی که خوا بۆی ناردووی، کەواته له بەرامبەر هەقێك دا که قورئانه، که خوا بۆی ناردوه چی هەیه؟ بێگومان هەوا و ئارەزوو! ! (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) واته: بۆ هەر کامێکتان ڕێباز و بەرنامەیەکمان داناوه، (شرعةً) که به مانای شەریعەت دێ، واته: ئەو ڕێبازگەیەی که خەڵك ئاوی لێوه دێنێ، لێیەوه دەچێته سەر کانی و

ئاوی لێ هەڵدەهێنجێ و لێوەی دێنێ. (منهاج)یش واتە: بەرنامە و ڕێیەکی ڕۆشن، یانی: بۆ هەر کامێك لە ئێوە، واتە بۆ ئۆممەتی تۆو هەر کامێك لە ئۆممەتانی پێش تۆ (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) ڕێبازێك و بەرنامەیەکمان داناوە و ئەم قورئانەش ڕێباز و بەرنامەی تۆ و ئۆممەتەکەتە، جا ئەگەر دەتەوێ خوا بەبەندەی خۆیت لە قەڵەم بدات و، ئەگەر دەتەوێ بە ئیماندار لە قەڵەم بدرێی، وەدوای ئەو شەریعەت و بەرنامەیە بکەوە کە قورئانە، هەروەها لە ئایەتی ژمارە (49)دا هەمان ڕاستی دووبارە دەکاتەوە و دەفەرموێ:

﴿ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾ واتە: وە بەوە کە خوا ناردوویەتە خوار حوکمیان لە نێواندا بکە و شوێن ئارەزووەکانیان مەکەوە، وە وریایان بە کە لە هەندێك لەوەی کە خوا بۆی ناردوویە خوار، لات نەدەن، جا ئەگەر هەر پشتیان کردەوە، ئەوە بزانە کە خوا دەیەوێ بەهۆی هەندێك لە گوناهەکانیانەوە سزایان بدات، وە بەڕاستی زۆرێك لە خەڵکی لادەرن.

ئێستاکە لەم ڕۆژگارەدا لەلایەن تەوژمی عەلمانییەوە چەند مەسەلەیەك باس دەکرێن و دەورووژێنرێن، وەك ڕەخنەگرتن لە ئیسلام و پێڕازینەبوونی، بەتایبەت لە بواری ئافرەت و خێزان دا وەك: شایەدیی ئافرەت و میراتی ئافرەت و مەسەلەی چەند ژنیی (تعدد الزوجات) و ...هتد، کە ئەگەر هەر کام لەم مەسەلانە بە شێوەیەکی بابەتییانە و بە ویژدانەوە سەیر بکرێن و بە شێوەیەکی بابەتییانە و سروشتی ئافرەت و پیاو و پەیوەندیی نێوانیان و بەرژەوەندیی خێزان و ...هتد، ڕەچاو بکرێن، بەدڵنیاییەوە مسۆگەر دەبین و دەزانین ئەوەی کە

شەریعەت فەرموویەتی هەمووی لە جێی خۆی دایە و پێچەوانەی شـەریعەت هەمووی زوڵم و نا دادگەرییە، بەڵێ ئێستاکە باسی ئەوە دەکرێ: چۆن دەبێ پیاوێك بۆی هەبێ چوار ئافرەت بێنێ؟! ئەگەر کابرا کافر بێ، ئاساییە ئەو قسەیە بکات، بەڵام کێشەکە ئەوەیە کابرا خۆی بە مسوڵمان بزانێ و ڕەخنەشی لە حوکمی خوا هەبێ! ئێمە کێشەمان لەگەڵ بابای عەلمانی نیە کە دەڵێ بڕوام بە دین نیە و دینەکەی بریتیە لە (بێ دینیی)، بەڵکو کێشەمان لەگەڵ ئەو کەسەیە خۆی بە مسوڵمان بزانێ و ڕەخنەشی لە دینی خوا هەبێ!

شایانی باسیشە من لە کتێبی (ئافرەت و خێزان) دا بەدرێژی ئەو مەسەلانەم باس کردوە و ڕوونم کردۆتەوە، کە هەر کامێکیان بەڵگە و هۆکاری خۆی هەیە، هۆکاری عیلمی و مەنتیقی و سروشتی[1]، بەڵام مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە خوای زانا و توانا دەفەرموێ: (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ): ئاگات لێبێ (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) وە وریابە لات نەدەن لە هەندێ لەوەی کە خوا بۆی ناردووی، چونکە یەك حوکمی خوا ڕەت بکرێتەوە و تۆ ڕازی بی بە ڕەت کردنەوەی پێی کافر دەبی، کە دیارە ئەمە فەرزی مەحاڵە، ئەگەر نا نەك پێغەمبەری خوا، بەڵکو هیچ بڕوادارێکی باشیش هیچ شتێکی خوای پەروەردگاری پێ ڕەت ناکرێتەوە: ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ ﴾ الأحزاب، واتە: هیچ پیاوێکی ئیماندار و ئافرەتێکی ئیماندار

(1) هەروەها لە نامیلکەی (سروشت و پایەکانی خێزان ومەسەلەی چەند ژنیی لە تەرازووی عەقڵ وشەرع دا) بەهەمان شێوە.

كاتێك كه خوا و پێغەمبەرەكەی بڕیارێك دەدەن وحوكمێك دەر دەكەن، بۆیان نیە، مافی سەر پشك بوون و هەڵبژاردن بە خۆیان بدەن، وە هەر كەسێك سەرپێچی لە خوا و پێغەمبەرەكەی بكات ئەوە بە گومڕابوونێكی ئاشكرا گومڕا بووە. پاشان فەرموویەتی: (فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ) واته: جا ئەگەر پشتیان هەڵكرد له شەریعەت، ئەوە بزانە كە خوا دەیەوێ بە هۆی هەندێك لە گوناحەكانیانەوە (هەر لە دنیادا) سزایان بدات — واتە: سزای زۆربەی گوناحەكانیان هەڵدەگرێ بۆ قیامەت، بەڵام هی هەندێكیان هەر لە دونیا دا سزایان پێ دەدات– وە زۆرێك لە خەڵكی لارێن.

وە سەرەنجام لە ئایەتی ژمارە (50) دا دەفەرموێ: ﴿ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾ واتە: ئایا ئەوانە حوكمی نەفامیی داوا دەكەن، جا حوكمی كێ لە هی خوا چاكترە بۆ كەسانێك كە ئیمانیان هەبێ؟! كەواتە: حوكم و بەرنامە دوو جۆرە:

1. حوكمی خوا جل شأنە كە بیناكراوە لەسەر عیلمی بێ سنووری خوا،

2. حوكمی نەفامیی، كە بیناكراوە لە سەر جەهلی ئینسان و لەسەر هەوا و ئارەزووی ئینسان، تۆ سەیربكە! هەر بەرنامەیەكی ئینسان بێنە، ماركسیزم و كۆمۆنیزم دێنی، تەنیا بەرژەوەندیی چینی پرۆلیتار و كرێكاری تێدا ڕەچاو كراوە لەسەر حیسابی خەڵكی دیكە و لەسەر حیسابی چینەكانی دیكەی كۆمەڵگا، سەرمایەداریی دێنی، بەرژەوەندیی دەوڵەمەندەكانی تێدا ڕەچاو كراوە لەسەر حیسابی خەڵكی ڕەش و ڕووت و جەماوەر، فیكرەی ناسیۆنالیزم دێنی، تەنیا بەرژەوەندیی ئەو گەلەی تێدا ڕەچاو كراوە كە بیرۆكەكەی بۆ دامەزراوە، بۆ

نموونە: قەومایەتی عەرەبیی، کوردیی، فارسیی، تورکیی، ئەگەر کرابــێ بــە بەرنامە ئەوە تەنیا بەرژەوەندیی ئەو گەلەی تێدا ڕەچــاو کــراوە، لەســەر حیــسابی گەلەکانی دیکە و گەلی خۆی بە پلە یەك دەزانێ و گەلەکانی دیکــە بــە پلــە دوو، یان پلە سێ!

هەروەها هەموو فیکرە و بەرنامەکانی دیکەش هــەر وان، بۆچــی؟ چــونکە هــەر فیکرە و بەرنامەیەك کە ئینسان دای دەنێ، یان ئینسانێك دای دەنێ یان چــین و توێژێك دای دەنێ، یان حیزبێك دای دەنێ، یان میللەتێك دای دەنێ، جا ئەگەر ئینسانێك دای بنێ، ئەوە بەرژەوەندیی خۆی تێدا ڕەچاو دەکــات، وەکــو حوکمــە دیکتاتۆرییەکان، کە تەنیا بەرژەوەندیی خۆی و بنەماڵەکەی و دەوروبەری لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە، لەبەرچــاو دەگــرێ، وە ئەگــەر حیــزب دای بنــێ، ئــەوە بەرژەوەندیی حیزبەکەی خۆی تێدا ڕەچاو دەکات لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە، وە ئەگەر میللەتێك دای بنێ، بە هەمان شێوە و ئەگەر چینێك بێ بە هەمان شێوە و...هتد.

بەڵام حوکمی خوا جل شأنە، چونکە خوای خەڵکییە، خوای کافر ومسوڵمانە و خوای ڕەش و سپییانە، خوای عەرەب و عەجەمە، خوای هەژار و دەوڵەمەندانە و خوای هەمووانە، بۆیە حوکمەکەی بــۆ هــەمووان وەکــو یەکــە، تەنانــەت حــوکمی خوای پەروەردگار جیاوازی کــافر و مــسوڵمانیش ناکــات، لــە بــواری قــەزاوەت و دادوەریی دا، جیاوازی کافر و مسوڵمان ناکــات و کــێ هــەقی بــە دەســتەوە بــێ، شەریعەتی خوا هەقەکەی دەداتێ.

ئنجا بۆیەش حوکمی غـەیری خـوا هـەموو جۆرەکـانی بـە حـوکمی نـەفامیی (جاهلي) لە قەڵەم دەدرێن، چونکە هـەموویان لـە ئـارەزووەوە و لـە بەرژەوەنـدیی تایبەتی و تاك و چینایەتی و حیزبایەتی و... هتدەوە هەڵدەقوڵن، بـەڵام حـوکمی خوا سبحانە وتعالی وا نیە، چونکە خـوا هـیچ پێویـستی بـە خـەڵکی نیـە و هـیچ بەرژەوەندییەکی لە هیچ شتێکدا نیە، تەنها سۆز و بـەزەیی بەرانبـەر بـە خـەڵك هەیە و میهرەبانە و بەخششی بۆ خەڵك هەیە و بەندەکانیش لـە بەرانبـەر خـوادا هەموویان وەکو یەکن، بۆیە ئـەو شـەریعەتەی کـە دای دەنـێ بـۆ هـەمووان وەکـو یەکە.

هەروەها خوای بەرز و مەزن لە ئایەتی (51)ی سوورەتی (النور)دا فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾﴾ واتە: بێگومان قسەی ئیمانداران لە کاتێکدا کە بانگدەکرێن بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی علیە الصلاة والسلام بۆ ئەوەی حوکمیان لە نێواندا بکات (دادەوریيان لە نێواندا بکات)، قسەیان تەنیا ئەوەیە کە بڵێن: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا) بیستمان و فەرمان بەرین، (واتە: بیستمان و قبووڵمانە، وە فەرمانبەریشین و جێ بەجێشی دەکەین)، وە تەنیا ئەوانەش سەرفرازن.

پیادەکردنی شەریعەت: پلەپلەیی و نەخشەدانان و واقیع بینی پێویستە

لە کۆتایی ئەم وانەیـەشمان دا دەڵـێین: بێگومـان پیـادەکردنی شـەریعەتی خـوای پەروەردگار و حاکم کردنی شەریعەتی خـوا جـل شـأنە، ئـەو شـەریعەتەی کـە لـە قورئان دا خۆی دەبینێتەوە، بە تەئکید شتێکی ئاسـان نیـە، بـە نووکـە قەڵـەمێك

جێ بـەجێ بکـرێ، هـەروەها شـتێك نیـە کـە بـە ڕۆژێـك و دوو ڕۆژان و بـە صەبرێك و دوو فوان بێتە دی، بە بەڵگەی ئەوە کە:

یەکەم: پلە پلەیی (تدرّج) سوننەت و یاسایەکی خوایە لە هەموو بوونـەوەردا، بـۆ نموونە: خوا بۆمان باس دەکات و دەفەرموێ: کە ئاسمانەکان و زەوی بـە شـەش ڕۆژان دروست کردوون، واتە: شەش قۆناغ، جا هەندێك لە زانایان دەڵێن: خوای پەروەردگار بۆیە وا باس دەکات، یانی: ئێوەش ئیشەکانی خۆتان پلە پلە بکـەن، قۆناغ بە قۆناغ، تەماشا دەکەی ڕووەکێك کە دەڕوێ، لە پێشدا چەکەرەیە و دوایی سەوز دەبێ و دواتر گەورە دەبێ و دێتە بـەر، هـەروەها کۆرپەیـەك و هەرشـتێکی دیکە لە دروستکراوەکانی خوا، خوای زانا و توانا هەموو کارەکانی قۆناغ قۆناغن، کەواتە: ڕۆیشتن بە چەند قۆناغێك دا و پلەپلـەیی سـوننەت و یاسـای خوایـە لـە هەموو بوونەوەر دا.

دووەم: شەریعەتەکەیشی هەروایە و پێغەمبەری ئێمە علیـە الـصلاة والـسلام لـە ماوەی (23) ساڵدا هەموو قوڕئانی بۆ هاتۆتە خوار، واتە: لە ماوەی (23) ساڵ دا ئەوجار قورئان هەمووی بە خەڵکی گوتراوە و لـە خـەڵکی حـاڵی کـراوە و ژیـانی خەڵکی پێ چاك کراوە و ڕێکخراوە، بـە تایبـەتی لایـەنی شـەریعەتەکەی، دوای ئەوەی کە پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام لە (مەدینە) نیشتەجێ بـوو و دەوڵـەت و کیانێکی ئیسلامیی دامەزراند، لە ماوەی زیـاتر لـە (10) سـاڵ دا ئـەوجار خـوای کاربەجێ ئەو یاسا و حوکمانەی ناردوونە خوار کە شەریعەتی کۆتایی پێك دێنن.

کەواتە پێغەمبەری خوا علیە الصلاة والسلام هەرچەندە ئەو هاوەڵـە بەڕێزانـەی لە بەردەست دا بوون کە باشـترین جیلـی مـسوڵمانان بـوون، پێغەمبـەریش علیـە

الصلاة والسلام سەروەری مرۆڤایەتی و چاکترین بەندەی خوایە و سەرقافڵەی پێغەمبەران بووە، کەچی نەیتوانی بێ بە کەمتر لە (10) ساڵ ئەو شەریعەتە پیادە بکا و ئەو یاساو حوکمانە جێ بەجێ بکات، ئەدی ئێمە چۆن دەتوانین؟! لەبەرئەوە هەر کەسێك کە باسی جێ بەجێ کردنی کتێبی خوا دەکات، باسی تەحکیم کردنی شەریعەتی خوا دەکات لە ژیانی ئەو کۆمەڵگا و دەوروبەرەدا کە تێیدا دەژی، ئەگەر بەرنامەیەکی واقیعی و پلەپلەیی و قۆناغ بە قۆناغی نەبێ، لە ڕاستی دا مانای وایە قسەکەی هەر خەیاڵ پڵاوە و هیچ نیە، چونکە ئەگەر سەیری ژیانی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام بکەی و دیقەت بدەی، دەبینی هێدی هێدی، بەڵام بە چەسپاویی، هەنگاو بە هەنگاو چۆتە پێش، چ لە بواری بانگەوازدا، چ لە بواری جەنگ و جیهاددا، چ لە بواری سیاسەتی شەرعیی و هەڵس و کەوتی لەگەڵ ئەو خەڵکەدا کە لە مەدینە بوون، وەکو مونافیقەکان و موشریکەکان و جوولەکەکان و ئەوانەی کە لە دەوروبەری مەدینە بوون، هەروەها لە ڕووی پەروەردەییشەوە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام دیسان پلەپلیی و قۆناغ قۆناغی ڕەچاو کردوە، نەك هەرئەوەندە، بگرە لە بواری جێ بەجێ کردنی درووشمەکانی عیبادەتیش دا، دیسان پلەپلەیی ڕەچاو کراوە، بۆ نموونە: ڕۆژوو لە ساڵی دووەمی کۆچی دا پێویست بووە و، زەکاتیش دوای ئەو پێویست بووە، تەنانەت پێنج نوێژە فەرزەکانیش لە ساڵی (12-13)ی پێغەمبەرایەتی دا، واتە: ئەو شەوەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة وسلام چوو بۆ میعراج، پێنج نوێژە فەرزەکان پێویست کران، وە حەجیش لە دوادوای تەمەنی پێغەمبەردا پێویست کرا.

بەڵێ شەریعەتی خوای کاربەجێی بەرجەستە لە قورئان و سوننەت دا، لە عیبادەتەوە بگرە هەتا جیهاد وجێبەجێ کردنی سزا شەرعییەکان و مەسەلەکانی

سیاسەتی نێوخۆ و دەرەکیی (السیاسة الداخلیة والخارجیة) هەمووی قۆناغ قۆناغ و پله به پله بۆ پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام هاتۆتـه خـوارەوە و پێغەمبـەر علیـه الصلاة والسلام ئەو کۆمەڵگایەی خۆی پـێ پـەروەردەکردوە و چـاك کـردوە و پێـی چاکسازیی (إصلاح) کردوە، بەو شـێوەیەی کـه خـوای پـەروەردگار فـەرمانی پـێ کردوە.

ئینجـا دیـارە ئـەو کۆمـەڵگا و دەوروبەرانـەش کـە ئێمـە دەمانـەوێ کتێـب و شەریعەتی خوایان تێدا حاکم بکەین، تاکو له دونیا و دوارۆژدا بەختەوەربن، ئەو کۆمەڵگایانەش، کۆمەڵگایەك بۆ کۆمەڵگایەکی دیکه جیـاوازی هەیـە، بگـره یـەك کۆمەڵگاش له قۆناغێك بۆ قۆناغێك جیاوازی هەیە، بۆیـه دەبـێ بـزانین کـه هـەر کۆمەڵگا و هەر قۆناغه جۆره میکـانیزمێکی تایبـەتی پێویـسته و جـۆره شـێوازێکی کارکردنی سەربەخۆی دەوێ، بۆ نموونه: ولاتێکی وەك (مصر) شێوەی کـارکردنی ئەوێ بە کەڵکی ئێره نایەت و هی ئێرەش به کەڵکی شوێنێکی دی نایـەت و هـی پاکستان به کەڵکی تورکیا نایەت و...هتد.

کورتەی قسان:

شێوەی کارکردنمان بۆ ئیسلام و شێوەی هەوڵدانمان بۆ ئەوەی که کتێبـی خـوا بکەین به حـاکم و فـەرمانڕەوا بەسـەر ژیـانی خـەڵك دا و بیکـەین بـه دادوەر بـۆ چارەسەرکردنی کێشەکانیان، بـه تەئکیـد پێویـستی بـه چـاك خوێندنـەوەی ئـەو واقیعه دەکا که تێیدا دەژین، دواییش بەرنامه ڕێژییەکی ورد و قـووڵی پێویـسته و پێویستی به ورد بینی و دووربینی دەکات و پێویستی به وریایی دەکات.

خوای بەخشندە بە لوتف و کەڕەمی خۆی لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بەو شێوەیە لەگەڵ کتێبی خوادا، هەڵس وکەوت دەکەن کە بۆخۆی پێی خۆشە، هەر لەبەر گەورە گرتنی قورئان و ئەدەب نواندن لە بەرانبەری دا و خۆشویستنی و ڕێزلێ گرتنی، و خوێندنەوە و گوێ لێ گرتنی، و بیر لێکردنەوەی و پێ موتەئەسسیر بوون و بەهرە لێ وەرگرتنی و گەردن بۆ کەچ کردن و شوێنکەوتنی و تەزکیە پێ کردنی خەڵك و کۆمەڵگا و فێرکردنی شەریعەتیانەوە بگرە، هەتا چاکسازیی و جێ بەجێ کردنی شەریعەت لە هەموو بوارەکانی ژیان و گوزەرانیاندا.

وصلى الله على محمد وعلى اله أجمعين

والحمد لله رب العالمين

بەرهـەمـەكانى دانـەر

	بەرهەمە چاپكراوەكانى دانـەر	چاپ وساڵ
1	پوختەيەك دەربارەى ئيسلام	2006 / 2
2	دەبەرێك ڕاچوونى ئيسلام و ڕێچكان	2006 / 3
[illegible]	يادى خوا، گرنگى يادى خوا لە ژيانى مرۆڤـ دا	1987 / 1
[illegible]	كۆمەڵـى خوا	1988 / 1
[illegible]	پێشمەرگەى ئيسلام، يان مسوڵمانى موجاهيد كێيە و چۆنە؟	2001 / 3
[illegible]	دەرد و دەرمانى بزووتنەوەى ئيسلاميى	1989 / 1
[illegible]	ڕێبازى پێغەمبەر ﷺ كامەيە؟! تێبينـى: ((دواتـر خرايـە نێـو كتێبـى (مـسوڵمانى كـامڵ: بەشـى يەكـەم: بيروبڕواى مسوڵمان) وە دواتـر ئـەميش خرايـە نێـو كتێبـى (ئيمـان و عەقيدەى ئيسلاميى))يەوە.	1989 / 1
[illegible]	ڕێگاى صالح بوون و بەرەو خوا چوون	2005 / 2
[illegible]	كوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟!	1989 / 1
[illegible]	حوكمى گەڕانەوە ژێر نيرى طاغووت	2005 / 2
[illegible]	سۆزى نەتەوايەتى و بيرى ناسيۆناليزم لە تەرازووى ئيسلامدا	2005 / 3
[illegible]	مسوڵمانى كامڵ/ بەشى يەكەم: بيروبڕواى مسوڵمان تێبينى: ((دواتر خرايە نێو كتێبى (ئيمانو عەقيدەى ئيسلاميى)يەوە))	1997 / 1
[illegible]	چارەسەرى كێشەى كورد لە نێوان ئيمان و پەرلەمان دا	1992 / 1

.14	بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مان و نەمان دا	1993 / 1
.15	بزووتنەوەی ئیسلامیی و ئایندەیەکی گەش و ڕوون	1995 / 1
[illegible]	پرۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامیی	1996 / 1
[illegible]	چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان	1996 / 1
[illegible]	ئیسلام و کێشە هەنووکەییەکان	1995 / 1
[illegible]	با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرەو هەڵدێر نەبات	2006 / 2
.20	مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان — بەرگی یەکەم	2000 / 1
.21	مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان — بەرگی دووەم تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە ئێستاکە لەژێر چاپە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا بە ناونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی	2000 / 1
.22	گەڕانەوە لای خــوا (عزّ وجلّ)	2005 / 4
.23	زانایانی ئیسلام، کێن و چۆنن ؟! تێبینی: بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە	2002 / 2
.24	بنچینە گرنگەکانی هەڵس وکەوتی شەرعییانە و ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکان دا تێبینی: ئەم نامیلکەیە باسێکی بەرگی یەکەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە	1999 / 1
.25	مزگەوتەکانی کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەوە و وێران کردن دا	2000 / 1

26	تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چی‌یە و چۆنە؟	2000 / 1
27	بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتیەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)	
28	کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەڵوێستەکانی	2001 / 1
29	پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، (ئاڵقەکانی: 1، 2، 3، 4)	2001 / 1
30	ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانی و ئەرکە گرنگەکانی	2000 / 1
31	ئافرەت و خێزان لە سایەی شەریعەت دا	2005 / 2
32	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم	2005 / 5
33	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم (وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)	2005 / 5
34	چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشك و برایانمان لە هەندەران	2002 / 1
35	سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز)	2003 / 2
36	چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی	2002 / 1
37	شەهید کێیە و چ پلەوپایەیەکی هەیە؟!	2002 / 1
38	جیهاد لە ڕێی خوادا و چەند سەرنج و ئاگادارییەك	2002 / 1
39	بۆ ئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە!	2002 / 1
40	جیهاد لەڕێی خوادا چی‌یەو بۆچی دەکرێ‌و چۆن دەکرێ؟	2002 /1

41	ئەشكەنجە و زیندان (چاوپێكەوتنی هاوژین عومەر) تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی	2006 / 2
42	كار و پرۆژەی ئیسلامیمان (وتاری كۆنگرەی یەكەمی كۆمەڵی ئیسلامیی)	2006 / 2
	ئیسلام و مسوڵمانەتی و كاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا	2006 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/1 ئیمان و عەقیدەی ئیسلامی چی یە و چۆنە؟! 1 تا 12	2006 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 2، خوا بە یەكگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگاریێتی دا. 13 تا 26	2006 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/3، خوا بەیەكگرتن لە ناووسیفەت و لە پەرستراوێتی دا، 27 تا 36	2007 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 4، ئیمان بە فریشتەكانی خوا (عزّوجلّ)، كتێبەكانی خوا (عزّوجلّ)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). 37 تا 40	2007 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 5، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزا و قەدەر 41 تا 45	2008 / 1
	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/6، تایبەتمەندیی و دید و بۆچوونەكانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. 46 تا 50	2008 / 1
50	تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەش و جیاوازەكانیان تێبینی: زۆربەی بە (24) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی) و ئەوەی دیكەش بە (9) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوكراوەتەوە.	2007 / 1

51 گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتیی و لاسایی کردنەوەدا

52 بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەکەین؟

53 سیاسەتی ئیسلامیی و چەند ڕوونکردنەوەیەك

54 چۆنیەتی بوونە پێشـەنگ و بنیاتنانی بنکەی جەماوەریی

55 چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی

56 قوتابیانی زانیاری شەرعی چەند سەرنج و ڕێنمایی یەك

57 خووڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتییە

58 بانگەواز بۆ لای خوا

59 قوتابیان لەم هەل و مەرجەدا پێویستە چۆن بن و چی بکەن؟!

60 ضيف و قضية (مقابلة مع قناة العربية)

61 حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم)

62 (خواناسیی، ئایین ، ئیمان)

63 واقیعی هەرێمی کوردستان... دیدێکی ئیسلامییانە

64 گۆرانیی و مۆسیقا و چەند بابەتێکی دیکەی هونەریی لەبەر تیشکی قورئان و سوننەت دا

ئەو بەرهەمانەی لەژێـر چاپـن

الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕێی چاپن

پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ

خوو و ڕەوشتی ئیسلامیی

ئافرەت و خێزان لەسایەی شەریعەت دا (بەرگی دووەم)

گرنگی و پێویستی پابەندی بە قورئان‌و سوننەتەوە

چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)

کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین

سەنتەری حیکمە

بۆ فێرکردن و پێ لەبەرکردنی قورئـانی پیرۆز

پێناسە/ دامەزراوەیەکە هەڵدەستێت بە کاری فێرکردن و پێ لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز بۆ گشت چینەکانی کۆمەڵگا و هەر هۆکارێك کە یارمەتیدەر بێت بۆ نزیك خستنەوەیان لە قورئان و نزیك خستنەوەی قورئان لێیان.

لە ئامانجەکانی/

1. گرنگی دان بە فێرکردنی قورئان و چاك خوێندنەوەو لەبەرکردنی.
2. ڕوون کردنەوەو ڕاڤەکردنی ماناکانی قورئان و دەرخستنی موعجیزە زانستی و زمانەوانی و دەروونی یەکانی.
3. چەسپاندن و قوڵ کردنەوەی بنەماکانی ئیمان و حەقیقەتی ئیسلام لە دڵ و دەروونی هەڵگرانی قورئان، ئەمەش لە ڕێگەی دەست گرتن بە ئایەتەکانی و وەستان لە ئاست حوکمەکانی و کار پێ کردنی.
4. ڕاهێنانی زمان و بەهێز کردنی لەسەر شێوازی قورئان و گرنگیدان بە زمانی عەرەبی.
5. گرنگیدان بە تواناکانی مامۆستایان بۆ بەدەست هێنانی مۆڵەت (اجازە) لە خوێندنەوەی ڕاست و دروست.
6. هەوڵی بەردەوام بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردی بە بابەتە قورئانی یەکان.

نرخی (٢٥٠٠) دینارە